

»НАУКА І РОЗВАГА«
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

Б. Бернзон.

Ч. 1.

ДРНЕ

Оповіданє з норвезького мужицького житя.

Переклав М. Павлик.

Цїна: 60 сотиків.

Чернівці, 1914.
УКРАЇНСЬКА НАКЛАДНЯ.

ЛНБ ім. В. Стефаніка

00125775 (R)

З друкарні тов. „Руска Рада“ в Чернівцях.

»НАУКА І РОЗВАГА«

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

Б. Бернзон.

Ч. 1.

1-4
—
9
41828
АРНЕ

Оповіданє з норвезького мужицького житя.

Переклав М. Павлик.

Чернівці, 1914.

...жінних
та резервних фондів
ЛБ АН УРСР 87.

З друкарні „Рускої Ради“ в Чернівцях, ул. Петровича ч. 4.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН УРСР
А 42008

ВПРОВІД.

Між двома скалами лежав глибокий яр ; яром тим перебивала ся, поверх каменя та бадилля, річка. Високо було з обох боків та стрімко, то через те одна скала була голісінька ; та тут же коло річки, на полянці, ріс купками ліс густий, дивив ся в гору й перед себе, та ні сюди йому було ні туди.

— Ба що, як би ми вкрили скалу ? — сказав раз яловець сусідови свому, дубови заграничному.

Дуб подивив ся вниз, дізнати ся, хто се говорить ; опісля глянув знов у гору, тай мовчав.

Ріка гнала, аж пінила ся, північний вітер потягав крізь яр тай вив у щелинах скал, гола скалище стриміла верх ріки тай замерзала.

— Ба що, якби ми вкрили скалу ? — знов обізвав ся яловець до ялиці, по тім боці.

— Та кому-ж би єї вкрити, як не нам ? — каже ялиця ; взяла ся за борідку тай дивить ся на другий бік ид березі : „Що ти на се скажеш ?“

Але береза обіздрила боязко скалу від ніг до голови, скалаж-ж нависла над нею так, що береза не сьміла й дихнути.

— „Вкриваймо єї в імя боже“, — каже береза ; і хоть їх було всего троє, то таки стали вкривати скалу.

Яловець ішов по-переду.

Ввійшли вони порядний шмат дороги, здибають жереп. Яловець немов хотів його минути.

— Ні, бери й жереп“, — каже ялиця.

І жереп пішов з ними. Небавом яловець почав збивати ся з дороги та счеховзати.

— „Врости ся міцно в мене“, — каже жереп.

Яловець зробив так, тай де лише яка скалублинка, жереп устромляв туди свій палець а яловець ловив ся його за руку.

Ото й пнуть ся вони в гору, пнуть ся ; ялиця сопе важко ззаду, береза те-ж.

— „А мудра се принука“, — каже береза.

Але скала почала думати, що се за черв лізе та чепірить ся в гору. Тай думавши над сим кілька сот років, післала вниз потічок розвідати. Раненько на весні пустив ся потічок у путь, та наткнув ся на перший жереп.

— Братчику мій любий, жерепчику, пусти мене в долину, я ще такий малесенький, — каже потічок.

Жерепови страх ніколи було застановляти ся над сим, він лише трошечки зняв ся в гору тай робив своє далі. А потічок чмих по-під него, та в ноги.

— Братчику мій любий, ялівчику, пусти мене в долину, я ще такий малесенький.

Яловець подивив ся на него грізно ; але, коли жереп його пропустив, то й яловець міг се збити. А потічок чмих по-під него, та далі ; доплив до того місця, де стояла, стогнучи, ялиця.

— Яличко-сестричко, пусти мене в долину, я ще такий малесенький, я“... став ї цілювати в ноги, та так піддобрює ся, так піддобрює ся.

Ялиця почервоніла ся від того, та пустила його. Береза вступила ся йому сама. „Гігігі!“ засьміяв ся потік, тай ріс. „Гагага!“ засьміяв ся потік,

тай ріс. „Гугугу!“ засьміяла ся річка, тай зірвала жереп, яловець, ялицю й березу, тай мече ними поміж високі скали, ба в низ, ба в гору.

Скала простояла оттак не одну сотню років, гадкуючи над тим, чи не всьміхнула ся вона того дня.

Ясно було, мов на долоні, що скала не хоче бути вкрита. Жереп так осердив ся, що зазеленів у-друге, тай знов став пнути ся в гору.

— Ану-ко знов, — каже тамтим, — та сьміливо!“

Яловець підняв ся трохи, подивити ся на жереп; сидів так довго, згорблений, нарешті став простісїнький. Почіхав ся у голову, розчепірів ся, та як ухопить ся зубами, що й скала мусіла се почути! „Не хочеш ти мене, то я хочу тебе!“ Ялиця похрамала трохи на пальцях, аби перекопати ся, чи дужі, підняла зразу одну ногу, дужу, потому другу, те-ж дужу, нарешті обі. Обмацала зразу, куди йшла, потому де лежала, і нарешті куди йти мала. Далі стала твердо на ноги тай пішла гордо, мов би ніколи й не лежала. Береза, обмурзана страшенно, а й та устала тай обчистила ся. Ото й ідуть вони на-ново, все швидше й швидше, в гору й боками, погода чи слота.

— Що за червачче!“ — питала ся вверху скала, коли на неї літі сьвітило сонце, все влискувало ся від роси, птиці сьпівали, лиш лісова пищала, зайчик скакіцькав, білиця схована кричала.

Нарешті жереп зирнув одним оком вище скали. „У-га, у-га, у-га!“ сказав, тай виліз зовсім. „Любчику, ба що би там таке жереп бачив?“ каже яловець і зняв ся так високо, що й сам міг зирнути оком вище скали. „У-га, у-га, у-га!“ крикнув, тай пішов собі далі. „Що се таке шибнуло нині в голову ялівцеви?“ каже ялиця, тай стала в спеку ступати широко. Незабаром могла стати на пальці

тай визирнути вище скали. „Уга!“ Галузе тай шпильки, наїжили ся з дива. Вона випялила ся на гору зовсім, тай пішла далі. „Що се таке всі бачать, лиш я ні? каже береза, підкасала ся гарненько тай стала дріботіти з заду. Коли се й єї голова впинила ся вище скали. „Уга, а-а! атже-ж он там у полі великий ліс — яловий, жереповий, ялівцевий тай березовий... стоїть та жде нас!“ каже береза, і лист єї так затремтів на сонці, аж роса поспадала.

— От же то так, коли раз-у-раз і ти на перед!“ — каже яловець.

I.

Арне родив ся у дворі Кампені.

Мати його звала ся Маргіта, тай була в свого батька й матери одиначка. Якось на вісімнацятім році припізнала ся вона на музиках; єї товариство вже було пішло, то Маргіта погадала собі, що дорога домів буде однаково за довга, чи піде зараз, чи зажде до по музиках. Ото вона й лишила ся, коли се головний музик Нільс Кравець, поклав скрипку — він усе так робив піднапитий — казав другому грати, взяв у танець найкращу дівку, задріботів ногами так певно й складно, мов таки у сьпіванці, тай струтив обцасом найвищому парубкови з голови капелюх. „Гой!“ каже.

Коли Маргіта йшла того вечера домів, місяць осьвічував сніг так чудово. Вийшовши в свою хатчину на подрі, Маргіта поглянула в віконце ще раз на двір. Скинула з себе юпку, постояла з нею в руках, поглянула на свої груди. Вчула, що надрегла, стямила ся, роздягла ся швиденько тай зарила ся під укривало з медвежої шкіри. Тої

ночі снила ся Маргіті велика червона корова, що десь утекла тай зайшла в жито. Маргіта хотіла єї вигнати, та, як не намогала ся бігти у ній, а не могла й рушити ся; корова стояла супокійно тай пасла ся, поки не напасла ся повна, лиш деколи глипала на Маргіту своїми великими, любими очима.

На другий раз Маргіта не пропустила музик. Їй того вечера не дуже то хотіло ся танцювати; сиділа мовчки, та слухала музики, тай прикро їй було, чому то й другі не воліють музику ніж танець. Та вже пізенько трохи, схопив ся скрипник танцювати. Пішов простісінько до Маргіти Кампен. Вона не стямила ся, що з нею діє ся, та танцювала з Нільсон Кравцем.

Назавбаром почало на дворі пускати і музики вже не грали. Тої весни Маргіта так зайняла ся була хорим ягням, що матери повиділо ся, що донька взяла ся до сего за сердешно тай робила за багато добра. „Се-ж лише ягня“! завважила мати. „Коли-ж бо хоре“! відповіла Маргіта.

Вона давно не була в церкві. „Волієте, каже, ви, мамко, йти, а я домаритиму“. Та воно таки й треба було комусь берігти хати. Раз у неділю під літо випала така гарна погода, що сіно могло любісінько лежати на дворі оден день довше, і мати повідає, що тепер ачей обі можуть піти до церкви. Маргіті ніщо було на се відповісти, от вона й зібрала ся; але, коли ввійшли вже стілько, що зачули дзвони, Маргіта в плач. Мати поблідла на смерть; пішли вони далі, мати попереду, вона ззаду, вислухали проповідь, пересьпівали пісні до послідного рядочка, вислухали послідну молитву тай, аж як передзвонили, пішли. Якже впинили ся знов дома, мати обіймила руками Маргітину голову тай сказала: „Роскажи мені все моя дитинко!“

Прийшла знов зима, Маргіта не танцювала. Та Нільс Кравець грав, пив дужше ніж перше, тай усе на відході гуляв із найкращою дівкою. Тоді можна було чути від кожного, що Нільс міг із найкращих дівок узяти собі хоть котру; дехто додавав, що навіть богачка Єлі Беен сама сватала за него свою доньку, котра пропадала за ним.

Але саме тоді принесли до хресту Маргітину дитину; назвали її А р н е; дитина була від Нільса Кравця.

І вечір того дня Нільс був на великім весілю; там добре впив ся. Не хотів грати, а танцював, немов скажений і всі йому заваждали. Коли приступив до Віргіти Беен і хотів узяти її у танець, та відповіла. Він зареготав ся, обкрутив ся на обцасі тай ухопив першу-ліпшу дівку. Але й тота не дала ся. Він подивив ся на неї з гори; се була чорнявочка, що вже давно витріщила ся була на него, а тепер геть поблідла. Він нахилив ся д ній тай шепнув: „Зо мною не підеш у танець, Катрусю?“ Вона не відповіла йому нічого. Він запитав ся її в друге. Тоді вона відповіла, те-ж пошепки: „Танець зайшов би далі, ніж я хотіла би“. Він відступив ся по-малу на серед хати, підскачив тай став танцювати гальлінга. Ніхто з ним не танцював; усі стояли та дивили ся мовчки.

Потім пішов на двір у стодолу, припав до землі тай заплакав.

Маргіта сиділа дома з хлопцем. Чула вона за Нільса, що волочить ся по музиках, і що, бувало, подивить ся на хлопця, то плаче, що знов подивить ся, то чує ся щаслива. Вона вчила хлопчика казати найперше „тато“, але не сьміла робити сего, коли по-близько була мати, чи, як вона звала ся

від тепер — „баба“. Через те хлопчик мав бабу за тата. Намучила ся вона чимало, поки те вибила йому з голови, а через се знов хлопець дійшов швидше до розуму. Він був ще невеличкий, а вже знав, що батько його Нільс Кравець, коли-ж до-ріс до того віку, де чоловікови починає смакувати химерність, то дізнав ся й про те, що за людина його батько. Баба заборонила була гостро й згадувати про него; вона дбала всіма силами лише про те, аби підняти свій невеличкий ґрунт на справжній мужицький двір, аби донька й онук не потребували потім журити ся. Покористувала ся бідністю свого сусіда, властивця двора, закупила від него рілю й пасовиска, сплачувала йому річно, тай вела роботу, як чоловік, бо вже чотирнацять років як удовичила. Кампен убільшив ся був на стілько, що вже міг вигодувати чотири корові, шіснацятєро овець тай мав коня на спілку з другим двором.

Нільс часом навідував ся в село. Його заробок упав був; одно, через те, що втратив охоту до кравецтва, а друге, що його вже не так любили. Спускав ся все більше й більше на гранє, а се знов принукувало його частіше й більше пити, тай бити ся, через усе те він, як то кажуть, сховався на пси. Дехто казав, що чув навіть, як нарікав.

Арне розгаласував ся був раз — йому могло тоді бути шість років. Зробив був собі з уквивала вітрило тай сидів на нїм, із полонником у руці, мов на човні, тай веслував. Баба сиділа в хаті та пряла; щось загадала ся була, кивала часом головою, мов би потакувала тому, що думала. То хлопець гадав, що на него ніхто не вважає, тай став сьпівати дику, необтесану сьпіванку за Нільса Кравця, котру переймив.

Як ти, брате, не тутеський,
То ти скажуть люде,
Що кращого над Ніельса
Нема тай не буде.

Нема, брате, і такого,
Хто би ся з ним справив :
Він оттого Пискатого
Та здоровля збавив.

А онтого Горлатого
Викинув на банти :
„Як знов, каже, ти заграю,
Дбай за провіянти!“

Але Янцьо, брате, Бугге
Над всі парубочки,
Не боїть ся того дива,
Тої похвалочки.

„Кажі, мовить, де би-сь лежав
Ти Кравче, небоже,
Я плюну там, а ти лягай,
Лягай, бо поможу“.

Але тамтой, брате, мовить :
„Ану-ко ти блище,
Ци так сила робити ме,
Як твоє горлище ?!“

Счепили ся перший разок,
Пішло яко-тако.
Втомили ся й викрикують :
„Опришку, лайдаку!“

Скремснули ся другий разок,
Попіснів мій Янчик.

„А що, мовить, готовий-єсь ?
Се май твердий танчик !“

А за третим упав Янчик.

І кров не вгамує.

„А що, дурню, тяжко плюєш ?“

— Ой, вже не бізую !“

Хлопець не сьпівав далі, хоть сьпіванки було ще два навороти, котрих його мати мабуть не навчила, а то :

Але з тої деревини
Тінь на снігу мріє, —
Сьміє ся Нільс до дівчини,
А серденько мліє.

А в танчику Нільс дівчинку
До серденька надить :
Якже-сь дівка, то тікай-же,
Бо тя, воріг, зрадить.

Отсі два навороти баба знала тай пригадала їх собі, тим більше, що не були просьпівані. Хлопець не сказала нічого, але матери : „Красно, каже, красно, — вчи дитину власного сорому ; та не забудь за послідні два навороти“.

Пяньство змогло Нільса Кравця так, що не походив сам на себе. Дехто казав, що йому буде незабаром капут.

Коли се навідали ся в село два Американці. Дізнали ся, що недалічко несїле, тай прийшли подивити ся, аби пізнати народні звичаї. Грав Нільс.

Американці оба дали по талярови за музику тай стали просити, аби хто затанцював гальлінґа. Ніхто не зважив ся, хоть як просили. Нарешті всі майже стали просити Нільса, бо він-ді в тім майстер. Нільс відмовив, його стали ще дуще просити, на-решті просили його чисто всі. Отсего йому й хо-тіло ся. Він подав скрипку другому, скинув спен-сер, верг шапку, вступив у колесо, тай усміхнув ся. Всі звернули на него увагу, як давно, — отсе й до-дало йому давної сили. Люде стиснули ся в колесі страшенно, найзадніщі повилізали на крісла та лавки, деякі дівки стояли вище других; найперед-ніща з них, з чорним улискуватим волосем, голу-бими очима, запалими під розумним чолом, подов-гастим ротом, що часто всьміхав ся тай кривив ся трошечки в бік — була Віргіта Беен. Зирнув-ши в гору на стелю, Нільс побачив єї. Музики зачали, стало тихо-тихісенько, і він почав тан-цювати. Залітав легонько поверх підлоги, хиль-цював одним боком, п д лад музиці, підскочив, схрестив часом ноги, підскочив знов, став мов би мав щось метати, потім подав ся взад, тай знову скоком-боком, як перше. На скрипці грав не-аби який музикант, танець ішов чим раз то швидше. Голова Нільсова подавала ся чим раз дужше взад, він раптом досяг обцасом до стелі, аж порох на вапно сипнули відти на все товариство. Сьміх і крик кругом, дівкам аж дух заперло в грудях. Тимчасом скрипка голосила й перла до чим раз сьмілівіших скоків. Нільс не видержав, нахилив ся навперед себе, робив у такт малі скоки, зняв ся мов би мав щось метати, згулив, заколихав ся, як перше, тай, мов би то зовсім не думаючи про скоки, вдарив раптом обцасом у стелю, тай ще раз, тай ще, потім пішов колесом у зад, ба впе-

ред, тай за кождим разом випрямлював ся, мов сьвічка. Тай перестав. Смичок різнув ще кілька раз по струнах, брав чим раз низше й низше, спинив ся тай скінчив протяжно глибоким басовим тоном. Купа розбила ся, зняла ся голосна розмова з криком та вівканєм, Нільс припер ся до стіни. Коли се приходять до него Американці з товмачем тай дають йому по пять талярів. Знов тишина.

Американці балакнули з товмачем, і сей запитав ся Нільса, чи не поїхав би з ними за слугу; дістане плату, яку сам схоче. „Коли?“ запитав ся Нільс, озирнув ся радісно, побачив Віргіту Беен тай не спускав єї з ока. „За вісім день, як вернемо ся“, відповіли ті. „Може на тоді зберу ся“, відповів Нільс, важучи в руках оба свої пять талярів. Спер ся був одному чоловікови на плечі тай дріжав так, що той хотів його посадити на лавку.

— „Нічо мені не буде“, — сказав Нільс, поступив, потикаючи ся, ід середині хати, зробив кілька твердих кроків, обернув ся тай попросив заграти йому підскачистої.

Всі дівки поставали були з самого переду. Він оглянув ся назад себе, дивив ся довго та поволи, тай пустив ся д'одній, у темній спідниці, — д' Віргіті Беен. Подав їй руку, вона подала йому обі; але він зареготав ся, відступив ся взад, узяв у танець тоту, що стояла коло неї, тай став із нею свавільно танцювати. Віргіті вдарила кров у шию й голову. Високий парубок любо - лиций стояв тут же, за нею; взяв єї за руку тай пішов із нею в танець зараз за Нільсом. Той се побачив. І чи то з неуваги, чи що — досить того, що так ударив ся в них, танцюючи, що ті обоє попадали.

Сьміх і крик кругом. Віргіта схопила ся, пропхала ся в куток тай стала плакати страшенно.

Парубок любо-лиций піднімав ся помаліще, потім пішов просто д Нільсови тай каже йому : „Стій!“ Нільс не слухав, а парубок його хап за плече. Нільс вихопив ся тай видивив ся на него. „Ти відки, повідає всьміхаючи ся, я тебе не знаю!“ „Не знаєш? Ну, то зараз пізнаєш“, сказав парубок любо-лиций, тай морс його кулаком між очи. Нільс, не надіючи ся сего, впав важко взад на кант лавки, сїпнув ся знов на ноги, та вже не міг устати; хребет був зломаний.

В Кампені все перемінило ся. Баба послїдним часом хорувала, тай від тоді тим дужше дбала зібрати гроші, аби сплатити сусідї за ґрунт цілком. „Потім, каже, мати меш і ти тай хлопець, що треба. А пусти мені кого в хату, аби змарнував, то в гробі оберну ся!“ Отже в осени баба дійсно віднесла в гори давному властителеви двора послїдну рату; тай рада-ж була, рада, коли вернула ся тай могла сказати: „Ну, тепер уже все“! Але тої самої години занедужала тяжко, лягла в постіль тай уже не встала. Донька поховала єї, де було місце на цвинтарі, тай поставила їй гарний хрест, де було виписано єї імя тай, коли родила ся, ще й вірша з кантички. В чотирнайцять день після бабиного похорону, мати казала переробити на хлопця єї сьвяточну одїж, а той, як у те перший раз одяг ся, то такий став поважний, що годі, мов би баба в него вступила. Сам вишукав друковану великими буквами кантичку, з котрої небіжка баба читала й молила ся що неділі, втворив тай найшов там бабині окуляри. Поки баба жила, він не сьмів і доторкнути їх; тепер узяв їх боязко в руку, поклав на ніс тай поди-

вив ся крізь скло у книжку. Побачив усе, мов би в мраці. Чудо, погадав собі Арне, тай крізь се баба слово боже читали?! Підняв окуляри вгору до сьвітла, подивити ся, що їм хибує, вони-ж бац на землю тай розбили ся на дрібні кусники.

Хлопець перелякав ся страшенно, тай коли зараз відчинили ся двері, йому здавало ся, що мусить увійти баба, але ввійшла лиш мати, а за нею шість чоловіків, що внесли в хату, з великим гуком та криком, постіль на марах, тай поклали на серед хати. Двері стояли довго відчинені, так що в хаті стало холодно.

В постелі лежав чоловік із чорним волосем та блідим лицем; мати ходила кругом та плакала. „Покладіть його з ласки своєї, гонтам на постіль, лиш уважно“, попросила вона, тай сама стала помогати їм. Коли се люде робили, щось захрустїло їм під ногами. „Ага, се бабині окуляри“, зміркував хлопець, та не сказав нічого.

II.

В вісім день після того, як Нільса Кравця внесли Маргіті в хату, прийшов післанець від Американців, аби той лагодив ся. Він саме вив ся з болю, тай крикнув, заціпивши зуби: „Скажи їм, най си їдуть на дїтьчу маму!“ Маргіта стояла, мов би ждала ще відповіді. Він завважав се тай повторив помалу й млаво: „Скажи їм, най си їдуть самі!“

Під зиму йому стало лекше на стїлько, що вже міг сидіти, хоть здоровле його пропало на віки. Сївши вперше порядно, він вийняв скрипку, тай почав єї строїти, але при тім йому зробив ся такий жаль, що знов мусїв лягти. Говорив дуже мало, був злагідний тай у якийсь час став учити хлопця тай робити дещо в хаті. З дому не ви-

ходив і з тими, що навідували ся до него, майже не говорив. Маргіта зразу розказувала йому, що діяло ся в селі; але, покмітивши, що се його мов би то смутило, перестала.

З весни вони з Маргітою сиділи трохи довше та балакали після вечері. Хлопця клали тоді спати. Так десь серед весни покликано їх в церкву тай повінчано їх тихцем.

Нільс помогав працювати в полі тай давав усему ряд розумно й уважно. Маргіта сказала одного разу хлопцеві: „Маємо з него пожиток і радість. Будь-же послушний тай розумний, аби рад був тобі“.

Не вважаючи на горе, Маргіта все держала ся досить товста; лице у неї було сьвіже й червоне, очи великі, тим більші, що довкола них був немов перстїнь. Губи пухкі, лице кругле, виглядала здорово, хоть і не мала великої сили. Того часу виглядала краще, ніж коли, тай усе сьпівала при роботі.

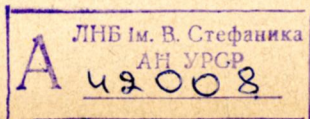
Якось то раз у неділю, по полудні, вийшов батько з сином у поле, подивити ся на збіже. Арне бігав з радощів на всі боки тай стріляв з лука, що змайстрував йому сам батько. Так вийшли вони в гору на дорогу, що вела до церкви тай далі до нижного села. Нільс сїв собі коло дороги на камінь тай загадав ся, а хлопець пускав стріли дорогою тай бігав за ними — все в той бік, що д церкви. „Не йди-ж далеко“, сказав батько. Хлопець бігав так то сюди то туди, коли се став тай почав наслухати. „Тату, каже, тату! я чую музики!“ Батько те-ж почав наслухати; вони почули скрипку, котру часом заглушувало гойкане та крик; се вертало ся з церкви весіле. „Сюди, хлопче!“ крикнув батько, і той пізнав по голосі,

що мусить бігти скоком. Батько схопив ся був, як опарений, тай сховав ся за грубе дерево ; хлопчина примістив ся був коло него. „Не тут, онтам!“ Арне заліз під корч. Із березини виринав уже луком ряд возів, вони гнали мов скажені, коні аж побіліли від піни, п'яні люди кричали та гойкали ; батько й син числили віз за возом, усіх було чотирнацять. На першім сиділи два музиканти, марш весільний дзвинів у сухім повітрі на всі світи, парубчак стояв із заду на возі тай поводив. Опісля вказала ся в вінку й короні княгиня, що сиділа високо та влискувала ся на сонці прикрасами, всьміхала ся, рот кривив ся в один бік ; коло неї сидів, у синім жупані, князь люболиций. Іззаду сиділи бояре й свахи, за ними хлопці, шестеро п'яних людей поводило конем, надкухар сидів аж на посліднім возі, держачи на колінах барилку горівки. Проїхали мимо, вівкаючи та сьпіваючи, тай пігнули зо стрімкої гори чвалом. Музики, крики, скрипіти возів змішали ся в одно, вітер заносив у гору лише зойк, потім лише глухий голос, нарешті втихло все. Нільс іще стояв непорушно ; Щось шелеснуло за ним, він обернув ся, а то хлопець вилазив з корча.

„Хто то був тату?“ Але лице батькове таке було викривлене та страшне, що хлопець аж налякав ся. Арне стояв тихо та ждав відповіди, далі став на-добре, тому, що відповіди не було. Нарешті попав у нетерплячку тай знов осьмілив ся запитати ся : „Іти?“ Нільс зирнув ще раз за весілем, але стямив ся тай пішов. Арне за ним. Нап'ялив стрілу на лук, пустив тай побіг за нею. „Не толоч мені траву!“ бовтнув Нільс ; Арне лишив стрілу тай вернув ся. Через часок забув, що той казав, тай припинивши ся трохи, верг ся на

Арне.

2

землю тай пішов колеса. „Трави мені не псуй, кажу!“ крикнув батько, схопив його за плече тай зняв у гору так, що плече заболіло, аж свічки стали в очах. Тепер ішов уже за батьком су-покійно.

В дверях чекала їх Маргіта; прийшла була просто зо стайні, де мусіла щось тяжко робити, бо волосє мала розхрістане, а сорочку та спідницю поваляну; але стояла в дверях тай усміхала ся. „Таже Красуля вположила ся, а таке ти теля велике, що-м такого я з роду не бачила!“ Хлопець побіг. „Ба прихаїла бись ся трохи в неділю“, сказав Нільс, ідучи попри неї в хату; „Та воно вже можна й одягнути ся, бо ми по роботі“, сказала Маргіта тай пішла за ним. Почала зараз одягати ся тай, причепурюючи ся, сьпівала. Сьпівала правду кажучи, добре, лише часом голос єї був грубоватий. „Перестань-ко ти вити!“ сказав Нільс; він упав був горілиць на постіль. Маргіта перестала сьпівати.

Коли се влетів Арне, кричучи: „Теля, теля! те-ж по боках червоне тай хрест на чолі, як у мами!“ „А не стулиш ти морду, бахуре якийсь!“ крикнув Нільс, лежачи, спустив ногу тай тупнув до землі. „Вдуріти прийде ся через отто чортеня!“ воркнув опісля тай знов поклав ногу на постіль. Мати загрозила хлопця: „Атже бачиш, каже, що татови зле... чи не напеш ся, старий, трошечки кави з сирупом?“ запитала ся вона Нільса, аби його придобрити. Сей напиток любила небіжка баба, а за нею й другі. Нільс не дуже то в тім любував ся, але те-ж пив, через те, що другі пили. „Чи не напеш ся трохи міцної кави з сирупом?“ повторила Маргіта, коли той не відповів. Нільс підвів ся, спер ся ліктями на коліна та як не крикне: „Гадаєш, що сю сто-

рію жбухну з себе, мов помиї?!“ Маргіта здивувала ся дивним дивом, узяла з собою хлопця тай пішла.

Вони мали ще на дворі роботу тай увійшли в хату аж перед вечерею. Але Нільса вже не застали. Мати післала хлопця шукати батька, та той не міг його ніде найти. Ждали вони, ждали, аж вечеря стала застигати, тай повечеряли самі, без Нільса. Маргіта стала нетерпляча, казала хлопцеві йти спати, сама-ж сіла тай жде. По-впівночи прийшов Нільс. „Де ти був, серце?“ запитала ся вона. „Тобі від того зася!“ відповів та сів по-малу на лавку. Був п'яний.

Від тоді Нільс навідував ся в село частіше тай усе приходив до дому п'яний. „Не видержу з тобою!“ каже одного разу, прийшовши. Вона трібувала делікатно боронити ся, він тупнув ногою тай казав їй мовчати; що він п'яний — винна вона, що він лютий — те-ж вона, що він каліка й нещасливий до гробової дошки — те-ж вона, вона тай отте чортеня, що породила. „Чого ти за мною скрізь бігала?“ запитав ся він єї тай заплавав. „Що я злого зробив, що-сь мене вчепила ся?“ „А, Боже-ж мене крий та заступи!“ відповіла Маргіта; хиба-ж то я за тобою бігала?“ „А ти, ти!“ крикнув Нільс, і схопив ся з лавки тай казав далі, плачучи: „Тепер маєш усе, чогось хотіла. Блуджу тут, як нетля в лісі, виходжу що дня дивити ся на свій гріб. А міг-єм жити собі по паньски з найкращою дівкою в селі, міг-єм їздити собі по всему сьвіту, — як би не ти та не твій дїтьчий бахур!“ Вона трібувала знов боронити ся: „Хлопець тому, каже, не винен, ні“. „Мовчи! крикнув Нільс, бо зараз дістанеш!“ тай став єї бити.

Виспаному, йому робило ся на другий день сором і він поводив ся особливо з хлопцем дуже ласкаво й хитро. Та незабаром упивав ся знов тай бив матір, нарешті бив її майже кождий раз, коли був п'яний; хлопець плакав та заводив, отже батько став і його бити. Часом робив ся Нільсови такий жаль того, що мусів іти з дому — до коршми. Того часу його знов зібрала охота до танцю; він почав грати, як перше, тай брав з собою хлопця, носити скриньку на скрипку. Хлопець побачив там не одно. Мати плакала, що й він туди ходить, та не сміла сказати сего батькови. „Май Бога в серці, не переймай нічого злого“, просила вона хлопця, падучи перед ним на коліна. Коли-ж бо на музиках було дуже весело, а дома коло матери сумно. Арне відвертав ся чим раз дужше від неї до батька, Маргіта бачила се, але мовчала. Він переймив на музиках багато сьпіванок тай сьпівав їх опісля перед батьком; батька се розвеселяло, хлопцеві вдало ся нераз навіть розсьмішити його. Се так підхлїбило хлопцеві, що постановив переймати як найбільше сьпіванок, таких, котрі найдужче подобали ся батькови тай сьмішать його. Де-ж такого в сьпіванках не находив, там укладав се по змозі сам, і таким чином навчив ся швидко складати слова до музики. Батькови подобали ся найбільше глумливі сьпіванки та вірші на силенників та богачиків, і такі сьвіванки Арне сьпівав.

Мати наважила ся брати його в вечір у стайню; він від сего ввиляв усяко; коли-ж се йому не помогло і таки мусів іти, то мати так любо та красно говорила йому про Бога та про добро, нарешті, заплакавши гірко, тулила його до серця тай просила й молила, аби не був злий.

Мати стала його вчити, і показало ся, що він жаден науки страшенно тай здібний. На се знов батько був гордий тай казав йому, що має його голову.

Незабаром казав батько хлопцеві сьпівати перед людьми, особливо, коли був п'яний. Арне сьпівав, серед сьміху та крику, сьпіванку за сьпіванкою, похвала подобала ся йому майже більше ніж батькови, і нарешті він умів сьпівати дуже багато сьпіванок. Мами журливі, почувавши таке, пішли самі до матери сказати їй се, тим більше, що сьпіванки не все були чемні. Мати взяла хлопця перед себе, тай заборонила йому, іменем Бога та всего доброго, сьпівати такі сьпіванки, — і хлопцеві повіділо ся, що все радісне йому — супротивне матери. Зразу він оповів батькови, що казала мати. За те мати мусіла одного разу тяжко відпокутувати, коли батько був п'яний. Від тоді хлопець поклав собі мовчати. Він порозумів ясно, що зробив, тай просив у серці Бога й матір, аби йому простили, бо якось не міг сего зробити явно. Мати була для него добра, як усе, і через те йому ще тяжше стало на серці.

Та раз таки забув ся. Він умів удавати чужу бесіду й сьпіване. Одного вечера ввійшла в хату мати, коли він там забавляв батька; коли вийшла мати, впало батькови на гадку, аби хлопець удав, як мати сьпіває. Той зразу не хотів, але батько, лежачи на постелі та держачи ся зо сьміху за живіт, домагав ся конче, аби вдав, як мати сьпіває. Мати тут нема, погадав собі хлопець, то й не може вчути, тай став удавати, як то вона иноді сьпівала, як була захрипла з плачу. Батько сьміяв ся мов скажений, так що хлопцеві аж лячно стало, тому й перестав сьпівати. Коли се входить із кухні мати,

подивила ся на хлопця довго й сумно, пішла до полицки в куті, взяла щось відти тай вийшла.

Його аж запекло в усім тілі; вона все чула! Він зіскочив зо стола, на котрім сидів, вийшов на двір тай припав до землі, немов бажаючи, аби вона розступила ся та прожерла його. Став несупокійний, підвів ся тай хотів іти геть. Коли йде поза стодолу, а там сидить мати, тай шиє нову швабську сорочку, власне для него. Звичайно при роботі вона сьпівала набожні пісні, але тепер не сьпівала. Вона й не плакала, лише сиділа та шила. Арне не міг довше видержати — впав тут же перед нею в траву, підвів до неї очи тай зайшов ся з плачу. Мати поклала роботу тай обіймила руками його голову. „Бідна дитино!“ сказала вона тай притулила своє лице до його лиця. Він не міг промовити й слова, лише плакав так, як ніколи ще не плакав. „Я-ж знала, яке у тебе добре серце“, сказала мати, тай погладила його по головці. „Мамо, не відмовте мені, що вас тепер попрошу“, промовив нарешті хлопець. „Ти-ж знаєш, що я тобі ніколи не відмовляю“, відповіла вона. „Мамо, засьпівайте мені що!“ „Не вмію, дитинко!“ каже вона стиха. Він намагав ся перестати плакати, потім поклав голову мамі на коліна тай став гикати. „Мамо, засьпівайте мені що“, просив він, „інакше мені видить ся, що ніколи не вартий буду подивити ся на вас“. Вона все гладила його по головці, та мовчала. „Мамо, мамо, засьпівайте, засьпівайте, чуєте, засьпівайте!“ молив він, „бо піду так далеко, що не верну ся ніколи“. Отже коли так він, чотирнацятилітний хлопець, лежав мамі на колінах, вона стала нарешті сьпівати над ним:

Над озером онде грає ся дитина :
Бережи-ж її, Боже кріпкий, бережи,

Сьвятого Духа їй пішли,
Нехай отямить ся, де вона, сиротина.

Бо озеро глибоченне, а беріг ховзкий,
Ще втопить ся дитиночка, впадоньку гіркий !
Ей, ні! вона з ласки Твої, таки не помре,
Жити буде, бо вона знає, Господи, Тебе !

А мати жде тай жде, і серце ї болить,
Не зна' куди дитинятко сердешне пішло,
Стала на порозі: „Іваську!“ кричить,
Та з журби не чує й не бачить нічо.

Та знов си гадає: Де-ж Івасик мій,
Там усіди коло него й Бог та Дух сьвятий,
І Сус Христос, його добрий, вірний товариш,
Приведе синка д матінці зараз.

Вона сьпівала багато віршів, Арне лежав тихо, благословенний мир зійшов на него, тай серед того найшла на него цілюща втома. Послідне він чув виразно за Суса Христа, тай упинив ся в ясному сьвітлі, йому здавало ся, шо сьпіває дванацять, тринацять голосів, але материн голос заглушував усі. Краших тонів Арне не чув ніколи, тай просив навчити його сьпівати так. Йому здавало ся, шо вдасть, коли сьпівати ме й сьпівати потихоньки, ще тихіше, тай ото стало дзвиніти майже як у небі; розрадуваний Арне потяг і собі сильним голосом, і раптом усе щезло. Він пробудив ся, оглянув ся тай став наслухати, але не вчув нічого, крім вічного шуму ріки та шепоту малого потічка, шо плив тут-же коло городу, тихо й однообразно. Мати пішла була, поклавши йому під голову майже готу сорочку тай свій спенсер.

III.

Коли прийшла пора, що худоба мала йти в ліс пасти ся, Арне забажав бути за пастуха. Батько сему спротивив ся; він-же доси ніколи не пастушив, тай ішло йому вже на п'ятнадцятий рік. Але хлопець так наважив ся, що стало ся по його волі; таким чином за всю весну, літо й осінь Арне приходив до дому лише спати; зрештою був у лісі, сам-самісінький, цілий божий день.

Туди, на самоту, брав Арне з собою свої книжки. Читав та вирізував на дереві букви, ходив та думав, сумував та сьпівав; коли-ж у вечір вертав ся до дому, де нераз заставав батька п'яного, коли бачив, як той бив матір, як кляв єї й усе село та в-одно товк, що раз мало був не поїхав у сьвіт, — то й собі затужив за сьвітом. Дома було погано, книжки вбільшували його тугу; часом-же виділо ся йому, що й повітре пре його за високі гори.

Одного разу, літом, Арне стрітив Хрестіяна, найстаршого сина капітанового, що йшов із парубком у ліс, за кіньми. Він був на кілька років старший від Арного, лехкий та веселий, несталий в усіх своїх гадках, але притім иноді твердий у постанові. Говорив він борзо й уривисто, найрадше про дві справи нараз, їздив кіньми без сідла, стріляв птиці в повітрі, ловив рибу на мухи, і взагалі видав ся Арному взірцем житя. Він те-ж думав про подорож, та так розписав Арному чужі краї, що вони аж засіяли в їх очах. Хрестіян завважав, що Арне любить читати, тай приносив йому книжки, котрі сам читав; усе, бувало: що Арне скінчить читати одну книжку, тай дістає другу. В неділю Хрестіян був коло Арного цілий день тай показав йому, як обходити ся з описом землі та з мапами.

Ціле се літо й осінь Арне вчив ся так, аж поблід тай похуд.

Зимою позволено йому читати дома, одно, через те, що на-рік мав іти до мированя, а друге, через те, що вмів піддобрити ся батькови. Став ходити до школи, та там йому здавало ся найкраще тоді, коли зажмурих очі тай ніби читав дома книжки, зрештою в школі не мав ровесника.

Чим далі в роки, тим дужше збиткував батько матір, і тим дужше пив тай занепадав на здоровлю. А про те Арне мусів його веселити, аби мати мала на часок супокій, і тоді мусів нераз говорити таке, чим гидив ся, тому й зненавидів батька. Сю ненависть ховав глибоко в душі, як і любов до матери. Коли стрітив ся з Хрестіянном, то знов счинала ся розмова про далекі подорожі та книжки; Арне навіть йому не казав, що дома виробляє ся. Але нераз, ідучи після довгих розмов до дому сам і подумавши що там застане, — плакав тай просив Бога, що над зьвіздами, помогти йому швидко поїхати.

В літі Хрестіян тай Арне були помировані. Зараз після того Хрестіян почав збирати ся в дорогу. Батько мусів пустити його на море; він подарував Арному свої книжки, обіцяв писати пильненько, тай поїхав.

Арне лишив ся сам, як палець.

Того часу зняла його знов охота складати сьпіванки. Він не латав уже старі сьпіванки, а складав нові тай давав туди те, що його найдужше боліло.

Та голова його ставала чимраз тяжша і журба розгонила сьпіванки. Він не спав цілісінькі ночі, тай переконав ся, що не видержить довше; поїде далеко, відшукає Хрестіяна, тай не

скаже про се нікому й словечка. На гадці була йому матір. „Що то з нею буде, як я поїду?“ говорив він сам до себе, тай майже не міг подивити ся їй в очи, тому відкладав їзду з години на годину.

Якось то раз у вечір сидів він довго тай читав. Він усе брав ся за книжки, коли йому ставало важко на серці, не розуміючи, що як раз вони затроюють його думкою про подорож. Батько був на весілю, тай мав іще в вечір вернути ся до дому; мати була трудна, бояла ся його приходу, тай лягла спати. Коли чує Арне, а на дворі паде щось важко на ходу, потім мацає напотемки чимось твердим і нарешті гримає в двері. Се був батько.

„То ти там, розумний сину; ходи-ко, синку, сюди, та поможеш татови встати“. Арне підвів батька, той підпирав ся поручем із лавки. Арне взяв скриньку зо скрипкою, заніс єї в хату за батьком тай замкнув двері. „А подиви-ж ся на мене, розумний синку; не гарно я тепер виглядаю; се вже не пишний Нільс Кравець. Кажу тобі осьде, синочку... аби-сь мені ніколи не пив горівки; се... дїявол, сьвіт тай наше власне тіло... Він противить ся гордим, а смирним дає благодать... ох, ох! ох! На що то я зійшов!“

Він стояв часок мовчки, потім засьпівав крізь плач:

Сусе Христе милостивий та довготерпеливий,
Спаси мене, коли можу ще бути спасен;
Бо ослїп я, бо заліз я у грїховний гнїй,
А все-ж таки я дитина Твоя, Спасе мій!“

Господи, я не гідний того, аби Ти ввійшов під мій дах, але скажи лиш одно слово слuzї своєму...

Він упав ниць, закрив лице руками тай плакав, аж ним телепало. Довго він оттак лежав, нарешті сказав до-слова з Біблії, як то був вивчив ся перед двацятьма роками.

„Він-же відповів: Я не післаний, каже, хиба до погибших овець із дому Зраїля... Але вона прийшла тай упала перед ним на колінки тай повідає: „Бо же, поможи мені!“... Він-же відповів: „Не годить ся, каже, віднимати хліб від дітей та кидати собакам“... Каже вона: Правда, Господи, а все-ж таки їдять щенята крішки, що падуть зі столу їх панів“. Матій 15, 24.

Він мовчав та плакав, ще дужше, протяжно й тихо.

Мати вже давно була пробудила ся, та не сьміла підвести очей; якже-ж він заплакав, то вона сіла тай дивила ся.

Що йно завважав се Нільс, та до неї: „Тай ти, — крикнув, — дивиш ся, ти, відьмо погана?!... Певно хотіла-сь бачити, що ти з мене зробила! Отже я тепер такий, такісінкий!... „Він почав підводити ся, вона сховала ся під покривало. „Ой ні, не сховаєш ся, вже я тебе найду!“ сказав, справляючи навперед себе руку з випростованим середущим пальцем... „Голь голь!“ каже він, відхиливши покривало тай потиснувши єї пальцем за горло.

„Тату!“ крикнув Арне.

„Йгій, яка-сь поморщена та худа стала! Тут не багато треба. Голь! голь!“ Мати вхопила його суподорожно за руки обома своїми руками, та не могла вирвати ся тай звилла ся в клубок.

„Тату!“ крикнув Арне.

„Еге, тепер знов оживаєш. Як то жінчише ве ся! Не крикнеш, аби люде гадали, що тебе

бю?! Голь! голь! голь!... я хочу лише сперти тобі дух“.

„Тату!“ крикнув Арне, тай скочив у кут по сокиру...

„Що, вперлась ся, що не кричиш? Диви ся, я ще тебе прожену за ту впертість, маю велику охоту. Голь! голь!... зараз, бачу, буде й по крику твоїм!“

„Тату!“ крикнув Арне, тай замахнув ся на него сокирою.

Батько підвів ся, побачив так сина, скрикнув не своїми голосами, вхопив ся за груди тай упав на землю. „Сусе Христе“! зойкнув ще раз, тай умовк.

Арне став як укопаний тай спускав по-малу сокиру до землі. Він не тямив, де стояв, на чім, і ждав, що хату туй-туй розсадить і впаде сильне світло. Стояв оттак, коли се мати в постелі зітхнула важко тай стала вити ся на всі боки, тай мов би відпихати від себе щось важке. Йому впало на гадку, що мусить їй допомогти, але він не міг рушити ся з місця. Нарешті вона підвела ся трохи тай побачила, що батько лежить на землі, а син стоїть коло него з сокирою.

„Боже праведний! що ти зробив?!“ Вона схопила ся з постелі, навинула на себе спідницю тай приступила ся ближше. Арному вернуло мову: „Він, каже, сам впав“. „Арне, Арне, не вірю тобі!“ сказала мати голосно тай грізно. „Нехай-же тепер тебе Христос заступить!“ і вона впала на трупа тай стала плакати та заводити. Але й Арне отямив ся, верг сокиру тай укляк. „Так мені, Господи, дай ласку небесну, я сего не зробив! Правда, не багато до сего хибувало, та мені раптом потемніло в очах, а тим часом він упав, а я від тоді

стояв отгутечки!“ Мати подивила ся на него, тай повірила йому. „Значить, сам Господь Бог був тут“, сказала вона стиха, зняла ся трохи тай упялила очи в землю.

Нільс лежав непорушно, випрямлений, з отвореними очима й ротом. Руки були наближені до себе, мов би хотіли зложити ся, та не могли. Мати зложила їх. Ба, придивім ся йому ліпше, сказала вона, тай пішла д'печи, де ватра вже гасла.

Арне збояв ся лишити ся сам тай собі пішов за нею. Мати дала йому в руку смоляк тай знов припала до трупа, Арне стояв напроти неї; смоляк осьвітив усе. „Так, він мертвий“, сказала трохи згодя мати, „і вмер ді, впадоньку нещасливий, в лиху годину“. Арному дрігнула трошечки рука так, що капка вогню впала батькови на одіж тай запалила єї, та він не завважав сего, мати теж ні, бо плакала. Вона завважала се аж тоді, коли зашкруміло страшенно, тай стала кричати з переляку. Арне побачив, що батько горить, тай опустил на него цілий смоляк, упав і втратив память. Хата стала ходити ходором, стіл тай постіль совали ся, сокира тяла, батько встав і приступив ся д нему, тай усе впало на него. Коли се щось охолодило легонько його лице, він зміг крикнути, тай знов отямив ся. Але найперше подивив ся на батька, чи лежить супокійно.

Переконавши ся про се тай нагадавши собі, що той уже мертвий, Арне зрадував ся так, що встав мов би на ново народив ся на сьвіт.

Мати загасила була на мерцю одіж тай порала ся коло него; вона злагодила постіль. „Бери-ко батька, ти дужий, поможи мені, най ляже по-людски“. Обое підняли мерця тай поклали

на постіль; вона примкнула йому очи тай вуста, протягла його тай знов зложила над ним руки.

Потім обоє стояли тихо тай дивили ся на него. Було вже с-півночи, вони-ж мусіли тепер бути з ним до днини. Арне пішов ід печи тай розклав велику ватру, мати сіла коло печи. Сидячи оттак, нагадала собі той довгий та важкий час, який прожила з Нільсом, тай дякувала тепер Богови за те, що дав. „Але зазнала я з ним і трохи щастя“, сказала вона згодя.

Арне сів собі проти матери. Вона почала знов: „То так уже мало бути! Коли не жив, як був повинен, то й мусів за те терпіти чимало“. Вона поглянула д постелі. „Але тепер, із ласки божої, буде мені й якась надгорода за те, що-м витерпіла... Арне, не забувай, синку, що я все терпіла лише задля тебе!“ Тепер і парубчак став плакати. „За те ти мене не повинен покинути ніколи“, сказала вона, хлипаючи; „ти тепер одинока моя втіха“. „Не покину вас, мамко, ніколи, сьвідчу ся осьде Богом“, сказав Арне так голосно, мовби цілісінькі роки думав се сказати. Хотів і припасти до неї, та чув ся негідний того.

Мати втихомирила ся; поглянула ласкаво на трупа. „А таки було щось у нїм добре; але сьвіт був для него злий... Бог ачей буде для него лїпший, тепер він перед ним...“ і думаючи про се, вона додала: „Мусимо помолити ся за него. Якби-м була до того здала, то би-м засьпівала над ним; але, у тебе, синку, гарний голос, сідай-же зараз отаменьки тай сьпівай за свого батька“.

Арне найшов кантичку, засьвітив смоляк тай з сьвітлом ув одній руці, а в другій з кантичкою, сів собі в головах батькови тай став сьпівати дзвінким голосом 127-мий псалом, у перекладі Кінга:

Боже, відверни від нас гнів свій,
Дай кінець пекольній муці тій,
І хоть ми ходимо грішними стежками,
Змилосерди ся над нами !

Так просьпівав він до білого дня ; а мати все слухала, та зітхала, та молила ся.

IV.

Арне пас далі худобу ; в зимі читав ; а як потепліло, то знов пас. Йому було вже наступило на двадцятий рік.

Піп переказав йому, чи не став би за вчителя, „бо село мусить покористувати ся його здібностями й наукою“. Арне не відповів на се нічого ; але на другий день, женучи навперед себе вівці, зложив ось яку сьпіванку :

Гий-же, вівці враз ! гий-га !
Хоть доріженька важка
Стрімко в полонини
Лазити що днини !

Далі, бирочки, бир-бир,
Мамці треба дрібних шкір,
Вкрити ся тепленько,
Бо зима тяженька.

Гий-же, бирочко, гий-гий,
В м'ясо й сало мені тий,
Адже знаєш, душко ;
Мамці тре на юшку !

Того часу зачув він раз нехотячи розмову між матір'ю та жінкою давного властивця двора ; вони

перечили ся за коня, що тримали на-спіл. „Най-ко прийде Арне, почуємо, що він скаже“, повідає мати. „Непотріб якийсь“, відповіла тота: „він певно хоче, аби кінь волочив ся в лісі, як сам волочить ся“! Мати замовкла, хоть перше добре боронила свою справу.

Арне почервонів ся по вуха. Йому доси й на гадку не падало, що мати мусіла набирати ся за него встиду, та ще й може нераз? Чому-ж вона йому сего не скаже? Він думав про се, тай от упало йому на гадку, що мати майже ніколи з ним не говорила. Ба та бо й він з нею ніколи! Тай з ким то він говорив?

Нераз у неділю, коли сидів тихо дома, збирала його охота читати матери проповіді, бо вона недобачувала; виплакала, небога, свої очи. Але до читаня не доходило. Часом хотів читати в голос зі своїх книжок, як дома було тихо тай міркував, що се би радувало єї. Але й до сего не дійшло.

„Най буде, що буде, а я перестану пастушити тай зйду д матери цілком“. Кілька день, він іще пас худобу тай думав над сим і худобу пігнав у глибокий ліс, тай зложив ось яку сьпіванку:

В селі неспокійно, лиш у лісі тихо;
Тутки посіпаки жадного нема,
А там за податки тепер їх по два
Последне здирають, бідному на лихо.

Тай за віру сварять ся там наші християне;
Се-ді тому, що далі вже й одної не стане.

Тут-же в лісі тихо, лиш одне вгорі
Половик печеню їсть із воробця,
Орел-же патрошить там инше зьвіря,
Що й так би померло в туску й самоті!

Одно дерево рубають, а друге гние,
А якось у вечір лис роздер ягня,
А лиса знов вовк, а вовка, бо й є,
Поцілила вчора рушниця моя.

Чи одно то в селі чувати й видати,
Стань лиш та диви ся, але звісно цить ;
Та мені ся снило, що синок бив тата,
А де? Не питайте, бо й так ми досить !

Арне прийшов до дому тай каже матери, аби післала в село за пастухом ; бо він хоче взяти на себе господарство. Так і стало ся ; але мати раз-у-раз напам'янала його, аби не надсаджував ся. Того часу варила вона йому все щось таке добре їсти, що нераз чув ся негідний того, та не казав нічого.

Він носив ся зо сьпіванкою, де все мав повторяти ся вірш „Понад високі гори!“ Але не міг дійти з нею до ладу, а се мабуть тому, що конче наважив ся, аби той вірш усе стояв у другім рядку ; пізніше покинув се.

Але багато сьпіванок, ізложених ним, дійшло до людей, що їх собі сподобали ; найшли ся й такі, що раді були поговорити з ним, тим більше, що пригадували його собі ще хлопцем. Але Арне не сьмів сходити ся з незнакомими, тай не надіяв ся по них нічого доброго, тим більше, що-ді обмовляли його.

Помогав йому коло роботи в полі чоловік середного віку, на прізвище Опплянд-Кнуд, і сьпівав часом ; але все тоту саму сьпіванку. Наслухавши ся єї кілька місяців, Арне запитав ся чоловіка, чи не знає більше сьпіванок. „Ні,“ відповів той. Минуло кілька день. Той знову засьпівав свою сьпіванку,

от Арне й питає ся : „Якже-ж се ? то ви навчили ся лиш сю одну сьпіванку ?“ „Еге-ж...“ каже чоловік.

Арне пішов від него просто в хату ; аж там сидить мати тай плаче, — чого після смерти батька Арне ще не бачив. Він учинив ся, що не завважав тай знов пішов у двері ; але чув, що мати подивила ся за ним сумно, тай мусів задержати ся. „Чого ви мамо плачете ?“ Часом його слова були одиноким голосом у хаті, тому відчували ся в нім так часто, що йому повиділо ся, мов би не досить делікатно сказав їх. Через те запитав ся ще раз : „Мамо, чого ви плачете ?“ Знов стало тихо. Він чув ся дуже винний, хоть вона й не сказала нічого, тай він ні в чім не був сьвідім. „То лиш так мене найшло“, сказала мати. „Я-ж така щаслива“, додала вона згодя, тай знов у плач.

Арне полетів на двір, і його потягло в низ над безодню. Сів собі тай дивить ся в безодню, тай те-ж заплакав. „Коби-м хоть знав, чого плачу“, каже. Та проти него на паренині сидить Опплянд-Кнуд тай сьпіває свою сьпіванку :

Ні золота та ні срібла
Дівчина не мала,
Лиш вовняний гарний чіпчик,
Що їй мати дала.

На чіпчику ні биндочки,
Ані він підбитий,
Але хоть що від матінки
Найвартніще в сьвітї.

Ховає-ж го двацять років,
Не каже нікому :
„Вберу його, як поїду
До божого дому“.

Ховає го трицять років,
Ані не погляне :
„Вберу його княгинєю,
Як до шлюбу стану.“

Ховає го сорок років
Та згадує неньку...
„Ой, чіпчику, щось ми тяжко
На моім серденьку...“

Зпала краса тай надія,
Як лист по листочку :
Вна до скрині — а з чіпчика
Вже ані слідочку...

Арне сидів тай слухав, і йому здавало ся, ніби чув з-далека музику. Вийшов до Кнуда. „Маєте тата...?“ „Ні, не маю тата...“ „Давно, як умерли...?“ „Та вже давно.“

„У вас, бачу не багато таких, у котрих бисте значили щось?...“ „Ні, не багато...“ „Маєте кого тут?...“ „Ні, тут не маю...“ „А в своїм селі...“ „І там не маю...“

„То не маєте нікого, хто би вас любив?“

„Ні, нікого!“

Арне покинув чоловіка. Тепер його мати значила у него тільки, що йому мало серце не вискочило з радощів і він мов би засіяв. Його тягло д матери, бодай для того, аби побачити її. Коли се, дорогою йому стало важко на серці. „Чей же не втрапиш її?...“ Він зупинув ся. „Боже всемогучий, а що-ж би я тоді значив?“

Йому повиділо ся, що саме тепер дома коїть ся якесь лихо, він поворожив собі, тай побіг скоком, аж піт холодний виступив на чоло тай ноги майже не доторкали ся землі. Трутив сінні двері, та тут же

його занесло тишиною. Відчинив потихоньки хатні двері. Мати лягла була на постіль, місяць сьвітив їй просто в лице, вона лежала й спала, мов дитина.

V.

В кілька день після того пішли вони обоє в сусідський двір на весіле. Мати ще ні раз не була на музиках, від коли віддала ся.

Обоє знали тамошних людей майже лиш по імя, тай Арному особливо було неміло, що на него всі ззирали ся.

Якось у сїнях почув він ізза плечий страшенне слово. Розуміє ся, він не був певен, що се про него, але вірив, і кров йому вдарила в голову, коли про се погадав.

Він усе йшов позад того чоловіка, що сказав те слово, тай уважав, що той говорить; на рещті сїв собі коло него. Коли позасїдали до їди, то розмова повернула ся мов би то на инше.

„Н-но, тепер розкажу вам, люде добрі, сторію, з котрої видко, що правда все виходить на верха хотьби з якої темряви“, промовив чоловік, і Арному здавало ся, що поглянув на него. Чоловік виглядав гидко: мав рідке червоне волосе навколо великого, круглого чола, очи малесенькі, ніс невеличкий, плескатий, дуже великий рот, та широкий, біляві губи. Коли сьміяв ся, вишкірював зуби. Руки держав на столі, руки важкі та грубі, суглави тонкі. Він обзирав ся гостро круг себе тай балакав далі, та дуже пиняво.

Люде звали його Пискатим і Арне знав, що Нільс Кравець, бувало, із ним нераз виробляв страшенно тай бив ся.

„Еге-ж, багато грішників в сьвітї, тай сидять вони коло нас близше, ніж міркуємо... Та се ще

байка, а от я роскажу вам огидну штуку. Старші з вас певно памятають Альфа, Альфа з кошем? Я ще прийду! як то кажуть за него; бо сторгувавши ся — а він, шибеник, умів торгувати ся — він, бувало, завине кіш на плечі тай каже: Я ще прийду. Фудульний, шибеник, сьміливий, той Альф із кошем!

„Отже то за него та за Пустяка. Пустяк — ви-ж знаєте Пустяка?... того величенного та лїнивого? — заслїпив ся вам, у карім кони, котрим, бувало „скаче Альф із кошем, мов коником пільним, тай не счув ся, як дав за шкапу пятьдесятя талярів. Але бє він коня тай проклинає, аж подвіре курить ся.. а шкапа вам в кожді двері і вікна, бо слїпа була.

„Счіпають ся вони ізза коня за волосє скрізь, як ті когути. Пустяк хоче відобрати свої гроші, а той йому не дає й сотика, ще й бити його став так, що крий господи. Я ще, каже, прийду. Фудульний, шибеник, сьміливий той Альф із кошем!

„Ба, минуло кілька років, а його нема.

„Але так десь у десять років покликають його з проповідницї, аби ставив ся, бо дістав велику спадщину. Вчув се пустяк, тай повідає: Я добре знав, що його гроші шукають, а не люде...

„Стали говорити за Альфа сюди й туди, тай договорили ся до того, що дізнали ся, що послїдним часом він був по цїм боці гір а не по тїм. Ви-ж памятаєте дорогу без гори, стару дорогу?

„Коли се, в якийсь час після того, Пустяк стає вам паном на всю губу, двір, худоба. Ще й сьвятим учинив ся, а то-ж всі знали, що він ні за що в сьвітї не став би сьвятим, борше хто-будь иньший, але не він. Пішла між люде слава“.

„А було се тоді, як мали робити нову дорогу без гори. Старі господарі хотіли справити ся з сим як найшвидше, тай повідають, що треба брати ся просто без гори; але ми, молодші господарі, хотіли, аби дорога була рівна й вигідна, тай повідаємо, що мусить іти попри ріку. Стали розсаджувати скали тай звозити все, аж гора тріщить. Навідувала ся всяка старшина, особливо державні посесори, бо мають за те подвійну плату. Коли так одного разу копають землю, один робітник бере ся підняти камінь, тай попадає на руку, що стриміла з землі, а така вам була міцна тота рука, що той, котрий ухопив за неї, впав на землю. А вхопив за неї Пустяк. Війт був недалічко, закликали його, тай викопали цілий людський кістяк. Закликали й дохтора; він тото все зложив так мудро, що хибувало лише м'яса. Але люде повідають, що кістяк виглядає більше-менше так, як Альф із кошем. Я ще прийду! каже, бувало, Альф“.

„Всім стало чудно, що мертва рука вергла на землю такого дужого хлопа, як Пустяк, тим більше, що й не вдарила. Війт обернув ся з сим просто до него, — розуміє ся, так що ніхто не чув. Але Пустяк так почав клясти, що війтови стало ніяково. „Но, но, каже війт, хоть то й не ти, а все таки проспши ся сеї ночі з кістяком“... „О, що то, що просплю ся, просплю ся!“ відповів Пустяк. Тоді дохтор позв'язував усе міцно, тай поклав на одну причу в буді; на другу мав лягати Пустяк; а війт загорнув ся в плащ, тай ляг собі тут-же коло стіни будки. Стемніло ся, тай Пустяк мусить іти в будку до свого камрата. Двері заперли ся мов би самі, тай він лишив ся в потемках. Пустяк почав тоді сьпівати церковні

пісні, а мав вам голос здоровенний. „Чого ти сьпіваш церковні пісні?“ питає ся з надвору вїйт. „Бо їх над ним не сьпівано“, відповідає Пустяк. А далі став молити ся, з усеї сили. „Чого ти молиш ся?“ питає ся з надвору вїйт. „Се-ж бачу, був великий грїшник“, відповідає Пустяк. Нарештї стало втихати, і вїйт уже й задрїмав. Коли се як не скрикнує із середини, аж будка задрїжала: „Я ще прийду, я ще прийду!... счинив ся пекольний зойк та лоскіт. „Віддай мені мої пятьдесять телярїв!“ заревів Пустяк, тай щось упало тай потрощило ся на кусники. Вїйт виважив двері, люде пустили ся з колами та зажженими смоляками в руках, а то вам Пустяк лежить на землі, а верх него кістяк“.

Коло стола стало тихісїнько. „Після того, бачу, вдурїв?“ каже нарештї один чоловік, вийнявши свою пінкову люльку. „Та вдурїв“.

Арне чув, що всі зглянули ся на него, тай тому не міг підвести очий. „Як кажу, — повторив перший, — правда вийде на верха хоть би з якої темряви“...

„Н-но, тепер-же я роскажу вам за сина, що бив батька“, сказав якийсь присадкуватий, круглолиций чоловік. Арне не знав, що з ним дїє ся.

„То був раз пяниця богацкого роду в Гардагерї; не одного скривдив. Отже сперечили ся вони з батьком за пайку старого, тай дійшло до того, що не було через пяницю супокою нї дома нї в селї.

„Негідник робив ся чим раз лютїщий, а батько й собі чим раз гострїщий. „Тут мені нїхто не має до росказу!“ каже син. „Ба, я тобі маю до росказу, доки мого житя“, повідає батько. „Мовчи, бо тя тут зараз!“ крикнув син, тай замахнув ся.

„Ану, стрібуй!“... а син таки до батька та до землі ним. Але батько не боронить ся, схрестив руки на груди, тай дає робити з собою все, що той хоче. Бє-ж його син на всі боки, ба й хапає за сиве волосє тай тягне до дверей. „Я хочу, каже, мати дома супокій!“... Але, як дійшло до дверей, встає мій батько. „Лиш до порога, каже, не далі, бо доти я тяг свого батька!“ Але син того не питає, тягне батька за чуприну далі, за поріг. Господи! як не схопить ся мій старий, як не тевкне ним до землі, та як не стане бити та бити, то так вам випарив старого бельбаса, гей хлопчину!“

„А се погана сторія“, обізвало ся чимало людей, „Хто-ж то видів бити батька?“ зачув від когось Арне; та не був того певен.

„А тепер я в ам оповім щось“, каже Арне, встає блідий мов труп, тай не знає, що має говорити; бачить лиш, як летять його слова, гей пласти снігу. „Стрібую в імя Боже“, думає собі, тай зачинає:

„Чарівник зустрівив по дорозі хлопця, котрий плакав. Кого ти найдужше боїш ся, себе самого, чи других? питає ся чарівник. А хлопець усе плаче, бо йому снило ся тої ночі, що вбив свого лихого батька, тай повідає: Бою ся найдужше себе самого... То помири ся з собою, тай не плач уже ніколи, бо від тепер ти сварити ся меш лише з другими, повідає чарівник, тай пішов собі далі. Хлопець іде й собі у другий бік, тай здибає чоловіка, а той сьміє ся з него, а хлопець знав, що то із него. Другий ударив хлопця, а хлопець його. Третий хотів убити хлопця, то хлопець мусів убити його. Але всі люде стали хлопця обмовляти, а хлопець усіх людей. Люде замикали перед ним

застави й двері, а він крав усе, чого йому було треба, крав навіть собі сон у ночі. Він не міг робити нічого доброго, то й мусів робити саме зло, тай усе лихо між людьми вони звалили на него. Заплакало село над усім лихом, яке коїв хлопець, а він не плакав, бо не розумів того. Зійшло ся все село, тай повідає: Зловім його та втопім, бо з ним утопимо все лихо в селі. Взяли тай утопили його в криниці, тай від тоді здавало ся всему селови, що та криниця воняє всяким лихом.

„Але хлопець не знав, що зробив щось лихе, тай уходить по смерті просто до Бога. Коли бачить: а там сидить на одній лавці його батько, котрого він зовсім не вбив, а проти него, на другій лавці, сидить той, з котрого сьміяв ся, тай той, котрого бив, тай той, котрого вбив, тай усі ті, котрим що вкрав або що злого зробив. Котрої лавки боїш ся? питає ся його Господь Бог, а він показує на довгу. То сїдай-же собі коло батька! повідає Господь, і хлопець хотїв зробити так. Коли се батько паде з лавки, а на плечах його велика рана від сокири. На його місці появил ся образ самого хлопця, але з худим, і мов труп блідим лицем, а другий образ із п'яним лицем, замурзаним волосєм тай нечистим тілом, а третій з біснуватим лицем, подертою одежиною та страшним сьміхом. Котрої-ж тепер лавки боїш ся? питає ся пан-Біг. Кажі обом лавкам бити ся з собою, повідає хлопець, тай виліз на високе місце придивляти ся. Ото й пішли вони проти себе, біснуватий тай той, з котрого він сьміяв ся, батько тай всі вбиті, п'яний тай ті, котрим хлопець зробив що злого, а хлопець узяв тай скочив з неба, бо не хотїв чекати, хто кого переможе. Паде-ж він тай паде з неба, та не може допасти до землі

тай так йому прикро зробилось, що став плакати, — тай пробудив ся, бо то все йому снило ся!“

VI.

То було в день після того, на тоці, в столі того самого двора. Арне впив ся був, у-перше в житю, тай розхорував ся з того тай перележав на тоці в самоті майже цілісіньку добу. Тепер він підвів ся, спер ся на лікті тай став балакати з самим собою.

„... Отже, що лише возьму, все в мене несьміливість. Не втік хлопцем — несьміливість. Слухав більше батька, ніж матери — несьміливість! сьпівав йому погані сьпіванки — несьміливість. Став пастухом — із несьміливости; читав та вчив ся — также з несьміливости; хотів сховати ся від себе тай бояв ся других, тим часом, як повинен-єм був здати ся на свій розум. Парубком не поміг мамі проти батька — несьміливість! що-м тої страшної ночі... тьфу! несьміливість! Я мабуть би ждав, поки єї вбе!... Потім не міг видержати дома — несьміливість; але й у сьвіт не пішов — несьміливість; не робив нічого, пастушив — несьміливість. Обіцяв, що правда, мамі лишити ся; але з несьміливости був би скасував слово при першій нагоді, якби-м не пішов був між люде. Я-ж відлюдок, і то, поперед усього, тому, що ці люде бачуть, який я огидний. А що бою ся їх, то й обмовляю — проклята несьміливість! Складаю сьпіванки — з несьміливости. Не сьмію просто задумати ся над власними справами, тай журу ся другими, тай се — поезія!

„Я повинен би сісти тай заплакати так, аби аж гори стопили ся, а я хникаю тай заколисую ся в сні. Тай сьпіванки мої несьміливі; бо, як би були

сьмілівіщі, то були би й кращі. Я бою ся сильних гадок, усього сильного; коли-ж дійду до сили, то в лютощах, а лютощі — се-ж несьміливість! Я розумніщий, здібніщий тай знаючіщий, ніж видаю ся; я ліпший, ніж моя мова; але з несьміливости а не такий який-єм є. Га! упив-єм ся з несьміливости, хотів-єм заглушити біль, уразу — га! зле зробив, а таки пив; пив кров із серця батька рідного, а таки пив! Несьміливість мов без краю! Та найбільша несьміливість — отсе, що сиджу осьдечки, тай кажу все собі у очи.

„... Відобрати собі жите? Ні, повідає, красненько дякую! На се нема у мене сьміливости. Тай трішки вірю в Бога... се правда, вірю в Бога. Рад би до Него, але несьміливість держить мене з-далека від Него: велика зміна, а єї й боїть ся страхополох. Ба, що, як би то стрібувати... що можна? Всемогучий, коби я стрібував! Мусів би вилічити ся, позакілько видержало би моє молошне жите; бо в міні нема вже й кісточки, ні жилки, лише щось пекуче, дреглі якісь... Коби я стрібував.. добрі, набожні книжки... сильних я бою ся... красні байочки, оповіданя, все делікатне; а після проповідь що Неділі, та молитва що вечера? Тай порядна робота, аби було під віру поле; бо віра при лінюхованю не веде ся. Коби-ж то я стрібував; милий, милостивий Боже мого дітоцтва, коби я стрібував!“

Коли се хтось відчиняє двері, тай летить через тік, блідий мов труп, хоть піт по нїм котив ся. Се-ж його мати. Уже другий день шукала вона сина. Кликкала по імя, та не ждала на відповідь, лише кликала та кликала, літаючи кругом, поки не обізвав ся дній із соломи. Тоді вона скрикнула не своїми голосами, перескочила через солому, тай припала йому до грудей...

... „Арне, Арнику, ти осьдечки! таки-м тебе найшла; шукаю від учера, шукаю цілу ніч! Бідний, бідний Арнику! я-ж бачила, вони тебе вразили, мені так хотіло ся поговорити з тобою та потішити тебе, та я-ж ніколи не сьмію з тобою поговорити!... Синку, я бачила, ти пив!... О, Боже всемогучий, коби я того більше не бачила!... Синку, я бачила, ти пив!“ Вона довго не могла промовити. „Нехай тебе Христос заступить, синку, я-ж бачила, ти пив!... Раптом пішовесь від мене, паний. З турботи за тобою я обігала всі хати, побігла ген у кождім закуточку, питала всіх людей, була й оттутечки, та ти до мене не обізвав ся. Арне, синочку, мій любий, та солодкий, я була й над рікою, але вода ніде не видала ся мені за глибока...“ вона вчепила ся йому за шию міцно.

„Коли се мене щось мов-би тьякло: ти певно, гадаю собі, пішов до дому, тай забігла-м ти до дому може за чверть години. Втворюю та шукаю в кождім закуточку, — коли пригадую собі, що в мене-ж ключ, то ти не міг увійти в хату. Синочку, цілісіньку божу ніч шукаю тебе скрізь дорогою, з обох боків, не зважила-м ся лише на скалу над безодню... Не знаю вже, як-єм сюди прийшла, ніхто мені не поміг, та бачиш, синочку, чи то-ж не Бог сам натхнув мене, що ти певно тут?!“ Вона тулила його д собі довго та міцно.

Арне старав ся втихомирити єї. „Арнику, ти-ж уже не будеш пити горівки, га?“ „Не буду, мамко, ні.“ „Весільні гості поводили ся, бачу, зле з тобою що?“ „Ей, ні, то я був не сьміливий;“ він натис на се слово. „Не розумію, як вони сьміють ображувати тебе! А що-ж вони тобі синку, заподіяли?... ніколи нічо мені не скажеш!“ — і вона знов стала плакати. „Ви теж мені не скажете нічо

ніколи, мовить Арне делікатно. „А все таки ти винен, Арнику, найбільше і я, я вже звикла була мовчати ще за твого батька, ти сам повинен був промовити до мене!... Господи Боже, таже-ж обое ми маємо лиш одно одного на сьвітї, а так щось мало між нами...“ „Побачимо, може воно буде якось ліпше“, шепнув Арне.

... „В неділю прочитаю вам проповідь...“ „Боже, благослови тебе за се“...

... „Арне?“... „Чого?“... „Я маю щось тобі сказати“. „Кажіть, мамо...“ „Маю за тебе тяжкий гріх; я щось негарне зробила...“ „Ви, мамо...?“ „Я, синку, я; але я не могла зробити йнакше... Арнику, мусиш мене простити...“ „Та ви-ж мені не вдіяли нічого злого...“ „А все-ж таки, а все-ж... але Бог мені осьде, синку, сьвідок, що я зробила се лише тому, що-сь велико мені значив. Але ти се повинен мені простити, чуєш...?“ „Таже прошу вам мамко, прошу...“ „А я се скажу тобі иншим разом... але ти мусиш мене справді простити!“ „Таже прошу, мамко, прошу!...“ „То, бачиш, стало ся мабуть тому, що ми так важко було промовити до тебе; я-тяжко проти тебе согрішила...“ „Господи Боже, не говоріть бо так, мамо!...“ „Тепер я рада, що-м тільки від тебе вчула...“ „Говорити мемо з собою, мамко, більше...“ „Та добре, синку, добре... а потому прочитаєш мені, Арнику, проповідь, га...?“ „А прочитаю, мамко, прочитаю...“ „Бідна дитино.“ Боже, благослови тебе!... Мені здає ся, синку, що найкраще буде обом нам піти до дому...“ „Чого ви, мамко, так чудно обзираєте ся?“ „Та обзираю ся, синку, бо батько твій лежав на цім току тай плакав...“ „Мій батько?“ запитав ся Арне тай поблід мов труп. „Бідний Нільс! то було того дня, коли тебе хрестили!“

„Чого ти, синку, так чудно обзираєш ся?“

VII.

Була погода красна на дворі,
Не можу я всидіти в хаті;
Иду в гай, лягаю в мох, холодний та пухкий,
Любенько снити тай гадати!
Та журавлі тай комарі неситі,
Жучки тай оси не дали ми спочити.

„Любчику, а ти-ж не підеш де в таку любу погоду?“ запитала ся мати; вона сиділа в сінях тай сьпівала.

Була погода красна на дворі,
Нічо мене не вдержить в хаті;
иду в поле й лежу вже в траві
Тай гейже голосно сьпівати,
Коли позвуть вужі на сонце гріти ся —
Я й схоплюю ся, де-ж би мені діти ся?

„Такої любої погоди можемо й босі ходити“
сказала мати, тай скинула паньчохи.

Була погода красна на дворі,
Не можу я всидіти в хаті;
Иду на ріку, тай вже горілиць у човні,
Гадаю: най пливу, бери мя Божа Мати!
Та сонце так пекло, що ніс ми став горіти;
Встаю, тай мушу знов ід берегови бити.

„Оттепер то ще раз сїно висхне,“ сказала мати,
тай вдарила по нїм вильми.

Була погода красна на дворі,
Не можу я всидіти в хаті:
иду в ліс далекий, дрімучий та густий
Любенько снити тай гадати.

Коли згори павук та баць мені на ніс,
Я в крик і схаплюю ся. Бодай ти, враже, скис !

„Но, вже як нині не буде погода, то не буде
ніколи“, сказала мати.

Була погода красна на дворі,
Не можу я всидіти в хаті,
Біжу я на скалу тай скік у гук гучний,
Аж тут мій супокій тай відпочинок мій
І в шипоті десь топлю ся... ей, чи то не я,
Коли отсе та зложена сьпіванка моя...

Хлопцем Арне не велику клав вагу на казки.
Тепер, як парубок, він затужив за ними, а потім
пішли народні оповідання та сьпіванки вояцкі. При
тім читав проповіди й набожні книжки, тай того
часу був делікатний і дуже любий, лише що серце
його обгорнула чудна туга ; не складав сьпіванок,
а ходив, ходив самісінький, тай не знав, що йому
таке !

Чимало місць у тім околі, на котрі перше не
звертав уваги, видали ся йому тепер такі чудові.
Ходячи колись із товаришами до мированя, він
бувало грав ся з ними пониж нового двора, над
величезним плесом, що звало ся Чорне Озеро,
тому, що стояло в низу таке глибоке й чорне.
Отся вода була йому тепер усе на увазі, тай раз
у вечір він зійшов туди.

Сїв за корчем, тут-же під домом поповим ;
а попівщина стояла край стрімкої скали, що кін-
чила ся в верху ледовиком ; так само було й по
тім боці озера, тай через те падала на воду з обох
боків велика тїнь, серединою-ж ішла инша срібна
смуга. Скрізь царювала люба тишина, сонце кло

нило ся на захід, із того боку щось немов дзвинуло, та врешті було тихо скрізь. Арне не дивив ся назад себе, лише на озеро, бо сонце бризнуло туди, перед заходом, поломаним червоним промінєм. У тім проміню скали похилили ся в бік, так що між ними, глибоко, лежала велика дошка, а проти неї біла в гору вода. Виглядало се так, мов би скали нахилили ся до себе тай схопили долину, мов гойданку. На долині лежав двір коло двора, дим піднімав ся й розходив ся, поля зеленіли тай парували, човни навантажені сіном причалювали до берега. Арне бачив чимало людей, як ходили сюди й туди, але не міг чути ніякого шуму. Око його відвернуло ся від того до берега морського, де стримів лиш темний божий праліс. Кріз него, здовж води, чоловік нарисовав собі мов би пальцем, дорогу, бо власне вила ся туди, мов гадина, смуга з пороху. Арне вів за нею оком аж саме проти місця, де сидів; там уривав ся ліс, скала розступала ся і тут-же знов стояв двір коло двора. Але дома були ще більші, ніж ті в низу, червоно помальовані, з вищими вікнами, котрі горіли від сонця. Там сонце ще ясно осьвічувало поле тай рілі, найменьшу дитину, що грала ся, видко було мов на долоні, сухий білесенький пісок лежав коло води, по нім скакали хлопці з собаками. Коли се раптом усе стало без сонця, поважне, дома темночервоні, поле чорнозелене, пісок сивавий, діти мов купинки; друга смуга зняла ся була вище скали тай затьмила сонце. Арне глянув знов на озеро, тай знов побачив там усе. Поля лежали й колисали ся, ліс підступав до них мовчки, дома стояли й дивили ся у низ, двері були повідчинювані, і діти то входили то виходили.

„Сядьмо собі осьдечки, поки прийде мати ; а попадая чей те-ж раз і скінчить...“ Арне поглянув наляканий, назад себе; там сидів хтось тут-же верх него. „Ба, я хотіла би лишити ся тут іще хоть сю одну ніч!“ молив крізь плач якийсь голос ; се була певно якась дівчина. „Перестанько ти вже плакати, що йдеш назад до матери!“ Се був милий голос чоловічий, що говорив по-малу. „Я-ж не того плачу“. „А чого-ж?“ „Того, що вже не буду з Матильдою“.

Так звала ся попівна-одиначка, і тепер Арне зміркував, що се якась мужицька дівчина виховувала ся з нею. „Се-ж не могло бути на віки“. „Правда ; але ще лиш один деньок, татку!“ і вона зайшла ся з плачу. „Найліпше буде, як таки зараз вернеш ся до дому ; хоть може то вже й пізно.“ „Пізно ! чому-ж би пізно ? Ви се чули?“ „Ти-ж, синку, мужичка, тай маєш бути мужичкою ; нам ніяк годувати цяцю“. „Та я-ж могла би бути мужичкою, хоть би й лишила ся тутечки“. „Говориш по своєму“. „Я-ж усе носила ся лиш по-мужицки“. „Та воно не в цім однім штука“. „Я пряла, ткала й варила їсти“. „Тай сего ще за мало“. „Говорю так само, як ви тай мама“. „Ще не в цім штука“. „Ну то я вже не знаю, в чім“, повідає дівчина, тай засьміяла ся. „Побачимо... у тебе вже, бачу, й так за багато ідей в голові“. „Ідей, ідей, ви все так кажете, а в мене нема ніяких ідей“, вона знов заплакала. „Ах, ти, роззяво“. „Сего пан-отець ніколи не казали“. „Ні? то я тобі скажу“. „Роззява ! чи чув хто таке ? я не хочу бути роззява ! я нічо не хочу бути“. „Ну, то будь нічо“. Дівчина знов засьміяла ся. А трохи згодя сказала повагом : „Ви несправедливо кажете, що я нічо“. „А Господи, ти-ж сама хочеш бути нічо“. „Ні, я не хочу бути й нічо“. „Ну, то будь-же все“. Дівчина знов за-

сьміяла ся. Трошечки згодя сумним голосом : „Зо мною пан-отець ніколи так не дровичили ся“. „Ні? але зробили з тебе дурненьку“. „Пан-отець? ви ніколи не поводили ся зо мною так делікатно, як пан-отець“. „Не мав-бим що робити“. „Кисляк ніколи не посоловіє.“ „Ба, посоловіє, як його відогріти на сир“. Тут дівчина стала голосенно сьміяти ся. „Он, іде мати“. Дівчина споважніла.

„Такої цокотухи, як наша попада, я ще з роду не бачила“, почув ся виразний, дзвінкий голос. „Пилуй-же, Боарде, вставай та лагодь човен, бо не заїдемо сеї ночі до дому... Попада каже вважати, аби Елі ноги не замочила. Але вже! Най си сама вважає! Каже приїздити сюди що днини на блідачку! Сюди блідачка, туди блідачка, а Господи!... Вставай-же, Боарде, та лагодь човен, бо я ще маю нині хліб печи!“ „Таже ще скриню не знесли“, каже він тай лежить собі далі. „Таже скриня й не має йти, лишить ся тут до неділі. Чуєш, Елі вставай, бери свій пакуночок тай ходи. Вставай Боарде!!! Вона побігла геть, дівчина за нею. „Та ходи-ж бо вже раз, ходи!“ чути було з-далеку. „Я жду на скриню“. „Але-ж, любчику, Бог з тобою, кажу-ж тобі, що скриня не піде.“ „А от, онде“, каже Боард. І справді заскрипів віз. „Кажу-ж тобі, най лишить ся до неділі!“ „А я кажу, най іде“... Жінка побігла знов у гору, проти воза, несе відти пакунок, позносила й інші дрібниці вниз, у човен. Аж тепер устав Боард, пішов до воза тай сам узяв скриню.

За возом надбігла дівчина в солом'янім капелюсі, з розпущеною косою; се була попівна. „Елі! Елі!“ крикнула вона вже з-далеку. „Матильдо! Матильдо!“ відповіла їй, тай Елі побігла в гору, на зустріч їй. Зійшли ся на горбочку, обняли ся

й заплакали. Коли се Матильда піднімає щось із трави; се була клітка „Ось Любусь, дарую тобі, мама те-ж хотіли. Бери-ж бо, бери... та не забувай мене, сестричко... Тай часто, частенько, приїзди до мене!!!“ Тай заплакали обі страшенно. „Ходи-ж бо, Елі! не стій там!“ почув ся з низу голос. „Тай я йду з тобою“, повідає Матильда, „переїдемо разом, і сю ніч я пересплю у тебе!“ „Ходи, ходи, сестричко!“ тай обняли ся обі поза шию тай стали сходити до берега. Трохи згодя побачив Арне човен на воді, Елі стояла високо позад човна тай махала кліткою; Матильда сиділа на березі тай плакала.

Сиділа тут, поки човен був на озері; на другий бік, до червоних домів, було недалеко, то й Арне сидів тай ждав. Вів оком за човном, як і Матильда. Човен пірнув у темряву, Арне ждав поки не прибив до берега; далі бачив його у воді; вів за ним оком аж до домів у-гору, їх дім був найкращий. Бачив, як мати ввійшла перша, потім батько зо скринєю, далі донька, позакілько міг єї пізнати по зростови. Небавом донька вийшла, сіла в дверях, мабуть по те, аби ще раз поглянути на сей бік саме тоді, коли сонце слало послідний промінь. Але попівна вже була пішла, Арне був сам один тай бачив Елю у воді. Чи бачить-же вона мене? подумав він собі...

Встав тай пішов і сонце зайшло було, небо стало ясне й голубе, як ночі літної. Мрака з води тай суші обгортала гори, але вершки були вільні тай зглядали ся один на один. Арне йшов у верх, вода робила ся чорніща, глибша тай немов гуща. Долина внизу вкорочувала ся тай подавала ся д' воді, скали стояли ближше перед очима тай мовби то стягали ся в одну купу; бо сьвітло со-

нішне ділить, а п'їтьма єдинить. Само небо стелило ся низше, тай усе стало любе й дружне.

VIII.

Він загадав ся про любов та дівчата; думи й оповіданя старосьвітські вказали ся йому, мовби в чарівнім зеркалі, як дівчина в воді. Він дивив ся туди в гадці раз-у-раз, тай таки того самого вечера зібрала його охота зложити про се сьпіванку, бо ввесь той чарівний сьвіт немов наблизив ся до него. Але його гадки губили ся, тай вернули ся сьпіванкою, новісїнькою навіть йому самому; хтось єї йому мов би підповів :

Скікнула дівонька, пишна та палка
До любого Иванка,
Сьпівнула, аби аж за церквою вчув :
„Здоров був, здоров був !“
А птичий хор за нев гукнув ;
Гей на Івана, гей на Купала,
Гей то-то-ж радощі й гульня,
Та-ді віночка собі не вплела!“

Плете йому вінок із синіх квіточок,
„Глянь в очи мої, Иванок !“
Він вінок на голов, тай верг, узяв знов :
„Любко, будь здоров !“
Як вівкне, та в ноги, мов вігер луков,
Гей на Івана, гей на Купала,
Гей то-то-ж радощі й гульня,
Та-ді віночка собі не вплела !

Плете йому вінок із ясних квіточок :
„Ось коси мої, Иванок !“
Дає йому вінок, ще й потай-крадькома

Свої ружевої вуста.

Він узяв тай шепнув : Голубко моя !“

Гей на Івана, гей на Купала,

Гей то-то-ж радощі й гульня,

Та-ді віночка собі вплела !“

Плете йому ще й з білих — мов ї чеснота :

„Ось моя права рука !“

Плете і з червоних мов єї любі :

„Ось тобі й ліва моя !“

Він єї голубить : „Зіронько моя !“

Гей на Івана, гей на Купала,

Гей то-то-ж радощі й гульня,

Та-ді віночка собі не вплела !

Плете йому вінок з усяких квіточок :

„Мій любий Іванок !“

Плете та рве тай плаче собі :

„Бери собі всі !“

Він узяв їх мовчки, тай став сам не свій !

Гей на Івана, гей на Купала,

Гей то-то-ж радощі й гульня,

Та-ді віночка собі не вплела !

Плете-ж му зелений : „Мій шлюбний вінок !“

Усьміхнувсь Іванок.

Плете, аж їй пальці посиніли, страх :

„Вбериж-ж го, любко ма !“

Вна д'нему, а він ісчез, гей мара !

Гей на Івана, гей на Купала,

Гей то-то-ж радощі й гульня,

Та-ді віночка собі не вплела !

Плела, аж їй очи потускли цілком

Над тим весільним вінком.

Та, ах, вже й Івана минуло, — зима,
Ні квітки, ні вінка..
Ах, а вна, небога, плете раз-у-раз!
Гей, на Івана, гей на Купала,
Гей то-то-ж радощі й гульня,
Та-ді віночка собі не вплела.

Отсе була його перша любовна сьпіванка. Вона вийшла така мрачна через те, що його самого обгорнув був тоді чорний сум. Того-ж самого вечера забагло ся йому стати й славним чоловіком, тай любити, тай від тепер оба ці почутя почали зливати ся в одно, хоть бували нераз і такі часинки, що Арне аж руки ломив, не знаючи, як їх помирити. Правда, після того вечера він бував нераз дуже веселий, дома тай межі людьми, але по-тому ставав тим поважніщий, тай рад би був як найшвидше втекти від них у сьвіт. Тоді оброблював свою сьпіванку: „Поза високі гори!“ в котрій робив вічні терміни. Розуміє ся, в своїх про подорож, не забував Арне й на матір. Йому, ще парубком, шибало иноді в голову, що скоро лиш утіче найзапопаде щастя в Америці, то возьме д собі матір, але тоді не давцїй гадцї розвити ся страх перед батьком, від котрого важко було втекти йому самому, а не то й матери. Тепер-же сему не стояло би нічо на перешкодї, тай навіть лекше було покинути на якийсь час матір, бо вже не потребувала бояти ся батька. „Лише не треба їй про се й згадувати, бо не пустила-би!... Коби-ж то мені, Господи, швидше яка нагода! Та от, той Христїян, той Христїян! Я про него думаю раз-у-раз, а від него нема й вісточки! Невдячний!“

Арне не втерпів — розказав матери, як то йому через Хрестіяна. Вона лиш поблідла, тай пішла мовчки геть...

У селі жив старий сьміхованець, Айнар Азен. На двацятім році він уломив був ногу, тай від тоді ходив на кулі, але, де лиш, бувало, приштульгикає, там зараз жарти тай охоти. Він був богач, але майже все своє майно роздавав другим, лиш так якомсь, що про те мало хто й знав. У него була велика ліщина, то красної осінної днини спрошував він купу молодих дівчат на толоку, до горіхів. У днину в него приймали по господарски, а в вечір грали музики. Мало не всім тим дівчатам він був хрестним батьком, як і хлопцям; усі діти в селі, а за ними й усі селяне так його в звали... „Хрестний батько“ знав ся дуже добре з Арним, тай дуже навидів його за його сьпіванки. От він і запросив його на сьвято горіхове. Арне почервонів ся з молодими дівчатами. „Но, то треба привикати“, відповів старий.

Тих кілька ночей до толоки Арне не міг і ока зажмурити: в його серці бороли ся несьміливість і туга; але будь що будь, а таки прийшов на толоку, тай був майже одинокий парубок серед тількиї гурми дівчат. Він не міг не признати своєї помилки. Се не були анї такі дівчата, про які сьпівав, анї такі, котрих би так дуже мав бояти ся. Вони завели там таке, що він такого з роду не бачив. Найдужше дивувало його те, що ті сьміяли ся з будь чого; коли сьміяло ся три їх, то сьміяло ся других пять лише тому, що тамті сьміяли ся. А поводили ся при тім так, мов би все з собою жили, хоть деякі з них перше й не бачили ся ніколи. Ймили галузку, за котрою підскакували — сьміяли ся, не вдавало ся — сьміяли ся.

Не найшли горіхів — сьміяли ся, найшли — сьміяли ся. Вони били ся над клюкою ; ті, що єї здобули — сьміяли ся, тай ті, від котрих єї вирвано, сьміяли ся. „Хрестний батько“ штульгикав за ними з кулею, та дрович їх усяко. Ті, котрих імив, сьміяли ся тому, що ймив, а ті, котрих не міг подогонити, сьміяли ся тому, що вільні. А всі сьміяли ся із Арного, що такий поважний, коли-ж і він нарешті засьміяв ся, то сьміяли ся тому, що вже не поважний.

Нарешті посідали собі на високім горбочку, хрестний батько по середині, дівчата навкруги. Сонце пекло, але вони на се байдуже, лише кидали одна в одну лупиною, кусали горіхи тай подавали зерна хрестному батькови. Старий зразу зачіпив їх тай вимахував кулею навколо себе ; потому став просити їх, аби розказували що цікавого. Але спонукати їх до розповіданя було-ді важше, ніж іспинити віз, що розігнав ся вниз. То хрестний батько став сам розказувати ; найбільша частина дівчат не хотіла його слухати, бо всі вже знали його сторії ; та нарешті таки втихомирили ся, нащуривши вуха, тай не чули ся, як і самі в те втягнули ся, тай стали роповідати з усіх сил. Арне зачудував ся не помалу, що як перше вони лише жартували та галасували, так тепер їхні сторії були самі поважні. Найбільше було любовних.

„Ти, Азо, знаєш чудову сторію ; я чув єї від тебе торік“, повідає хрестний батько, звертаючи ся до грубої дівки, з лицем, як місяць у-повні ; вона заплітала коси молодшій товаришці, що лежала їй на колінах. „Сю сторію знають, бачу, й другі“, відповіла вона. „Роскажи, роскажи“, просили ті. „Я не даю ся багато просити“, повідає вона тай, заплітаючи тамтій коси, стала розказувати :

„То був одного разу парубок, він пас худобу, тай усе, бувало, жене єї понад широку ріку в верх. Там у верху стриміла над водою скала та так, що відти можна було чути голос на другий бік. А по тім боці пасла худобу дівка; легинь бачить єї, бувало цілісїнький день, але не може дістати ся до неї.

Як на імя оттїй дівці, що ї бачу все,
Що в рїг трубить голосенно й паньчохи плете,

Так питав ся він нераз на другий бік, і на-
решті дістав відповідь :

Імя моє качечкою пливе по водї,
Ти, молодче, у клепанї, ходи-ко сюди !

Але з сего парубок не був мудріщий, тай га-
дає собі : не буду я вже дбати про неї, тай годї !
Та не так то воно лехко було ; бо жене він, бу-
вало, худобу, куди жене, а його все тягне на скалу.
Він нарешті від сего дуже вжахнув ся тай крикнув :

Скажи, дівко, де сидиш ти, й батько твої-мати ?
Чому тебе та ніколи в церкві не видати ?

Бо парубок був майже переконаний, що се
русалка.

Батько мої втопили ся, а хата згорїла,
А дороги до церкви я найти не вмїла.

Але й з сего легинь не був мудріщий. Сидить
він, бувало, дниньки на скалі, а в ночі снить ся
йому, що вона танцює круг него тай бе його
коровячим хвостом, коли хотїв єї імити. Ба, далї
не може він ні спати, ні робити, а нарешті роз-
болїв ся.

Коли-сь не русалка, о, то серце-ж май,
А коли-сь не дівка, то знак мені дай.

Але вона не відповіла, тому легинь був уже певний, що се русалка. Покинув він пасти худобу, але й так йому не полекшало; бо, де лиш був, тай що робив — усе була йому на гадці гарна русалка, котра трубила в ріг. Раз якось, місячного вечера, другі спали, а він не міг довше видержати тай пішов по-тайки в ліс. Там було темно, лише вверху ясно. Він сів на скалу.

Вийди, вийди, русалонько,
Чуєш, як я плачу?
Без тебе я, моя крале,
Сьвітонька не бачу!

Він наслухає тай дивить ся на всі боки, але вона не зявляє ся; коли се чує щось за плечима; обзирає ся, а то медвідь великий підкрадає ся д'нему, став на задні лаби тай дивить ся на него.

А він скакіць зо скали та в ноги, навіть не обзираючи ся, чи медвідь жене за ним. Обіздрив ся аж у постелі.

„Се певно з єї череди“, погадав собі парубок. „Ну, тепер уже не варто йти туди“, повідає, тай не пішов уже.

Коли се раз якось він рубає коло хати дрова, а то йде подвірем дівка — сніська русалка. Коли ближе — а то й не вона. Він довго міркував над сим; аж дівка знов вертає ся, тай з-далеку вона русалка і парубок побіг ід ній простісінько. Коли ближе — а то знов не вона.

Після того, де вам був парубок, чи в церкві, чи на музиках, чи на яких інших забавах, — там була й тота дівка; з-далеку то була русалка, коли

близше, а то й інша. Питає ся він єї якось-то, чи то вона, чи не вона; вона його висьміяла. Но, скакати, чи повзти, все одно, погадав собі легинь, тай оженив ся з нею.

По весілю вона йому вже не сподобала ся. Як був далеко від неї, то тужив за нею, якже-ж був з нею, то тужив за тою, котрої не бачив. Через те став незабаром обходити ся з жінкою погано; вона терпіла та мовчала.

Одного разу, шукаючи коний, зайшов на скалу. Сїв собі тай сьпіває: мов місячне сьвітло в гадці ми дріжиш, з далеку-ж мов блудний вогонь мерехтиш.

Йому любо було сидіти там, і він потім ішов туди все, коли дома було погано. Жінка плакала як він пішов.

Але раз якось сидить він там, коли бачить по тім боці живісіньку русалку, що трубить у ріг

Ах, се тебе я, русалко, люба моя бачу!
Затруби-ж мені ще трішки, а я тут поплачу.

Вона відповіла:

Витрублю я тобі рогом із голови мрії,
Дома гине, що є, не є, а він лиш дуріє!

Він налякав ся тай побіг до дому. Але незабаром йому знов жінка сприкрила ся, тай знов пішов у ліс, і сїв собі на скалу. Аж то й сьпіває:

Снило ми ся, що ти прийдеш, аж ти й прийшов...
Та не там я, по тім боці, а ось за тобов!

Схопив ся він, обіздрив ся, а то щось зелене шусть у корчі. Він за тим. Біганина вам по лісах, гей лови. Ніхто з людей не міг так бігати як русалка; він кидав за нею раз коло разу, ножем,

она все однаково тікала. Та нарешті таки втомила ся, він міркував се по її скоках; але по всій ній бачив і те, що се дійсно русалка. Тепер мусиш бути моя! гадає він собі, тай скік ід ній так, що вхопив її попід пахи, тай з розгону покотили ся обоє лісом у низ. Коли спинили ся, русалка засьміяла ся так, що йому причуло ся, мов би то що в горах засьпівало. Взяв він її на коліна, тай вона видала ся йому така гарна, така гарна, що, від коли жие, то ще щось такого гарного не бачив; вона була такісінька, яка на його гадку, повинна би бути його жінка. Ба, ні! що я, — мовить, — кажу! хто ти, що можеж бути така красна?“ питає ся він, тай гладить її попід-бородь; лице її засіяло. „Я, каже, твоя жінка...“

Дівчата засьміяли ся, тай стали жартувати собі з парубка. А хрестний батько запитав ся Арного, чи добре вважав.

... „Но, тепер я вам оповім щось“, каже присадкувата дівчина, з малим круглим лицем та перкатим носом.

„То був одного разу, малий легинь тай дуже хотїв засватати малу дівку; обоє були дорослі, лиш дуже малі.

„Легинь якоїсь ні-раз не міг осьвідчити ся. Підступав до неї в церкві, але вони балакали лиш за погоду; брав її нераз у танець і танцював до впадку, та не міг осьвідчити ся. „Навчико ти го перше писати, — каже він сам собі, — то не потрібувати меш балакати“ : тай зробив так, але йому все здавало ся, що письмо його ще не досить гарне, тай пише він собі та пише цілїський божий рік, аж нарешті ледви-не-ледви написав до дівки лист. Тепер-же треба було передати їй той лист якось так, аби ніхто не бачив. Лучило ся нарешті

якось, що обоє стояли за церквою самі одні. „Я, повідає легинь, маю до тебе лист“. „Ото, мовить дівчина; ба, коли-ж бо я не вмію читати, писаного“. Легинь став, гей дурень. Але, рада в раду, бере він тай іде до батька тої дівчини служити, так уже тупцює коло неї, так тупцює, Раз якось мало не осьвідчив ся; вже роззявив був рот, але, на лихо, влетіла йому туди муха... Коли б лише хто не вхопив мені єї з перед носа, гадає він собі. Та не приходить ніхто, власне тому, що вона така мала. Але нарешті таки приходить один, такий-же малий. Легинь став уважати, чого той хоче. Коли обоє пішли в хату, він скік до дирки від ключа. Чує — а той там сватає дівку. „Гей, мой, брє, тріскавче дурний, чого-ж ти доси ждав!“ гадає собі легинь. А той у хаті цмок дівку в самі губи... „А то десь, хло, смакує!“ гадає собі легинь. А той там бере вам дівку на коліна... „Ба, дивіть-же ся, люде добрі, що то нині за сьвіт!“ каже легинь, тай став плакати. Вчула се дівка, відчиняє двері, та як не крикне: „Чого тобі треба від мене, ти поганче якийсь, що-сь ся вчепив мене, як ріпях кожуха?!“... „Я, каже легинь, — ах, я лиш хотів просити тебе, чи не міг бих бути тобі за дружбу“. „Ні, не будеш; у мене на се брат, відфукнула дівка, тай тріснула дверми. А той став знов, гей дурень“.

Дівчата всі дуже сьміяли ся з отсеї сторії, тай кидали, з усеї сили одна в одну лупиною з горіхів. Отже хрестний бацько попросив Єльку Беен, аби що розказала... „Ба, що-ж би вам такого?“... А нехай, повідає, розкаже те, що то якось йому розказувала на горбочку, коли недавно відвідав був єї тай дістав від неї в дарунку нові підвязки. Треба було чекати довго, поки Елі зважила ся на се, бо єї напав був великий сьміх. Але нарешті вона й розказує:

„Дівчина тай хлопець ішли собі разом дорогою. Ади, повідає дівчина, онде йде за нами дрізд! То за мною йде, каже хлопець. А чому-ж би й не за мною? питає ся дівчина. Се ми знати мемо зараз, каже хлопець; іди ти онтою дорогою, долішною, а я піду горішною, тай зійдемо ся на горбочку. Так і зробили... Но, чи не за мною-ж він ішов? питає ся дівчина, коли зійшли ся знов. Е, то мусить бути їх два. Тай знов вони йдуть трохи разом, а то за ними лиш один дрізд. Легинь каже, що дрізд летить по його боці, а дівчина, що по єї. Мені дрізд не в голові, повідає легинь. А мені ще й поготів. Наколи се сказали, дрізд щез. Він щез по твоїм боці, повідає легинь. Ні, дякую красенько, я-ж добре бачила, що по твоїм... Ади-ади! він появив ся знов, крикнула дівчина! Ага, то по моїм боці! крикнув легинь. Але дівчина осердила ся. Ні, годі, повідає, я з тобою далі не піду! — тай пішла собі сама. Дрізд щез легинєви з перед очей, та так раптом, що аж завпадкував ся. Чи дрізд є коло тебе? крикнув легинь. Ні; тай не коло тебе? питає ся дівчина. Ах, ні! повідає легинь; ходи знов ід мині, то може й появить ся знов. Іде дівчина днему знов, узяли ся за руки тай ідуть разом. Ківіть, ківіть, ківіть! защебетало по легинєвім боці; ківіть, ківіть, ківіть, ківіть! по дівочім боці; ківіть, ківіть, ківіть, ківіть! із усіх боків. Обзирають ся вони назад себе, аж там яких може сто тисяч мільйонів дроздів. Ай, якже се гарно! повідає дівчина, тай подивила ся на легиня. Ах, Боже тебе благослови! відповідає легинь, тай погладив дівчину по личку“.

Ся сторія страшенно подобала ся всім дівчатам.

Після того каже хрестний батько, нехай би розказали, що котрій сніло ся сеї ночі, а він потому скаже, котрої сон найкращий. „Розказати, що мені сніло ся? ні-за-що в сьвітї!“ каже одна від одної, тай всі в сьміхи тай реготи. Але потому стали одна по одній твердити, що то їй сніло ся сеї ночі щось найкраще, а другі знов казали, що певне не краще як їм. Нарешті з'охотили ся всі розказати свої сні. Але голосно не може бути, бо ді лиш одному однісїнькому можна щось таке сказати, — хрестний батько не сьмів чути нічо. Арне сидів тихесенько, май одалік на горбочку, то дівчата пристали нарешті на те, що йому можуть оповісти свої сні.

Арне сїв собі ще далі, під лїщину, тай зараз підійшла до него одна оповідачка, тай повідає :

„Мені сніло ся, що стою десь на великій воді. Коли дивлю ся, йде хтось по воді, лише не скажу хто. Виліз на велику лїлію водяну, тай сьпіває. А я ступила десь на один великий лист із лїлії, що плавають по воді, тай хочу десь на тїм листочку переплисти д нему. Та що йно я ступила на лист, тай потопаю. Я налякала ся страшенно, та в плач. Коли се він десь приплив ід мині на своїм листі, — взяв мене на колїна тай поплив по воді... Чи се-ж не гарний сон ?

Опісля прийшла тота мала, що розказувала невеличку сторію :

„Мені, повідає, сніло ся, що-м десь імила потятко ; втїшилам ся тим страшенно, тай гадаю собі : не пущу-ж я тебе із рук, поки не буду в хаті. Але і в хаті не зважила-м ся пустити його, аби лїтало, бо мама й тато певне просили би мене, аби його пустити. Отже йду з потятком на стрих, але там чатувала кітка, то й тут не могла-м його

пустити з рук. Я вже десь не знаю, що діяти, тай іду на тік; а там ти тільки дир, що втекло би й сто раз, не раз! Я йду десь знов у хату, а то стоїть хтось, лише не скажу хто, тай грає ся з величненною собакою. Волію я, повідає, грати ся з твоїм потятком, тай підходить ід міні. Але я в ноги, він за мною, я бігаю в округ подвіря, тікаючи, коли дивлю ся, а мама десь відчинили швидко сінні двері тай кличуть мене. Я ледви не ледви десь добігла тай чмих у сїни, а мама десь хутенько трас дверми тай замкнули. А на дворі стоїть десь легинь, дивить ся в сінне віконце тай сьміє ся: Ади, повідає, де твоє потятко! — і, міркуй, собі, мав ти потятко в руках!... Чи се-ж не красний сон? "...

Далі прийшла тота, що розповідала за дроздів. Вони назвали єї Елі. Вона сьміяла ся так, що не зараз могла прийти до мови. Нарешті повідає :

„Я така була рада, що прийду нині сюди на толоку, і через те мені сніло ся сеї ночі, що сиджу десь оттут на горбочку. Сонце десь сьвітить, а в мене повен подолок горіхів. Коли дивлю ся, а між горіхами відкись узяла ся й біличка, спялила ся десь на задні лапки тай покусала всі мої горіхи... Чи се-ж не красний сон?“

Тай ще не мало снів наросказували йому; а він мав потім розсудити, котрий сон найкращий. Він мусїв випросити собі час до розгаду. Тимчасом хрестний батько пустив ся з цілою гурмою дівчат у низ, до дому.

Арне сидїв на горбочку тай слухав, як ті сьпівають. Сонце осьвічувало тому веселу громаду. Вони мерехтіли в своїх білих рукавах, часом обіймала одна одну, тай танцювали оттак полем,

але тоді хрестний батько замахував ся грізно своєю кулею, бо траву йому толочили. Арне не думав уже про сни, не бачив навіть молодих дівчат; гадки його розійшли ся по всій долині, мов делікатні сонішні промінчики, а він сидить собі в горі тай пряде. Він і не счув ся, як закутав ся в густу тканину суму; його перло в сьвіт широкий, як ніколи ще. Він питав ся сам себе, пощо йому тут далі бути; вже-ж і так довго ждав! І він постановив твердо, поговорити таки з мамою, наколи прийде до дому, аби там не знати що!

Думки його змагали ся чим раз дужше тай загнали його у сьпіванку: „Понад високі гори“. Так легко й складно не йшли йому слова ніколи; мов дівчата, обступили його з усіх боків. Він мав коло себе кусник паперу тай олівце, тай став писати швиденько на коліні. Коли сьпіванка була написана, схопив ся, мов би з него впав важкий тягар. Він не хотів іти між люде, а справив ся стежкою лісом до дому, хоть і знав, що мусіти ме йти в ночі. Сівши у-перше вверху, припочити, хотів вийняти сьпіванку тай засьпівати на все село.

Але дарма: він лишив сьпіванку на місці, де єї зложив...

...Одна дівчина шукала його потім на тім горбочку; але найшла лиш його сьпіванку.

IX.

Побалакати з матірю було не так то лехко. Арне став оповідати про Хрестіяна тай про листи, що не приходять; але за кождим разом мати покидала його, і він завважував потім кілька день, що мати плакала. Тай ще одна ознака натякала на

те, що з нею діяло ся — вона аж надто добре варила йому їсти.

Одного разу пішов він у верх, рубати дрова; минув попівський ліс, тай зупинив ся на межі, саме там, де звичайно люде збирали в осени ягоди. Арне поклав сокиру, скинув спенсер, тай що йно хотів брати ся за роботу, коли йдуть дві дівчині з відерцями на ягоди. Він усе, бувало, волів ховати ся, ніж ісходити ся з дівчатами, тай зробив так і тепер.

„Диви, диви, що тут ягід! Елі, Елі!“ „Еге-ж, голубко, бачу, бачу!“ „Ну, то не йди-ж далі; тут їх не на одно ведро!“... „Чула-сь, як щось шелестнуло в корчах?“... „Ей, ти дурна!“ каже тота несміливо. Вони раптом обіймили ся, тай довго стояли тихонько, не сьміючи й дихнути. „Се певно лиш так! Збираймо ягоди“... „Та мені так бачить ся“.. І вони стали збирати ягоди... „А гарно ти зробила, Елі, щось переплила нині на попівство... Роскажи-ж мені зараз що новенького...“ „Я була в хрестного батька...“ „Се ти вже мені розказувала;... та може знаєш що за не го... певно знаєш?...“ „А знаю!...“ „А, о, так се правда, Елі? кажи-ж бо швидко!... Певно був знов!... Ні, справді?...“ „А вже-ж що був; тато та мама чинили ся, що не бачать, але я сховала ся на стрих...“ „Далі! далі! він там тебе шукав?...“ „Ну, тай прийшов?...“ „Таже прийшов, але не багато вповів, бо був такий несміливий...“ „Повтори кожде слово, кождіське слово! чуєш?...“ „Чи тужиш ти, каже, за мною?... А чого-ж би я, кажу, мала тужити?... Ти-ж, повідає, знаєш, чого мені від тебе треба? тай сів собі коло мене на скриню...“ „Коло тебе! ну?...“ „Тай обіймив мене...“ „Обіймив тебе? сказала ся!...“ „Я хотіла ся вирвати, але він держав мене міцно: Кохана, каже, Елі...“ вона стала сьміяти ся, а та за нею... „Но,

но?...“ „Чи не пішла би ти, каже, за мене?... ха, ха, ха!...“ „Ха, ха, ха!...“ „А далі обі: ха ха, ха ха!...“

Нарешті скінчив ся й сьміх, і потім довго було тихо: далі питає ся перша, лише стиха: „Ти, чи не було тобі якось чудно, коли він обіймив тебе?...“ Тота на се чи не відповіла, чи відповіла так тихонько, що годі було чути; чи може лиш усьміхнула ся. Трішки згодя питає ся перша: „А батько твій та мати не казали потім нічого?...“ „Тато вилізли на стрих, тай подивили ся на мене, та я сховала ся, бо, бачивши мене, вони сьміяли ся...“ „А мати?...“ „Мама не казала нічого; та вже не так сукритили на мене, як перше...“ „Ти певно мусіла визволити ся силоміць?...“ „Розуміє ся...“ Тай знову стало ся тихо.

„А чи не так тобі було, як обіймив тебе?... А може так!...“ „Еге-ж, оттак; оттак, оттак...“ „Ти!“ — „А що?...“ „Ба, чи прийде хто з таким до мене?...“ „А вже-ж, що прийде!...“ „Сказила ся!.. а... і... ти, Елі?... Тай так мене обійме?...“ вона відвернула ся.

За сим пішли великі сьміхи, а далі шепоти та хихоти.

Дівчата швидко пішли геть; вони не побачили ні сокири, ні спенсера, ні самого Арного, і він був сему рад.

У кілька день опісля приймив він Опплянда-Кнуда в комірне, вділивши йому кусник поля, пониже двора Кампена. „Аби-сь, каже, не був сам один на сьвіті“.

Якось то склало ся, що зиму перебув Арне в дворі попівськім, де робив ріжну столярщину. Там були й обі дівчині. Кілько раз Арне побачив їх, усе мусів думати про те, хто би то такий за-сватав Ельку Беен?

Одного разу, коли обі дівчині мали кудись їхати, вийшло так, що він мусів бути за візника; у него були добрі вуха, а про те не міг ніколи вчути, що вони говорили; часом Матильда обзивала ся до него з чимось; тоді Елі все сьміяла ся тай ховала голову. Так запитала ся його Матильда, чи то правда, що він уміє складати вірші. „Ні“, каже він, мов опарений; тоді стали обі сьміяти ся та щебетати. Після того він був для них не такий приязний тай чинив ся, що їх не бачить.

Якось то раз сидів він у кухні, де танцювали робітники; Матильда й Елька прийшли туди дивити ся. Вони перечили ся про щось у кутику, Елі не хотіла, а Матильда хотіла, тай виграла. Потім обі приходять ід нему, кланяють ся тай питають ся, чи вміє танцювати. Він відповів, що ні; вони обі обернули ся тай втікли сьміючись. „Усе лише сьміхи тай сьміхи“, подумав собі Арне, тай споважнів. Але в попа був малий, дванацятилітний годованець, котрого Арне дуже навидів; від сего хлопця вчив ся він танцювати, як не було нікого.

Елька мала малого брата, ровесника годованцеви поповому. Оба хлопці грали ся разом, і Арне робив їм пугарі, ложки й самотріски на птиці тай говорив з ними чимало про сестри їх, особливо про Ельку. Раз якось брат Ельчин переказав йому, аби ліпше причісував волосє. „Хто се казав?...“ „Елька казала, але наказувала мені, аби єї не здрадити...“ В кілька день опісля Арне переказав їй, аби трішки меньше сьміяла ся.

Одного разу хлопець забаг його письма. Арне дав йому листочок, тай забув. Небавки хлопець хотів порадувати Арного, тай каже йому, що обі дівчині страшенно хвалили його письмо, що дуже гарно писано. „Або-ж вони вже бачили, як я пишу?..“

„А вже-ж, що бачили; оттой листочок від тебе, то я просив для них...“ Арне попросив хлопців, аби йому принесли щось писане їх сестрами; вони принесли. Арне поправив похибки столярським олівцем, тай попросив хлопців покласти писане так, аби легко можна було найти. Пізнійше найшов він те писане в кишені своїй; внизу було дописано: „Поправив надутий дурень“.

На другий день Арне скінчив свою роботу в попівстві, тай поїхав до дому. Такого ніжного, як тої зими, не бачила його мати ще ніколи, від коли вмер його батько. Він читав їй проповіді, ходив у купі з нею до церкви, тай загалом був дуже чемний. Але вона знала добре, що все це йде лише до того, аби дозволила йому поїхати у світ, скоро весна. Коли се приходить післанець із Беен, чи не пішов би туди до роботи.

Арне перелякав ся тай потакнув, мов би то про се більше не й гадав. Коли пішов післанець, каже мати: „Чудуй ся! з Беен?“... „Що-ж тут чудного?“ питає ся Арне, не дивлячись на неї... „З Беен!“ крикнула ще раз мати. „Но, чому-ж би й не з Беен, так само, як з будь якого двора?“ Він підвів трохи очи. „З Беен? та ще й від Віргіти Беен?!... Таже то через неї Боард обезвічив твого тата!“... „Що ви кажете?!“ крикнув тепер і Арне; „то се Боард Беен?“...

Син і мати стояли лице проти лица, тай дивили ся на себе. Ціле жите підняло ся між ними, тай часинку бачили вони чорну нитку, що тягла ся крізь усе. Пізніше балакали вони про світлий батьків час, коли то старша Елі Беен сватала за него свою доньку, але дістала від него гарбуза; вони обговорили все аж до тої мінути, коли Нільс упав, тай мусіли обоє признати, що Боард таки

меньше винен. „А все-ж таки він окалічив твого тата“...

...„Хиба-ж я ще не покінчив із татом?“ погадав собі Арне, тай постановив іти до Беен, як стояв.

Коли Арне, з пилкою на плечах, підходив ледом до Беен, двір сей видав ся йому гарний. Був мов би то що йно помальований з усіх боків; Арного трохи морозило, то може й через те двір видав ся йому такий милий, аж тяг його до себе. Арне не увійшов із переду лиш увійшов тим боком, де були стайні; тут у снігу стояла череда пелехатих овець тай обгризала кору з галузя березового; собака рвала ся на ланцюху перед дверми від стодоли тай гавкала так, мов би то сам чорт ішов на подвіре; коли-ж Арне задержав ся, то стала махати хвостом тай дала ся погладити по голові; двері від кухні, в верхній частині дому, відчиняли ся частенько, тай Арне задивляв ся кождим разом у той бік; але се виходила або служниця з діжкою молока або кухарка, що кидала дещо вівцям. На тоці молотили з великим лоскотом, ліворуч перед великою купою дров стояв парубок тай рубав дрова... Арне поклав пилку в кут, коло дверей, тай увійшов до кухні. Підлога була посипана білим піском, притерушеним посіченим дрібонько ялівцем; на стінах улискували ся кітли мідяні та пательні, довгими рядами стояли полумиски цинові та камінна посудина. Варили обід. Арне попросив дати знати Боардови, що прийшов. „Іди в кімнату!“ каже одна служниця, тай показує на двері. Справивши ся туди, Арне завважав, що в дверях не проста клямка, а ручка мосяжна. Він увійшов у кімнату, а там ти ясно-ясно, стіни мальовані, на стелі рожа в рожу,

шафи мальовані на червоно, кожда із імем і прізвищем того, кому належала, так само й ліжка, лише що з пругами синіми по краях. У куті коло печи сидів широкоплечий чоловік, люболиций, з довгим білявим волосем; він набивав обручі на дїжку; коло довгого стола сиділа жінка в очіпку, в міцно обсталій одежині, висока та струнка; вона перебирала жито. Більше в кімнаті не було нікого.

„Добрий день вам тай Боже помагай!“ сказав Арне, знімаючи шапку. Обоє підвели очи, чоловік усміхнув ся та питає ся його, хто він такий? „Той, що має вам помогати пилкою“... Чоловік усміхнув ся ще більше тай похнюпивши знов голову над роботою, сказав: „Сідай-же собі, Арне Кампен“... „Арне Кампен?!“ скрикнула жінка тай видивила ся на него перелякана, потім-же впялила очи в землю тай загадала ся. Чоловік подивив ся, всміхнув ся знов, тай мовчить, — а робить дальше своє —: „Син Нільса Кравця“.

Жінка встала, пішла в кут, вернула ся, пішла д' шафі, знов вернула ся, нарешті, відчинивши шуфлядку від стола, запитала ся, не підводячи очей: „Чи най тут робить?“... „А тут“, повідає чоловік, те-ж не підводячи очей. „Ніхто-ж тебе не просить барашкувати, га?“ звернув ся він до Арного. „Чому-ж ти, мовить, не сідаєш?“ Арне поступив ся тай сів собі на лавку коло стола; жінка бийшла з кімнати, чоловік робить, от Арне й питає ся, чи зараз може брати ся за роботу... „Перше можемо пообідати“.

Жінка вже не повернула ся; за першим-же відчиненєм дверей від кухні, ввійшла Елі. Вона вчинила ся зразу, шо не бачить Арного; коли-ж він устав тай поступив ся д' ній, вона стала раптом, відвернула ся трохи в бік тай подала йому

руку, не дивлячи ся на него. Вони промовили до себе кілька слів, а батько все робив... Елі була в косах, мала на собі юпку з вузькими рукавами, була тонка та гнучка, рука мов вилита, мала. Вона накрила до столу; робітники їли в побічній хаті, Арне з родиною в кімнаті. „А мати-ж не прийде?“ запитав ся чоловік. „Ні — мовить Елі, — вони на стриху, важать вовну“... „Просилась єї до столу?“... „Просила, але вони кажуть, що не голодні“... Часинку не промовив ніхто... „На стриху-ж холодно“... „Я хотіла затопити, але вони не кажуть“...

По обіді Арне взяв ся за роботу; в вечір був знов у кімнаті, з родиною. Тепер була там і пані. Женщини шили, чоловік майстрував де коло чого, Арне помогав йому. Цілісінькі години мовчали; бо й Елі, котра вела перед, те-ж мовчала. Арного аж сум побирав, коли собі погадав, що так нераз і в них дома; він аж тепер почув, що то значить. Елі раз зітхнула глибоко, мов би за довго терпіла, потім розсьміяла ся. Тепер засьміяв ся й батько, тай Арне. Від тоді балакали вони про всячину, нарешті Арне й Елі балакали найбільше самі, батько лише часом докинув яке слово. Раз Арне балакав довго тай підвів потім очи, коли глип — а мати поклала роботу, сидить та так вам дивить ся на него, — так дивить ся. Тепер вона знов узяла ся за свою роботу, але по першім його слові знов дивила ся на него.

Прийшла пора спати, тай кожде пішло в свою комірку. Арне постановив вважати добре, що йому буде снити ся перший раз на новім місці; але, пробудивши ся, розсудив, що сон його пустий. За весь день говорив він із господарем дому мало, або й не говорив нічого, в ночі-ж

йому снів ся лише господар. Сон скінчив ся тим, що десь Боард та Нільс Кравець грають у карти. Нільс був дуже гнівний тай блідий; а Боард десь усьміхнув ся тай загорнув собі всі карти.

Арне був там чимало день, а не промовлено ні слова, за те тим пильнійше працювано. Не лиш сама родина була не говірка, а й слуги, робітники, служниці. Собака на подвірю гавкала, як наближав ся хто чужий; отже всі в дворі, зачувши його гавканє, казали: „тихо!“ Після того собака гаркала тай лізла назад у свою буду. Дома в Кампені був на домі великий когут, котрий крутив ся, тай показував погоду; тут був іще більший когут, Арне звернув увагу на него тому, що не крутив ся. При сильнім супротивнім вітрі, когут ірвав ся з місця, і на се Арне не міг дивити ся, тай виліз на дах аби його пустити. Когут не був примерз як гадав собі Арне, а вставлена була плішка, аби не рушав ся; Арне вийняв плішку тай кинув на землю; але вдарив нею Боарда, котрий саме що туди переходив. Той подивив ся в гору. „Що ти там робиш?“... „Пускаю когута“... „Дай покій, він же кричить, коли крутить ся“... Арне сидів на даху мов на коні. „Ба, хиба-ж воно не краще, ніж як мовчить?“ Боард дивив ся в гору на Арного, Арне вниз на него; коли се Боард усьміхнув ся до него тай повідає: „Хто, говорячи, мусів би кричати, воліє, по моєму, мовчати“.

Лучає ся нераз, що слово сказане довго переслідує чоловіка, гей страх, особливо, коли се було, послідне слово. Так було й з Арнем. Він на студени зліз із даху, ввійшов у вечір у кімнату, а те слово все не сходило йому з гадки. В кімнаті, стояла в сумерку коло вікна Елі тай дивила ся на лід, що влискував ся в місячному сьвітлі. Арне

став коло другого вікна, тай те-ж дивив ся. В кімнаті було тепло й тихо, на дворі холодно, сильна вечірня буря проходила долиною та так сильно хитала деревиною, що тіни від місяця не стояли на місці, а скакали на всі боки. З гори, з двора попівського, блискало сьвітло, то слабше, то ясніше, приймаючи різні постати й краски, як се звичайно діє ся, коли довго вдивляти ся. Гори знимали ся могутно, в нутрі їх казки, сьвітло місячне на ледовиках. На небі сїяли зьвізди, сьвітло північне мерехтіло в однім куті, але не розширяло ся. На кілька ступнів перед вікном, ід озерови, стояла деревина, тіни єї збивали ся до купи, лише великий ясень стояв один тай писав по снігу. Було тихо, лиш у рядигоди кричало щось та вищало довгим, жалібним голосом. „Що се таке?“ запитав ся Арне... „Когут на даху!“ відповіла Елі, тай додала стиха: „Певно вирвав ся.“ Арне хотів щось уповісти, але не міг. Нарешті й каже: „Чи памятаеш ти сторію за дроздів, що сьпівали?“... „Памятаю“... „Се правда істинна, ти-ж сама розказувала ту сторію... Тай гарна-ж була сторія“. Вона сказала ніжно: „Мені частенько так, мов би сьпівало щось, як зовсім тихо...“ „Се добро в нас самих...“ Вона поглянула на него, немов би в відповіді сій було сказано трохи за богато. Обое мовчали довго. Нарешті вона й питає ся, пишучи пальцем по шибі: „Ти зложив тепер яку сьпіванку?“ Він зачервонів ся, але вона не могла сего бачити, тай знов запитала ся: „Якже се ти складаєш сьпіванки?...“ „Рада би-сь знати?...“ „Ах, рада би-м!...“ „Но, я задержую гадки, котрі другі пускають мимо...“ Вона мовчала довго; мабуть нагадувала собі різні сьпіванки тай розважувала, чи мала такі гадки, та пустила мимо... „Чудно“, сказала вона сама до

себе, тай стала писати по шибі... „Я зложив сьпіванку, коли-м тебе побачив...“ „Де-ж се було?...“ „Онтам, колс попівського двора, того вечера, коли ти відти відходила... я бачив тебе у воді...“ Вона засьміяла ся, а далі втихла тай повідає: „Прокажи-ж мені ту сьпіванку...“ Арне не робив сего перше ніколи; але тепер почав проказувати свою сьпіванку:

Скікнула дівонька пишна та палка

До любого Иванка... І т. д.

Елі слухала дуже уважно; вона довго стояла мовчки, після того, як Арне скінчив. Нарешті промовила: „Ах, який же мені єї жаль...“ „Тай мені так, мов би то й не я зложив сю сьпіванку, тай мов би то се все була правда...“ Вона сказала: „Та чейже-ж мені так не буде?...“ „Ні; я-ж мав себе на гадці...“ „То се з тобою мало би бути так?...“ „Не знаю; я так тоді чув...“ „Чудно“, завважала вона, тай знов писала по шибі...

Ввійшовши рано в кімнату на сніданок, Арне наближив ся д вікнови. На дворі було мрачно й холодно, у хаті тепло та весело і на шибі стояло написане пальцем: Арне, Арне, Арне, все Арне; коло того вікна стояла в вечір Елі.

X.

На другий день Арне ввійшов у кімнату, тай оповів, що власне чув на подвірю, що саме тепер виїздає в місто Матильда попівна. Сама вона гадає що буде там усього кілька день, але родичі хочуть єї лишити там аж на два роки. Елі що йно дізнала ся про се, тай так перелякала ся, що геть обезчутіла тай упала на землю. Арне, не бачивши такого ніколи, й сам налякав ся страх. Він побіг по служниці, сї пустили ся по родичів Еліних; ті полетіли стрімголовов у кімнату; в цілім дворі

зняв ся великий крик, собака вила перед будою з усіх сил. Коли потім Арне знов увійшов у кімнату, то мати клячила перед ліжком, а батько держав голову хорої. Служниці побігли, одна по воду, друга по каплі, що стояли в шафі, третя розціпала корсетку Ельчину. „Ах, Боже, потіш тебе та сохрани!“ сказала мати; „се було як-раз на-вивороть, що-сьмо перед нею втаїли; то ти винен, Боарде; потіш-же тебе, господоньку, та сохрани!“ Боард не відповів нічого. „А казала-м тобі зараз; але то нічо не було би так, як я хочу; ах, потіш-же тебе, Господоньку милосерний, та заступи! Ти, Боарде, усе такий із радами своїми; ти не знаєш єї натури; не знаєш, як поводити ся з нею; не знаєш, що то значить любити когось!“ Боард не сказав ні слова. Вона в мене не така, як інші, що то їх горе не чіпає ся: ах, воно єї, нещасницю мою, вбиває зараз, така вона у мене делікатна! Встань-же, Елечко, встань дитинонько моя єдина, встань, не заподівай нам такого горя!“ Тепер повідає Боард: „Ти або мовчиш, або говориш за богато“. Він поглянув у той бік, де був Арне, мов би не хотів, аби він таке слухав, або бажав, аби він ішов собі геть. Але що служниці були тут, то він лишив ся, лише пішов д вікнови. Тимчасом хора прийшла трохи до себе. Вона стала оглядати ся тай пізнала тих, що стояли круг неї; та тут-же нагадала собі й Матильду, скрикнула знов за нею, тай стала судорожно плакати та хлипати так, що всім аж душу проймало. Мати трібувала потішити єї, батько став так, що могла його бачити; але хора відтручувала їх. „Геть! — каже — геть від мене! я вас не люблю, геть!...“ „Сусе Христе, не любиш родичів?!“ повідає мати. „Ні, не люблю, не люблю, бо-сте для мене безсердечні, берете мою одиноку

радість!“ „Елі, Елі! не кажи такого“ просила приязно мати. „Еге-ж, мамо — каже Елі — тепер я мушу вам се сказати! Еге-ж мамо! ви хочете мене одружити з оттим поганцем, а я його не хочу! Замикаєте мене тут, а в мене тільки й радощів, що піду куди відси! Ще й берете мені Матильду, котру одну на сьвітї я люблю, за котрою одною тужу. О, Боже, Боже! що-ж я буду діятоньки, як єї не стане! Особливо тепер, коли мені стілько-стілько неясно?!...“ „Та тиж єї тепер рідко й бачила“, закинув Боард. „Я могла бачити єї в вікно“, відповіла хора, тай стала плакати, мов дитина. Арне ще такого плачу не чув ніколи. „Не могла-ж ти єї так бачити“, сказав Боард. „Я бачила дім!“ відповіла вона, а мати закинула йому загально: „Йди геть, ти сего не розумієш!“ Після сего Боард не сказав уже й словечка. „Тепер я вже ніколи не можу підійти до вікна!“ сказала Елі. „Я-ж ходила туди і рано, скоро встала-м; я сиділа коло него при сьвітлі місячнім; я ходила туди все, коли мені ні до кого було піти, — а тепер?... Матильдо, Матильдо!“ Вона заломила руки, там знов єї вхопили корчі. Боард сїв собі на лавку тай дивив ся на неї журливо.

Елечці не так-то швидко полекшало, як собі родичі може гадали. Над вечір переконали ся вони, що слабість може потревати довго: вона єї мабуть уже давно мала в собі. Закликали Арного, аби поміг єї винести на гору, до власної хатинки. Елі, лежала без памяти, дуже бліда, гей крейда, тай непорушна. Єї поклали в постіль. Мати сіла собі коло неї, батько стояв у ногах тай дивив ся на неї; потім пішов у низ до своєї роботи. Арне зробив так само; але в вечір молив ся за неї, молив ся щиро, аби їй, такій молодій та гарній, добре

вело ся на сьвітї, аби ніхто не відвертав від неї щастя та втіхи.

В день після того батько та мати сиділи внизу разом, тай балакали, коли ввійшов Арне; мати була заплакана. Арне запитав ся, чи миром; обоє ждали одно, на одно, аби хто перший відповів, і через те Арне мусів довго чекати на відповідь; але нарешті сказав батько: „Погано...“ Пізніше дізнав ся Арне, що Елі всю ніч говорила в горячці та маячила. Вона була дуже хора, не пізнавала нікого, не хотіла ні їсти ні пити, і через те родичі радили ся, чи не закликати лікаря. Коли вони пішли на гору до хорої, лишаючи його, то йому видавало ся, що там у горі його смерть і життя, — лише йому туди не можна йти.

Але в кілька день їй таки полекшало. Одного разу, коли батько сторожив коло неї, їй забагло ся мати коло себе Любуся — птичку, що дала їй Матильда. Боард відповів, що серед заворушення за птичку забули і вона здохла. На се надійшла мати тай крикнула ще з порога: „Ах, Боже! який же бо ти дурень, Боарде, що кажеш се хорій дівчині! Ади, вона знов омліла! ах, Боже-ж мій, Боже!“ Приходячи до себе, хора все доправляля ся птички, тай казала, що з Матильдою певно зле, коли птичка вмерла; Елі знов хотіла д Матильді тай знов тратила память.

Батько стояв тай дивив ся на се все, поки не стало дуже погано; тоді й він хотів помагати, але мати відіпхнула його на бік, кажучи, що вже сама одна буде клопотати ся хорою. Боард дивив ся довго на обі, потім обома руками насунув шапку на голову, тай пішов.

Пізнійше надійшов і піп тай попадая, бо слабість ухопила дівчину з новою силою тай стала

така нагальна, що родичі не знали, чи йде до життя, чи до смерті. Піп і попада взяли Боарда на бік, тай стали йому толкувати, що він безсердечний для своєї дитини. Коли-ж дізнали ся про сторію з птичкою, то піп заявив йому просто, що се грубо, що возьме дівчину на той бік до себе, скоро лиш їй полекшає на стілько, що можна буде єї перевести. Нарешті попада не схотїла й бачити Боарда, вона плакала й сидїла коло хорої, післала по лікаря, сама ладила лікарства, які той приписав тай дниньски тупцювала коло хорої. Батько блукав по подвірю сам один; нераз поставкував, а потім поправляв шапку тай кидав ся до якої роботи.

Мати вже з ним не балакала, вони й не дивили ся одно на одно. Він кілька раз виходив до хорої, знімаючи чоботи коло сходів тай обережно відчиняючи двері. Коли входив, Віргїта відвертала ся, мов би його й не бачила, спирала голову на руки тай дивила ся мовчки на хору. Тота лежала супокійна, але блїда, не знаючи що дїє ся круг неї. Батько стояв часинку в ногах, дивив ся на обох, тай не казав нічого. Коли-ж хора лише рухнула ся, він виходив тихонько, як і приходив.

Арне думав нераз, що з нагоди сеї слабости, чоловік і жінка, дитина й родичі, сказали собі в очи таке, що довго гнули в собі, тай тепер не швидко забудуть. Його тягло до дому, хоть перше рад би був дізнати ся, як буде з Елею. Але він міркував, що й так дізнає ся про се, тай пішов до Боарда сказати йому, що хоче йти до дому і робота, до котрої його закликали, готова. Боард сидїв тоді на дворі на колоді; зігнув ся був тай порпав у снігу тою самою плішкою, що здержувала когута на даху. Він раз-у-раз дивив ся в землю тай повідає: „Не радощі тепер тут бути, що правда;

але се значить майже, що я би не хотів, аби ти відіздив“. Боард не вповів більше нічого, Арне ще й поготів; стояв мінутку тай відійшов, і взяв ся знову за роботу, так мов би то рішено, аби він лишив ся.

Пізніше закликали його в кімнату, їсти, а Боард усе сидів тай сидів на колоді. Через те Арне вийшов ід нему знов, тай запитав ся, як нині з Елею. „Певно дуже погано, бо он мати плаче“. Арного мов би попросив сідати. Він сів собі на пень, саме проти Боарда. „Сими днями я часто думав про твого тата“, сказав Боард так ненадійно, що Арне не знав, що на се відповісти. „Ти чейже знаєш, що межі нами було?...“ „Знаю...“ „Та певно знаєш лиш половину діла, тай звалюєш на мене, бачу й ти усю вину...“ Арне відповів трохи згодя: „Ви-ж певно здали за се діло справу перед Богом, як і мій батько...“ „Ну, вже-ж; як кому видить ся“, відповів Боард. „Коли-м найшов отсю плішку, то так ми чудно стало, що саме ти мав прийти сюди тай пустити когута. В четвер або тепер, гадаю собі“. Він зняв був шапку, сидів тай дивив ся в неї...

„Мені було років із чотирнацять, коли м пізнав твого тата, ми-ж ровесники. Він був великий дикун і не терпів нікого над собою. Тай не міг мені ніколи забути того, що при мированю я був перший, а він другий. Він нераз хотів бороти ся зо мною, але до того ніколи не приходило. Мабуть ні один із нас не чув ся беспечний супроти другого. Лиш чудно було, що він, бувало, що днини бє ся, тай нічого йому не стало ся; а першісїнький раз, коли я вмїшав ся, пішло йому найгірше; але, розуміє ся, і я терпів за довго.

„Нільс волочив ся за всіма дівками, дівки за ним. Я любив здавна лиш одну, та він хапав

мені єї з перед носа на кожних музиках,¹ на кожнім весілю, на кожній забаві; то була та, з котрою я тепер одружений... Я не раз мав охоту побороти ся з ним за се; але боявем ся, що переможе мя, знаючи, що тоді пропала би й вона. Коли, бувало, всі повідходять, я піднімаю тягарі, що він піднімав, натягаю лук, що він натягав; але, коли на другий раз узяв ми з під боку дівку, я таки не зважив ся зачепити ся з ним. Лиш раз, коли він, тут-же наперед мене, зиркав на неї, я крутнув, жартуючи, парубком у колесо. Тоді я завважав, що він поблід.

„Але, коби то він хоть чесно поводив ся з нею! А то-ж ошукував єї тай мав що днини иншу гадку. А про те вона тим дужше липла д нему. Так надійшов кінець. Тепер, гадаю я собі, мусить або зігнути ся або вломити ся. Мабуть сам Господь Бог не хотів терпіти довше його пако-стей, тай тому-ді він упав тяжше, ніж я йому бажав. Від тоді я його вже й не бачив.“

Часочок оба сиділи мовчки; потім Боард оповідати став далі. „Я знов став сватати єї. Вона не сказала ні сяк ні так, і от я й не думав, що чей то якось по тім буде. Ми пібрали ся, весіле відбуло ся гон-тамечки в долині, ув одної єї своячки, по котрій дістала спадщину; на початок ми мали богато, а з того розросло ся ще більше. Наші двори стояли побіч себе, по весілю вони злучили ся, як я бажав сего з дитини. Але в головнім вийшло не так, як я бажав тай думав“. Він довго сидів мовчки; Арне гадав, було, що той плаче, та се йому лише здавало ся.

„Вона була зразу тиха тай страх сумна, — казав далі Боард. Мені нічим було потішити єї, от я й мовчав. Пізніше стали єї часом находити

панські примхи, котрі й ти може вже покмітив ; се все-ж таки була переміна, от я й тоді мовчав. Але справді веселого дня у мене не було, від коли ми пібрали ся, а сему вже двацять років“...

Кажучи се, він переломив кілок на двоє ; потім сидів часочок тай дивив ся на оба кусники.

„Як піросла Елі, то мені здавало ся. що для неї краще буде між чужими людьми, ніж дома. Я мало коли що хотів ; але звичайно і те було як раз на вивороть ; таке було й з тим... Мати затужила за дитиною, хоть то було лише без озеро, нарешті й я завважив, що пробуток у дворі попівськім де в чім і шкідливий для Ельки, але вже було за пізно ; тепер вона, бачу, ні-за-що має тата й маму“.

Він знову зняв був шапку ; волосє довге вкрило йому очи ; він відгорнув його на бік обі-руч, тай знов засадив на голову шапку, мов би хотів іти ; але, коли піднимаючи ся обернув ся до дому, то став тай, дивлячи ся в гору на вікна від комірки, додав :

„Я гадав, що найкраще буде, як Матильда з нею не попрощає ся ; аж вийшло як раз на вивороть. Я сказав їй, що птичка здохла, бо я-ж тому винен, то-м мусів їй признати ся ; але й сесе вийшло як раз на вивороть. Оттак мені в усім веде ся. Я все дбав, аби було як найліпше, а виходило як найгірше, тай тепер дійшло до того, що вони, жінка й дитина, виговорюють на мене, тай я на сьвітї сам один, як палець“.

Дівка крикнула на них, аби йшли їсти, бо застине. Боард метнув ся. „Он конї кусають ся“, сказав він ; певно за них забули“. Він пішов до стайні дати їм сїна.

Арне й собі встав ; але вже не тямив добре, чи то Боард говорив, чи він отсе чув лише крик нещасливого серця.

XI.

Елька дуже була увяла після слабости ; мати сиділа коло неї день і ніч, у низ ніколи й не сходила. Батько виходив часом ід ним, — і то в самих ногавках, шапку клав перед дверми. Арне все ще був у дворі ; він, бувало, сидів вечерами з Боардом, тай полюбив його ; бо то-ж був чоловік не лише чесний, але й сьвітлий, що багато попрочитував тай попередумував, лише мов би то бояв ся власної науки. Арне виручав його часом, коли тому що хибувало, і Боард був йому за те дуже вдячний.

Незабаром Елька могла трохи вставати, але за кождим разом забагала щось нового ; так, одного вечера, коли Арне, сидячи в хаті, саме під Ельчиною коміркою, сьпівав голосно пісні, зійшла мати, тай попросила його від Ельки, аби вийшов на гору, тай там засьпівав, аби могла чути слова. Арне сьпівав і тутечки для Ельки, бо коли мати передала єї просьбу, то зачервонїв ся тай схопив ся, немов би не хотїв признати ся до того, хоть сего йому ніхто не взяв би був за зле, хоть би й знав. Отямивши ся, він відповів, що дуже мало вміє сьпівати. Та мати повідає, що на самоті йде йому несогірше.

Арне пристав тай пішов. Він не бачив Ельки від того дня, коли помогав єї нести на гору ; чув, що тепер вона десь мусіла змінити ся цілком, і се єго трошечки мов би то лякало. Але, коли відчинив потихоньки двері тай увійшов, то в кімнаті було темнісїнько, так що не бачив нічогісїнько.

Став у порозі. „Хто се?“ запитала ся Елька виразно, хоть потихонечки. „Арне Кампен“, відповів він уважно, аби єї не налякати. „От гарно, що ти прийшов“. „Якже-ж ти ся маєш, Елько?“ „Дякувать, уже ліпше“.

„Сідай-же собі, Арне“, сказала вона трохи згодя, тай Арне став мацяти руками навперед себе тай намацяв у ногах коло ліжка крісло. „Мені так любо було слухати, як ти сьпівав; засьпівай мені що тутечки“. „Коби то я вмів що таке“... Мінутку було тихо, потім вона сказала: „Засьпівай набожної“. Він засьпівав якусь-то пісню при мированю. Коли скінчив, учув, що вона плаче, тай погадав собі, що більше сьпівати годі; але через мінутку вона сказала: „Засьпівай ще такої-ж“, і він засьпівав; се була звісна всім недільна пісня. „Лежучи оттутечки, я мала нагоду не над одним подумати“, сказала Елька. Він не знав, що на се відповісти тай сидів тихонько; а в темноті почув ся знов єї плач. Годинник тикав на стіні, а далі зашипів тай став бити; Елька зітхнула глибоко кілька раз, немов хотіла влекшити своїй груди, тай повідає: „Так мало знає ся; не знає ся ні батька, ні матери. Я не була добра для них... тому мені так чудно стало, коли-м почула пісню при мированю“.

Говорючи у потемках, чоловік щиріший, ніж коли одно одному дивить ся в очи; тоді й скаже ся більше, ніж иншим часом.

„Мило мені було почути від тебе отсі слова“, сказав Арне; він мав на гадці власне те, що вона сказала була родичам тоді, як захорувала. Тай вона чула се дуже добре, тому й сказала: „Якби я була не захорувала, то не найшла би-м була неньки рідної, Бог знає доки“. „А що, балакали

тепер з тобою щиро?" „Що дня; вони лиш те й робили“. „То ти наслухала ся чимало?" „Правду кажеж“. „А чи розказували тобі за мого тата?" „Розказували“. „Ще його не забули?" „Ні, не забули!“ „Тато мій погано з ними обійшов ся“. „Бідна мати!“ „А найгірший він був сам собі“.

Вони замовкли тай загадали ся обоє, лиш не казали одно одному. Та Елька таки промовила перша: „Ти, бачу, похожий на батька?" „Таже кажуть“, відповів він нерадо; вона не завважала тону голосу, яким він се сказав, тай питає ся далі: „А він чи те-ж умів складати сьпіванки?" „Ні“...

„Засьпівай мені якої сьпіванки, що сам ти склав“. Арне не любив признавати ся, що складав сьпіванки, котрі сьпівав. „Не вмю“, каже. „Умієш, умієш, і таки засьпіваєш мені, як тебе попрошу“. Арне подав ся їй тай засьпівав:

У листю та цвѣті яблінка стоїть,
Чи будеш ти моя? питає ся мороз, тай тисне,
„Ні, любку трішки зачекай, [аж вялить].
Аж мій цвѣт побачить Май“.
Просить деревина, тай з холоду дріжить.

Розвив ся цвѣт, почув ся любий птичий сьпів.
„Чи будеш ти моя?" питає вітер мов би гнів.
„Ні, любку, трішки зачекай,
Аж зроджу яблучка, як рай!“
А вітер у бурю, та як заревів!

Погоди-ж любої зродили яблучка як рай.
„Чи будеш ти моя?" питає дівчина пишна.
„Ой, любко, кілько хоч, ірви,
Бо найлюбіщий гість мій — ти“.
Яблінка каже, ще й клонить ся важка.

Ся сьпіванка сперла їй дух. Тай йому видало ся мовби просьпівав більше ніж хотїв сказати.

Потемок нависає важко над тими, що находять ся коло себе, та не хочуть говорити; вони тоді собі найблизші. Він чув кождісіньке єї шевельнене, посунене рукою по покривалі, зітхане...

„Арне! а ти не міг би навчнти мене складати сьпіванки?“ „Хиба-ж ти ніколи не трібувала?“ „Трібувала, трібувала якраз отсими днями; але не йде“. „А що-ж би там мало бути?“ „Щось за мою маму, що так любила твого тата“. „Се важка тема.“ „Я при тім навіть плакала“. „Не треба шукати теми, вона з'являє ся сама“. „Якже-ж то вона з'являє ся?“ „Як усе любе: коли найменше ждеш“. Вони замовкли. „Чудно мені, Арне, що тебе пре відси в сьвіт, коли в тобі стілько гарного“. „Хиба-ж ти знаєш, що мене пре?“ Вона на се не відповіла, лише лежала тихо задумана. „Арне ти не повинен їхати!“ сказала вона, і від сего йому потепліло в серці. „Я часом і не такий охочий“. „Мама твої дуже десь тебе люблять? я мушу їх пізнати“. „Прийди коли до Кампена, як подужаєш“. І ось йому в'явило ся, що Елька в ясній кімнаті у Кампені тай дивить ся на гори; груди його зняли ся, кров ударила в голову. „Тут горяче“, сказав він, тай устав.

Вона се вчула. „Голубчику, ти вже хочеш іти?“ І він сїв знов.

... „Ти мусиш приходити до нас частіше; мама мої так навидять тебе“. „Та я би й сам рад... але у мене мусить бути якесь діло“. Еля мовчала, мов би думала над сим. „Мама, — повідає вона, — хочуть, бачу, щось тебе просити...“

В кімнатці стало справді горяче; Арне втирав піт із чола, вона підвела ся, аби вільніше віддихати.

Було тихесенько, лише годинник тикав на стіні; в кімнатці темно скрізь; Арне зирнув без зелену заслону в віконце, і йому повиділо ся, що дивить ся у ліс; по-близько напередного не видно було нічогісінько, але там далі, далі!... Він мовби то впинив ся в лісі, завважав, що серце вдарило сильніше, а в глибині десь і гримоти почули ся. В очах йому скакати стали іскри, в вухах зашуміло, в грудях затукотіло дужше; мусів устати, або сказати щось, але вона сама скрикнула:

„Ах, коби то вже раз літо!“

„Коби то літо!“ І в гадці його підняла ся заслона, тай появило ся зелене листє, почули ся дзвіночки на худобині, радісні покрики з гір, сьпіванє з долин; він десь побачив темне озеро, в котрім відбивало ся сонце тай колисали ся дома; Елька десь вийшла з дому, тай сіла собі, як того вечера... „Коби то літо!“ — повторила вона — „тай я сиділа на горі, то би-м, гадаю могла тепер іскласти сьпіванку!...“

Він засьміяв ся, тай йому стало весело, тай повідає: „А про що-ж мала би бути та сьпіванка?“ „Про щось легоньке, про... ну, я й сама не знаю, про що...“

„Скажи, Елько!...“ Він з радощів устав, але надумав ся, тай сїв знов.

„Ні за що сьвітї!“ Вона засьміяла ся. „Я-ж засьпівав тобі, коли-сь мя попросила“. „Се правда... але ні, ні!“ „Елько, ти гадаєш, що я сьміяв би ся зо сьпіванки, котру би ти зложила?“ „Сего я не гадаю, Арне; але, то щось таке, що не я сама складала“. „То инший хто?“ „Еге-ж, я ймила на лету!“ „То чейже можеш мені сказати?“ „Ні, ні! се-ж і не так, як ти собі гадаєш, Арне; то й не проси мене!“ Вона очивидячки сховала голову

в подушки, бо послідні слова ледви були чутні. „Елько ти-ж не така чемна для мене, як я для тебе“. Він устав. „Арне, се-ж инше діло, ти мене не розумієш... се було... ну, вже не знаю... скажу тобі иншим разом... не гнівай ся на мене, любчику, не йди від мене!“ Вона стала плакати.

„Елько, що тобі?“ На него мов би сонце за-світило. „Ти хора?“ Він сам сему не вірив. Вона ще плакала; йому здавало ся, що мусить або сюди, або туди. „Елько!“ Він почав наслухати. „Елько!“ „Чого?“ Вона перестала плакати. Та він не знав, що далі сказати тай мовчав. „Чого тобі?“ шепнула вона тай обернула ся ід нему. „Таже...“ голос його задріжав. „Що таке?“ „Елько, не відмов мені, скоро тебе попрошу.“ „За сьпіванку?“ „Ні... Елько, я радби...“ Він чув, що вона дихнула важко... „Я рад би взяти тебе за руку!“ Вона не відповіла; він наслухав, гостро, коротко... став мацати руками по нокривалі тай ухопив за малу теплу руку, що лежала гола!

Та ось на сходах почув ся хід, і вони пусти-ли ся; а то все близше, близше, коло самих дверей; і двері відчинили ся. Се була мати; вона при-несла сьвічку. „Ви, бачу, за довго сидите у потемку“, сказала вона тай поставила сьвічку на стіл. Але ні він, ні Елька не могли подивити ся на сьвітло; Елька відвернула ся до подушки, він закрив очі долонею. „Ах так, воно то трохи сліпить ізразу“, сказала мати, „але то швидко привикає ся“.

Арне схилив ся д підлозі, тай став там мов би то шукати, хоть нічого не загубив; а далі встав тай пішов собі.

В день після того він учув, що Елька зійде трохи по обіді вниз, Арне зібрав свої струменти тай попрощав ся. Коли вона зійшла, його вже не було.

ХІІ.

Пізно починає весна в долинах межи скалами ; Пошта, котра в зимі йде тричі в тиждень великою краєвою дорогою, йде в цвітні лише раз і тоді люде знають, що в долах сніги топлять ся і леди, пароходи плывуть тай плуги орють. У них же межи скалами лежать іще сніги з-на три лікті, худоба рикає по стайнях, птиці, хоть і надлітають, але ховають ся по закутках тай мерзнуть. Коли-ж у гори зайде тільки який подорожний, що лишив віз у низу, та принесе людям зірвані по головній дорозі квітки, то вони зараз-же рухають ся, кидают ся на всі боки, стають говірки та в-одно позирають на сонце тай числять, кільки його що днини прибуло. Вони посипають сніг попелом маючи на гадці тих, що рвуть у низу квітки.

Такого то часу прийшла Маргіта Кампен до попівського двора, побалакати з пан-отцем. Єї справили на гору до учебної кімнати. Пан-отець малий. русявий чоловічок, добрячий, з великими очима, в окулярах, приймив єї мило, пізнав, тай просив сідати.

„Но, вже знов що нового з ним?“ запитав ся він, так мов би то вони часто про него балакали. „Таже не як, егомостику ласкавий ; най Бог заступить“, повідає Маргіта ; „вона то, щирю правду кажучи, я можу за него всюди лише добре сказати, а все-ж таки страшно подумати“. Вона виглядала дуже затурбована. „Що, знов затужив?“ запитав ся пан-отець. „Ще дужше ніж перше“, відповіла мати ; „я вже не надію ся ні раз, що лишить ся коло мене до весни“.

„Обіцяв же тобі, що тебе не покине!“ „Таже обіцяв ; але що-ж, коли то, бачу, він сам то-

му не винен? коли його пре, то й мусить-ді поїхати. Але що-ж я тоді буду діятоньки?”

„А я таки гадаю, що не покине тебе“, сказав пан-отець. „Аже певно, що не покине; але ану-ж йому тепер уже неміло дома? яке-ж би то сумліне у мене, як бих йому стояла поперек дороги? то я часом і сама гадаю просити його, аби їхав“.

„А відки-ж ти знаєш, що він тепер дужше бажить їхати, ніж перше?“ „Ах, на се є знак не один. Від серед зими не робив у селі ні одніської днини. За те був у місті тричі, тай усе довго барив ся. Майже ніколи не говорить, коли робить, а перше все-ж таки нераз говорив. Цілі години сидить на подрі у віконці тай дивить ся на гори; сидить там у неділю ціле пополудни, а як часом місячно, то просидить і всю ніч.“ „А не читає тобі ніколи?“ „Таже читає тай сьпіває, що правда, але якось так, мов би хто квапив ся; лише часом то тільки начитає ся, що аж ми того“. „А не говорить-же з тобою ніколи?“ „Таже нераз то треба на те так довго ждати, що плачу нишком. Він потім поміркує ся, тай стане щебетати, але все про справи маловажні, про важні не говорить ніколи“.

Піп походжав, далі постояв довго, тай питає ся: „А чому-ж ти з ним не забалакаєш про се?!... Треба було довго ждати, поки вона відповіла; вона в-одно зітхала, дивила ся ба в землю, ба в оба боки, тай затурбована складала хустку з голози, нарешті промовила дрозжучим голосом: „Та я й прийшла побалакати про щось із єгомостем, бо каменем тяженьким давить мою душу“. „Говори щиро, то тобі й полекшає“. „Знаю я, знаю, єгомостику ласкавий, що полекшає від того, бо

я вже цілі роки гну в собі тай чую, що вага все більша“. „Що-ж се таке, жінко божа?, кажи!“ Вона помовчала довго, а далі й повідає: „Я тяжко согрішила перед сином“; тай знов у плач. Піп підійшов до неї близенько. „Признай же ся мені, то потім разом просити мемо Бога, тай простить тобі“.

Маргіта схлипала, обтерла сльози, та замість говорити знов стала плакати. Се повторяло ся кілька раз. Піп її втішав; казав, що то певно не такий тяжкий гріх, що вона-ді за гостра супроти себе й т. п. Але Маргіта все плакала, тай не могла промовити. Нарешті, задля осьміливлення її, піп сів собі коло неї — от вона й виговорила ся помалу. „Арне, повідає, натерпів ся дитиною, тому й зібрала його охота вимандрувати. На лихо зійшов ся з Хрестіянном, — оттим, що то так заботів у тій країні, де копають золото; Хрестіян надавав Арному стілько книжок, що той перемінив ся геть; але де-ж, коли то, бувало, сидить по ночах, та в-одно штудує! Коли Хрестіян поїхав, то й Арне був зірвав ся за ним. Але тоді помер батько, тай Арне обіцяв мені, що мя ніколи не покине. Але я, гей тота квочка, що висиділа качиче яйце; молоде, вилупивши ся, намогло ся плисти на глибоку воду, а я стала кидати ся на всі боки та кричати. Що правда, сам Арне не поїхав, але за те їхали його сьпіванки, тай я що ранку була певна, що вже його не застану в постелі.“

Коли се приходить до него лист із далекої чужини — певно-ж від того смутчого Хрестіяна! А я, — Боже мя прости, тай ти єгомостику ласкавий! — узяла тай сховала. Гадала-м, що на тім і стане. Але приходить і другий лист! Загадала ся

я, що тут робитоньки? тай кажу: га, сховалам — гадаю собі — перший, то мушу сховати й другий, тай годі! А мені ти, єгомостику любий, усе видить ся, що ті листи туй-туй пропалять диру в шуфляді, де сховані! В-одно вони мені на гадці, від розжмуреня очей рано, аж до зажмуреня у вечір; ба, табо й снуть ся! Коли се приходить і третій лист! Але, стою я з тим листом у руці може з доброї чверть години, тай думаю собі: чи дати го йому, чи покласти до тамтих?... Ану-ж у нїм, міркую, яка нечиста сила, що вхопить ми одинчика? Що-ж за се не тяжко, повідаю, — тай беру тай шусть у шуфляду до тамтих! Хиба-ж я сему винна? — скажи сам! Але я єгомостику, потерпаю дниньски, — ба, що я кажу?! — і в ночи за тоті що ще ді надійдуть, головонько моя бідна! Прийде, бувало, до нас, чоловік який, — я бою ся, що приніс лист; сидимо, бувало, обоє в хаті, а клямцне хто клямкою від дверей, — я здрігаю ся, бо то-ж міг бути лист, і він дістав би його в руки, тай чиста погібіль моя! піде бувало, Арне, в село, я кручу ся дома сюди й туди, а все мені на гадці, що ось дістане на дорозі лист, і в листі тїм буде й за тоті, що сховані у мене! Іде, бувало, до дому, а я вже надалеки вивідую ся, по лицю, чи дістав лист чи нї? — і, Боже, яка-м рада, яка-м рада, коли він усьміхне ся д'мині! А він ти, єгомостику, такий пишний став, — сніський тато, лише що русявіщий тай делікатніщий, тай голос у него, гей дзвінок. Як си сяде на дворі, перед дверима, та як зачне сьпівати проти гір, та наслухати, як того відгукує, то — чує-чує моє серце, що бих не жила без него і мінутки!... Абих лиш бачила його та знала, що є десь недалеко, а він аби лише трішечки був веселий, і лише в'ряди-

годи промовив до мене слово, — тай я більше нічим не торбую ся на сьвітї; і вже бих ти, єгомостику, — ні раз не плакала...

„Але що-ж! Саме тоді, коли йому стало краще, і він меньше став ховати ся від людей — приходить ти післанець із пошти тай приносить четвертий лист! Та, коби ще самий лист, але то й двісті талярів!! А я ти, єгомостику, мало-м не впала, як стояла! Що-ж мені тепер, гадаю діяти сирітці? Лист, що правда, я могла сховати, як тамті; але гроші, гроші! Ой, не одну-ж я єгомостику, ніч не спала через отті смутчі гроші! Ховала-м ти їх, ба на подї, ба в пивниці за бочку, ба, ніт-вісти, де. Але раз таки, вдуріла-м — Боже, мя прости! — тай поклала-м їх на вікно. Най, гадаю, найде! Але, як-єм учула, що він йде: Господи! як не кину ся на них, та борше в пазуху! Але нарешті таким найшла спосіб: беру я ади, ті гроші тай даю йому в руку, тай повідаю — ох, ох, ох! — що то я відобрала від сусїди довг, щодї ще мама небіжечка позичили їй були. А він, нічого: ввяв тай замкнув до решти грошей.

„Але якось-то, сеї вже осени, сидить він у вечір, та як не стане чудувати ся, що Хрістіян цілком не пише, що забув за него геть! А мене ти єгомостику любий, як не заболить, як не запече — мусілам вийти на двір. Адже се гріх, тяжкий гріх, — тай і він не поміг! Я від тоді не можу ні раз подивити ся йому в очи, хоть які ми вони благословенні!... Така мама, що согрішила против дитини, — найнешасніща над усі мами... а я-ж таки согрішила, хоть і з люби... Так певно-ж мене й постигне найтяжша кара: втрачу те, що найдорожше. Бо від серед зими, він ти, єгомостику, знов, ади, могикає тоту безщасну сьпіванку. Він усе єї

могикає, коли його напре їхати; могикає її ще з хлопця. А я ти, любчику, все блідну тай мало не вмру, скоро почую її нуту. „Та ось...“ Вона вийняла з пазухи кавалочок паперу, розпрістерла його тай подала попови. „Ось на цім-о він часом пише; то певно до тої сьпіванки... я взяла, ади, з собою, бо не можу ти читати таке делікатне письмо... Подиви-ко ся, голубчику мій любий, чи не стоїть там що за дорогу...“

Піп узяв папірчик з руки. Там була написана лиш одна строфа. З другої строфи був лише сямтам рядок, мов би Арне сю сьпіванку забув та хотів собі нагадати. Перша строфа була така:

Дива-б ді побачив, як би так пішов
За ті високі гори!

Тепер-же там тільки сніг передомнов,
А в долах бо ясна зелень над водов!
Гей, то-то-ж рад бих сьвіта повидати,
Чи-ж ми ся в дорогу пускати?

„Стоїть там що за дорогу?“ запитала ся Маргіта, не спускаючи очей з попа. „Таже за дорогу“, відповів піп, тай опустил папірчик на землю. „А я-ж не кажу?! — скрикнула Маргіта, піднімаючи з землі папірчик тай подаючи его знов попови. — О, Господи, я-ж пізнаю по голосі!“ Вона дивила ся на попа, зложивши руки, сумна, нетерпелива, а сльози цюркотіли їй по лицю.

Але на се й піп не міг їй нічого порадити. Най тут собі, каже, сам Арне радить; тутешне жите не переинакшить ся для него, хiba що сам він найшов би в нім щось більше. Тепер-же він, бачу, хоче їхати в сьвіт за тим, чого тут не ба-

чить!“ „Але-ж, голубчику, таже з сим-о таке достотку, гей з тою бабою“, повідає Маргіта. „Якою бабою? питає ся піп. „Таже з тою самою, що то поїхала була за сьвітлом сонішним замісто прорубати диру в стіні!“ Піп зачудував ся. „То, кажеш, поїде? Господи Боже! А листи-ж?!“ Усе сповнило ся їй в голові. „Но, що до листів, то се справа непевна. Ти сховала від него його власність, і з сего ледви виправдаєш ся. Але ще гірше, що через поступок твій вийшов погано перед твоїм сином брат християнин, хоть на се й не заслужив. Найгірше-ж те, що стало ся таке з тим, котрий його так любив і котрого він так шанував. Але просити мемо Бога, аби простив тобі, просити мемо за се обоє.“

Маргіта опустила голову; вона в-одно сиділа зі зложеними руками. „Ах, якжеж би то я просила в него прощі, кобих лише знала, що лишив би ся дома!“ Вона очивидячки взяла сина за Бога. Піп чинив ся, що не завважив сего. „Ну, якже? признаєш ся йому зараз?“ питає ся піп. Вона спустила очи в землю тай повідає стиха: „Коби то можна почекати ще бодай трішки, то бих уже потому признала ся з радної душі“... Піп усьміхнув ся про себе, тай питає ся: „А ти-ж не знаєш, що гріх твій стане тим більший, чим довше не признаєш ся?“ Вона мняла хустку обома руками, зложила єї в малий чотиробічник, тай мучила ся марно над тим, аби зложити ще в меньший. „Признаю ся йому за листи, то бою ся, що поїде.“ „Хиба-ж ти не можеш надїяти ся на Бога?“ „Та могу, звісно, могу,“ похопила вона; потім додала стиха: „Але, ану-ж він і тоді поїде?“ „Ти, значить, боїш ся більше того, аби не поїхав, ніж того, що пробуваєш у грісі?“ Маргіта знов

була розложила хустку тай закрила нею очи, бо стала плакати. Піп сидів іще трохи та дивив ся на неї ; а далі й каже : Чого-ж ти се все мені розказувала ? чого ?“ Він довго ждав, але вона нічого не відповіла. „Ти гадала може, що гріх твій стане меньший, коли його мені вповіш ?“ „Гадалам, єгомостику ласкавий“, сказала вона стиха тай опустила голову ще низше на груди. Піп усьміхнув ся тай устав. „Но, но, моя мила Маргіто, якось то вже буде ; лише не трать надії, то побачиш, що добре буде“. „Але ?“ запитала ся Маргіта, і сумний усьміх пройшов по єї заплаканім лицю. „А вже-ж ; я маю в Бозі надію ; Бог тебе довше не буде трибувати. Побачиш, що дожиєш ще й радости, на старі літа“. „Ой, коби-м, єгомостику, лиш тоту мала, що маю !“ сказала вона, — тай піп погадав собі мимохідь, що для неї найбільше щастє — жити в вічній трівозі. Він почав набивати тютюном люльку, тай усе всьміхає ся. „От, каже, коби нам тут яка гарна дівчина, котра би притягла його, то й бачила би-сь, що сам би лишив ся“. Вона подивила ся швидко вгору тай вела очима, поки той не став перед нею. „От на примір, Елі Беен, — закинув піп. Тота би йому певно подобала ся.“ Маргіта зачервоніла ся тай спустила очи в землю, але не відповіла нічого, Піп, котрий усе стояв над нею, тай ждав, сказав нарешті, але сим разом дуже стиха : „От якби нам таке зробити, аби оттут у нас частіще бачили ся“... Маргіта зирнула на попа в нерішучости, тай повідає : „Та-ж мені й самій таке вже падало на гадку ; лише не знаю, чи ти се на правду говориш ?“... „На маєш ! Кажу-ж тобі, що хочу ти сина вдержати, а на се одинокий спосіб — дівчина“. Вона задумала ся зразу, потому стала всьміхати ся помалу та похитувати головою

ба й тулубом то в сей то в той бік, нарешті схопила ся з крісла, сплеснула в долоні тай засьміяла ся. „Ей, Бог же би з тебе, — каже, — говорив єгомостику мій любий; таже я ти то самісінько гадала!“ „Н-но, правду сказавши, то ти відай таки лиш по сесе й прийшла до мене нині?“ Маргіта підняла з землі хустку, що була впала, зложила єї знов, усунула туди три пальці тай витягла кінчик. „Таже таки так, Боже мя прости: сего я найбільше прийшла“. Піп засьміяв ся на всю хату тай став затирати руки. А може тобі сего захотіло ся вже тоді, як єсь у мене була якось-то?“ Вона витягла кінчик хустки трохи більше, тай вагувала ся. „Но, — повідає нарешті, — коли, вже кажеш, то найже буде твоя правда; сего, сего!“ „Ха, ха, ха, ха!“ зареготав ся піп. „І задля сего, ти, — повідає, — трохи признала ся до гріха, щось мусіла двигати, га?“

Маргіта сіла на край крісла, тай стала порядно складати хустку. „Ні, ой ні, єгомостику ласкавий! мене ти так давило та боліло, що мусіла-м тобі сказати“. „Но, но, моя мила Маргіто, не говорім уже про се“, сказав піп, походжаючи; „але, як міркуєш: чи була би-сь сама виговорила ся з тим, чого-сь хотіла?“ „Ей, та я-ж таке тут розговорила ся — дав би ти Бог здорове! — що була бих нарешті й сесе сказала,“ повідає Маргіта, встаючи з крісла. „Ой, Маргіто, Маргіто — повідає піп — ти-ж то ще раз у мене жінка!“ А потім докинув: „Ну, що-ж? то зробимо так, як ти хочеш, Маргіто, що?“ „Таже, коби нам Бог поміг.“ „Та воно й не так-то тяжко, бо правду кажучи, то моя їмосць тай донька вже щось давненько про се закидають“. „Ей-же?!“ — вона підвела очи, засоромлена та така щаслива, що піп радісінький дивив ся на єї

чесне лице, з котрого крізь тільки сум і тільки боязнь визирала єї дитина. „Таже не бій ся — каже — моя Маргіто: за те, що ти так любиш, то простить тобі твою провину і Бог і син. Досить уже тобі і тої кари, щось жила в безперестанній великій трівозі“. Вона зітхнула глибоко раз, зітхнула й другий, тай повідає кланяючи ся: „Єгомостику мій любий... Боже тебе благослови, Боже тебе благослови, тай май ся гаразд!“ Вона подала йому руку тай пішла поволеньки до дверей. Тут уклонила ся ще раз, потім тихонечко відчинила й заперла за собою двері. Впинивши ся за дверми, вона мов би на-ново на сьвіт народила ся. Раптовим і сїяючим від дяки поглядом зирнула вона в небо тай побігла сходами вниз, і чим далі, від попівства, чим дужше летіла, тай так легонько, як нині, не занесло єї ще ніколи домів. Побачивши вже з-далеку, як густо й весело садив із комина дим, вона поблагословила свій дім увесь двір, попа тай Арного, — тай тут же нагадала собі, що нині у них на обід вудженина — найлюбіща єї страва.

XIII.

Кампен був гарний двір. Стояв серед полянки, що кінчила ся, з одного боку, скалою, а з другого дорогою в село. По вишнім боці дороги був густий ліс, а далі по-вище знимали ся гори, з котрих визирали верхи, вкриті снігом. Так само й по другім боці скали стояв широкий ряд гір, довкола „Чорного Озера“ з двором Беен, тай мав отвір на широку долину, що звала ся Нижне Село, та тут же й зачинала ся. Кампен був остатний двір у Вишнім Селі.

Передні двері були від дороги; від них ід дорожі було з кілька тисяч ступнів; туди вела до-ріжка, густо з обох боків, обсаджена берізками. Малий городець лежав перед домом. Арне справ-ляв його так, як вчитав із книжок. Ліворуч дому лежали стайні тай інші добудови; майже всі вони були нові й поставлені в чотиробічник напроти дому. Сам дім був вимазаний по червоному, з бі-лими рамами від вікон і дверей, мав два поверхи, та вкритий був муравником, так що корчки росли й на даху; на однім вершку стриміла жердка від погоди на котрій крутив ся желізний когут з під-нятим високо хвостом.

У гірських селах царювала весна. Було в не-ділю рано. Погода стояла по-важка, але супокійна, без холоду. На лісі лежала мрака, але Маргіта ка-зала що розійде ся незабаром. Арне прочитав був матери проповідь і просьпівав набожні пісні, тай від сего стало любо й йому самому.

Теперечки стояв він одягнений від ніг до го-лови; зібрав ся до попівського двора. Відчинив двері, запах сьвіжого листу війнув на него, город укритий був росою тай мов би тріпотав ся від ра-нішнього вітру, а з безодні від скали йшов ури-вистий гук, так що дріжало в очах і в вухах.

Арне пішов полем. Чим далі відходив від водопаду, тим більше гук перемінював ся в шум, аж нарешті розійшло ся по всій околиці, немов гли-бокий органний голос.

„Най його туди Бог веде!“ сказала мати, від-чиняючи вікно та дивлючи ся за ним, поки не счез за корчами. Мраки знимали ся все вище й вище, сонце пробило їх, оживляло ся в полі й городці; там очевидячки росла його робота, від неї йшли д ма-тери запахи тай радощі. „Яка-ж то красна та люба

весна тому, хто перебув довгу та важку зиму“, тай дивила ся задумана геть-геть далеко.

Арне не мав якогось діла в попівстві, хотів лише звідати ся за газети, котрі держав на-спіл із попом. Він там читав недавно прізвища тих Норвежців, що забогатіли в Америці, копаючи золото ; між ними стояв і Християн. Родина його вже давно виїхала була з села, та Арне певен був, що Християн таки загостить незабаром у рідний край, тай що дізнає ся про се щось у попівстві. Коли-ж би Християн уже приїхав у місто, то Арне гадав, обсіявши ся, навідати ся до него. Про се він думав дорогою, поки не побачив Чорне Озеро та двір Беен по тім боці. Мрака вже тутечки знімала ся, сонце мерехтіло в горі, верхи гір немов мріли, але ще мали на собі мраку, ліс метав тінь на воду по правім боці, перед домами-ж було немов піском посипано, бо там-же мілко. Коли се впинив ся він у гадці будинку, червоно помальованім, із білими дверми тай рамами віконними, з якого взяв узір для свого власного двора. Він не памятав перших важких днів свого пробутку там, а памятав лиш літо, що бачили вони обоє, він тай Елька, вгорі серед її слабости. Пізніше він тут уже не був, не хотів іти ні за що в сьвіті. Коли лише сего торкнула ся його гадка, він червонів ся тай чув, що дріжить із сорому, а про те воно находило його що дня, ще й по кілька раз, і лиш сесе одно й могло його відпихати від села.

Він ішов далі, немов хотів у безвісти ; але, чим довше йшов, тим ближше була Беен і тим яснійше мусів бачити той двір. Мрака счезла була геть, небо голубіло від краю одної до краю другої скали, птиці немов би плавали в веселім від сонця повітрі та перекликували ся, поля всьміхали ся.

міліонами квіток, водопад гучний не трівожив тут
радощів, усе раде, що жиє, рушило ся, сьпівало,
с'яло, веселило ся без кінця-краю.

Він дуже був упрів на ходу, тай кинув ся
в траву під горбом, зирнув без воду на Беен, тай
відвернув ся, аби туди вже не дивити ся. Коли се
чує, а верх него сьпіває хтось, виразно, пишно, —
такого сьпіваня він ще не чув ніколи; дзвиніло
без леваду крізь птичі цвїркоти, і поки він розі-
брав голос, уже знав слова.

Бо голос сей був йому найлюбіщий, а з сло-
вами тими носив ся він ще з хлопця — але забув
їх саме тоді, коли списав їх на папері. Він схопив ся,
немов хотів ловити голос, але задержав ся тай
став наслухати — тай сходить до него перша строфа,
сходить і друга, третя, четверта :

Дива би побачив, як би так пішов
За ті високі гори ?
Тепер же там тільки сніг передо мною,
А в долах бо красна зелень над водов !
Гей, тото-ж рад бих сьвіта повидати ;

Чи-ж ми ся в дорогу пускати ?
Замашно полетїв вірлище в гору
Понад високі гори !
Літає в молоду та кріпку пору,
Тай ситить відвагу на дикім жиру,
Тай паде, де хоче, спочити,
На беріг, на край сьвіта.

Яблінко ряшенька, скажи, чи й ти хоч
За ті високі гори ?
Сніги їх ще й своїм снігом примолоч,
Тай мені дорогу відси напророч.

А птички на ґалузію гойдають ся, піють,
Тай від співу того й запахів аж мліють.

Тягне мене, багну цілих двацять літ
За ті високі гори!
Тай доси для мене надієньки нїт,
Тай що рік, то й та ся та меншить!
А птички в воздухах літають,
Та грають ся й любо сьпівають.

Птичечко, чого-ж ти летіла сюди
Без ті високі гори?
Там ачей же кращі гніздечка твої,
Тай дерево вище в ширшій сторонї?
Чи тугу хотіла-сь на мене навести,
Що крилець не маю в гору ся піднести?

Чи я вже й не піду, як вік мій віком,
За ті високі гори?
Чи мур сей спирає розум мій страхом,
Чи з віку тим снігом та ледом та ляком,
Мов домовина сцїпить ми, на муки,
Мою відвагу тай кріпкії руки?

Нї! піду далеко, далеко у сьвіт,
За ті високі гори!
Тут час так важенько й без хісна слизить...
А в мене-ж відвага яра, аж пихтить,
Досягти верхів тих ясних та високих,
А не пропадати в безвістях глибоких!

Коли-сь мя відвага таки занесе
За ті високі гори!
Уже й гнучка хвиля ід минї пливе,
Та, Боже, таки-ж бо рідний край над все !...

Тай хоть мої спраги вгасити й не можу,
То таки най буде Твоя воля, Боже !

Арне стояв тихо аж до послідної строфи, пока не продзвиніло послідне слово ; потім почув знов, як птички жартують і сьміють ся, та не знав, чи має рушити ся. Знати, хто се був він таки знав ; він підняв ногу тай ступив так уважно, що й не чув, як угинає ся трава. Мотильчик сів на квітку саме перед його ногою, злетів, летів кусничок, тай знов сів, знов летів і так далі в гору. Та он у горі густий корч, Арне не хотів іти далі, бо відти вилетіла птиця, крикнувши з переляку : „Ківіть, ківіть !“ тай полетіла скоса воздухами ; на се зирнула в гору тота, що там сиділа ; Арне схилив ся низько, низько, спер у собі дух, серце затовкло ся, він чув кождісінький удар, наслухав, не міг торкнутися й листочка, бо побачив... Ельку !...

Дивив ся довго : довго на горбок, рад був повзнути ще ступінь у корч, але там могло бути птиче гніздо, а він не настолочив би його нізащо в сьвітї. То й зазиравав крізь листе в міру того, як воно розступало ся або стягало ся. Сонце сьвітило просто на дівчину, котра сиділа : вона була у чорній юпці без рукавів, мала на голові солом'яник, либой хлоп'ячий, бо не пристав тай перебекерив ся на одно вухо. На подолку лежала книжка, на книжці купа квіток пільних ; Елі встромляла иноді праву руку у квітки, мовби в думки, а лівим ліктем сперла ся на коліно, у лівій руці була єї голова. Вона дивила ся в той бік, куди полетіла птиця, гай незначно було, чи плакала.

Кращого чогось не бачив Арне ніколи від коли жиє, навіть у сні ; сонце метало все своє золото на неї тай на те місце ; здавало ся, що кру-

гом неї хвилюють тони, хоть вони давно вже були передзвиніли, так що він ниначе думав у тій мельодії, дишав, ба — чув навіть, що серце бє ся в її під лад. Йому так чудно стало, немов би сьпіванку, в котру вітхнув усю свою тугу, сам забув, вона-ж найшла єї...

Оса довго літала кругом неї, нарешті Елі завважала єї, тай стала відгонити билом квітки, махаючи ним, коли оса д ній наближала ся. Потім узяла книжку тай отворила, але небавом замкнула знов тай стала могикати :

У листю у цьвіті дерево стоїть —
він чув се виразно, хоть вона не могла нагадати собі добре ні слів, ні голосу, тай милила часто. Послідна строфка вдала ся їй найкраще, тому й повторяла єї кілька раз, але трохи инакше :

Зроди-ж яблучка, як рай :

„Чи будеш ти моя?“ питає дївчина пишна.

„Ой, любко, рви усї, —
Твої-ж вони твої!“

Яблінка каже — траля — ляля ляляля — пишна.

Тай схопила ся із землі, стрясла з подолка всі квітки, та як не вівкне на всі сьвіти, так що голос єї певно дійшов аж до Беен. Арне туй-туй скочити днїй, та вона побігла геть. Він мусїв вийти ізза корча, але вона була вже далеко ! Чи кликати єї ? Ні... кликати ! Ні !... Вона-ж поскакіцькала у долини, сьпівуючи та тралякаючи ; то злітав з неї капелюх, то вона його підняла, то рвала квітки, то ставала серед високої трави... „Чи кликати?“... От лишенько : вона дивить ся в гору ! Арне приник до землі. Тай не швидко зважив ся показати ся. Тай то зразу підняв лише голову,

але не міг її бачити; далі став на коліна, та все таки її не бачив; нарешті встав цілком, але вона вже счезла була десь! Арне назвав себе туманом вісімнадцятим, і йому прийшло на гадку дещо з тих історій, що то чув колись на горіхах...

Йому вже відхотіло ся йти до попівського двора. Йому відхотіло ся читати, відхотіло ся й знати про Христіяна. Йому не хотіло ся до дому, не хотіло ся ніде, не хотіло ся нічо... „О Боже, який-же я нещасний!“ сказав він, коли се підскочив тай засьпівав:

У листю й цьвіті яблінка стоїть — та так, аж залунало від скал... Потім сїв собі на те місце, де вона сиділа, грав ся тими квітками що вона нарвала, тай роскидав їх із гори на всі боки... Потім заплакав. Він уже давно не плакав; се впало йому на гадку, і через те ще дужше став плакати. Йому захотіло ся їхати; еге-ж їхати геть далеко... ні, ему відхотіло ся їхати. Йому здавало ся, що він такий нещасний, що як почав шукати причини, то не міг її найти. Він обіздрив ся. Був чудовий день тай мир царював над сьвітом. На озері не було ні хвилинки, з дворів ішов дим рівнесенько в гору, птички, що правда, щебетали, але губили ся у лісі, роса счезла, так що трава виглядала поважно, в повітрі й не рухнуло ся, листе звисало супокійно, ще годинка — тай сонце стане у полудни. Він не тямив, як се прийшло, що став укладати сьпіванку; голос до неї, ніжний та мягонький, упав йому на гадку сам, і з грудей, сповенених, на диво, всім мягким та делікатним, виходив і з'являв ся йому голос так довго, поки ввесь образ настав йому перед душею.

Він засьпівав тихонько сьпіванку, коли вже була готова на тім місці, де сиділа Елі:

Гей, та ходив легінь у ліс день-у-день,
День-у-день.
Та зачув там співаночку із пісень,
Із пісень.

Та натяв він із шувару дудочок,
Дудочок.
Тай трібує, чи би в них голосок,
Голосок.

А голосок тихо — любо ся назвав
Гей назвав.
Та, на-коли проявив ся, тай пропав,
Тай пропав!

А в дрімоті часочок тихо йде,
Тихо йде.
Чоло любовов навіває горяче,
Горяче.

Схопив-же ся легінь зі сну, та за ним,
Та за ним.
А голосок у ніч темну, гей у дим,
Гей у дим.

„Натхни-ж мене, Господоньку мій сьвятий,
Мій сьвятий;
Бо вчарував голосочок розум мій,
Розум мій“.

Каже Господь: „Таж голосочок любий твій,
Любий твій!
Хоть із віку не брат йому супокій,
Супокій!“

Ой, знаю-ж голосочок не один,
Не один!
Лише найти його гляба, хоть тут гинь,
Хоть тут гинь!...

XIV.

То було в літі, в неділю над-вечір. Пан-отець надійшов був із церкви, тай Маргіта просиділа у него з до семої години. Коли се схопила ся тай, сказавши: „Май ся гаразд“, побігла бігцем на подвірє, бо побачила там Елька Беен, котра довго грала ся з годованцем поповим та своїм братом. „Добрий вечір!“ — повідає, стаючи — „тай Боже вам помогай!“ „Добре здоровле!“ відповіла Елька, тай почервоніла ся по вуха. Вона хотіла перестати грати ся, хоть оба хлопці наступали на неї. Але вона попросила хлопців, аби увільнили єї сим разом, і ті пристали на се. „Я от-як тебе любко, й знаю“ повідає Маргіта. „Се може бути“, відповіла дівчина. „Ти либонь Елька Беен?“ „Та могло би бути.“ „Ейже? То ти Елька Беен! А подивико ся синку, мені в очи... А! то ти, значить, Елька Беен?!... А, бо й є, бо й є: „викапана матір“... Ельчині русі коси розпустили ся були та вкрили цілі плечі геть, лице єї було горяче й червоне, мов ягода, груди ходили, вона ледви говорила, але сьміяла ся навіть із того, що їй не ставало віддиху. „Та, воно видко ся, на те й молоді літа“, сказала Маргіта сама до себе, тай собі всьміхнула ся, бо їй так любо стало від того, що бачила таку молоду та гарну дівчину. „А ти-ж, чи знаєш мене?“ запитала ся вона Ельки. Ся рада була би запитати ся єї, хто вона, але не випадало, бо Маргіта була старша; отже повідає, що не пригадує собі, чи бачила єї коли... „Та певно, що ні“, — завва-

жала Маргіта — старі люде рідко показують ся. Але сина мого ти чей-же знаєш? чей-же чулась за него: Арне Кампен? Отже я його мати, я“... Вона дивила ся з під ока на Елька, котра раптом почала віддихати по-маліще, тим часом як лице її споважніло тай очи дивили ся страхливо. „Він, навіть робив бачу, якийсь час онтам у Беені?“ „Таже робив“. „От ще раз гарний вечір! ми нині дівонько, до полудня висушили сіно тай дозволили, поки я вийшла з дому; люба погода“. „Сего року певно красні будуть сіна!“ завважала Елька. „А якже, добре кажеш; а в Беені мабуть дуже гарно, шо?“ „Що йно сіна поробили“... „Ну, вже-ж! звісно, господарі!... А ти ще сьогодні до дому?“ „Ні, сьогодні ні.“ „А не могла би-сь, голубко, відвести мене трошечки? Я так рідко здибала ся з ким, абих могла побалакати трохи... а тобі чей байдуже тих кілька ступнів?“ Елька стала звиняти ся, що не має на собі куртки. „Ах так, се навіть не красно, що прошу за таке перший раз бачучи тебе; але старим людям, синку, треба вибачати“. Елька сказала, що радо піде з нею кусник, лиш возьме собі куртку.

Куртка була на неї, мов вилита; зацеплена, подобала на кабат. Елька зацепила лише два найнизші гачки. Вона палала вогнем. Чесанна сорочка мала, невеличкий загинаний ковнір, що защіпав ся на шиї на срібну птицю з розпрістертими крилами. Таку защіпку мав Нільс Кравець, коли Маргіта Кампен у-перше танцювала з ним. „Гарна защіпка“, повідає Маргіта, обзираючи її. „То мені мама дали“, каже Елька. „Таже бачу, бачу“; вона помогла їй зацепити ся. Тай пішли попри дорогу. Сіна були покошені тай позгромаджені; Маргіта взяла жмиток у руку, попихала тай повідає, що

гарне сіно. Вона запитала ся про худобу в попівському дворі, звернула бесіду на худобу в Беенї, а далі стала розказувати, кілько худоби в Кампенї. „Послідними роками двір дуже поправив ся, його можна подвоїти, ще й як! Двір держить тепер дванацять дійних коров і мігби держати й більше, але в Арного тільки книжок і він читає їх, тай робить так, як вичитає, тай через те каже корови страшенно годувати“. Елька, звісно, не сказала на се нічого; а Маргіта питає ся кілько їй років? Ельці було двацять років з верхом... „А чи помогала ти дівонько коло господарства? Ти така делікатна, бачу, й це велико?“ Ой-ой, чому-ж би ні? вона порядно працювала, особливо послідними часами. „А но; воно бач, добре привикати до всего; коли самій дістати великий двір, то й треба потім до него чогось. Але, розуміє ся, у кого добра поміч, той все-ж таки може шанувати ся трішки“... Елька хотіла вже вертати ся, бо вони зайшли вже були далеко за попове поле... „До заходу ще кілька годин... була би-сь, душко, дуже чемна, якби-сь іще трішечки побалакала зо мною“, тай Елька пішла далі.

Тепер Маргіта стала за Арного. „Не знаю, чи добре його знаєш? Він би тя, небогонько, навчив усього; тільки то книжок попрочитував, що крий Господи!“ Елька признала, що знає, що Арне прочитав багато. „Ну, вже-ж; та се ще байка; але, якби ти, душко, знала який він добрий для мамі своєї, — от ще раз добрий та добрий! А, як се правда, що повідає стара приповідка, що котрий добрий для мамі своєї, той добрий і для жінки, то тота, котра йому судить ся, не багато ме нарікати“... Елька запитала ся, чому то гонтой дім навперед них помальований по сі-

рому?“ „Та певно не мали иньшої краски“, відповіла Маргіта; „ні, таки справді: я-ж бажала би йому, Арникови моєму, аби вже раз був надгороджений за тільки добра, що зробив мамі!... Жінка його, бач, мусіла би бути вчена, тай мати добре серце... Чого ти, моя дитинко, дивиш ся в землю?“ „Таже галузку загубила-м що-м несла в руці“. „Боже мій любий! у мене ти синку, тільки гадок, як сиджу гонтам у лісі сама... Коби то вже раз дійшло до того, аби Арне привів собі таку, що принесла би щастє домови тай чоловікови, то зрадував би-ся того дня не один бідний... Що там таке?“ „Таже черевик ми ся розв'язав“, відповіла Елька. Маргіта зачекала трішки, поки та не була готова. „Він ти голубко чудний якийсь — повідає далі Маргіта — дитиною був заголюканий, тай тому звик обдумувати все сам-самісінький; а такі ти люде якісь питоменні“. Тепер Елька таки справді хотіла вертати ся, але Маргіта сказала, що до Кампена вже лиш пів чверти милї, коли не менше, то вже мусить побачити Кампен, коли вже так близько. Елька закинула, що буде за пізно. „Ей, та у нас любко „буде кому відвести тебе“, повідає Маргіта. „Нї, нї!“ відповіла поквапно Елька. „Таже Арного нема дома, не бій ся“, завважала Маргіта. Тепер Елька вже не так опирала ся. „Коби лише повідає — не припізнити ся...“ „Таже як осьдечки стояти мемо та торгувати ся, то певно що припізниш ся“, закинула Маргіта, тай Елька подала ся, тай обі пішли.

„Ти, бачу, багато й читала, коли-сь у попа вихована?“ запитала ся Маргіта. „Таже досить читала-м“, відповіла Елька. „То буде наручно, коли дістанеш такого, що меньше вміє?“ Елька завважала, що такого не хоче. „Ну, вже-ж; я й сама

не хотіла би такого ; але тут, у селі нема так кого дуже вченого...“ Елька запитала ся, чи гонтой двір навперед них — Кампен ? „Нї, дитинко ; се Гранзитреен, послїдний двір перед лісом ; вийдемо трошечки вище, то побачиш Кампен... Ай там ти ще раз, душко любо-любо, вір менї ; воно то, що правда трошечки за далеко, але се байка“. Елька запитала ся, що то гонтам за лісом курить ся ? „То комірницький дїм, що належить до Кампена. Там сидить чоловік, на прїзвище Опплянд Кнуд. Він ти блукав тут сам, як палець, то Арне вдїлив йому кусник землі на вжиток. Він, бідний Арне, знає, що то значить бути на сьвітї самому. Незабаром опинили ся вони так високо, що могли побачити двір. „То Кампен?“ запитала ся Елька, задержуючи ся та вказуючи рукою на будинок. „Отто й Кампен“, відповіла Маргіта, задержуючи ся й собі. Вони прикрили долонею від сонця очи тай дивили ся в низ. Серед полянки стояв двір, помальований по червоному, з білими дверими й рамами від вікон ; поле кругом було скошене, пригірок зарослий житом, буйна зелена ріля відбивала дуже від ливади блїдої, коло стаєнь порали ся слуги ; корови, вівці й кози йшли до дому, дзвінки теленькали, собаки гавкали, служниці кричали, але все те заглушував страшений гук водопаду, що валив зі скали. Чим довше Елі придивляла ся сему образу, тим дужче чула лише гук, і він їй став нарештї такий лячний, що серце єї застукотїло голосно, в голові зашумїло й заклекотїло, аж нестямля ся, але потому стало їй так любо та тепло на серці, що загадала ся мимохїть тай стала йти вільніше, так що Маргіта попросила єї йти трохи швидше. Елька здрігнула ся. „Я ще — повідає „нічого такого не чула, як сей водопад ; менї аж лячно від него“. „Привикнеш,

дитинко до него швидко, привикнеш нарешті так, що вже й не булаби-сь без него“. „Не вже-ж би?“ „Побачиш, дитинко, побачиш незабаром“, повідає Маргіта, тай усміхнула ся.

„Ходи-ж, обіздriamo худібку“, сказала вона, звертаючи з дороги; „отсі берізки з обох боків садив небіжчик Нільс... такого хоче й Арне; гон-тамечки побачиш городець, що він завів“. „О, ні, ні!“ скрикнула Елька, відскакуючи до плота. „Ходи-ж, дитинко, обіздriamo худібку, поки позаходить у стайні“. Але Елька не чула, вона дивила ся в городець, стаючи на місці так довго, аж Маргіта мусіла в-друге нагадати їй; тоді Елька йдучи глипнула на вікна... не було в них нікого.

Стали-ж обі вони коло стаєнь тай дивили ся на корови, що, проходили порикуючи у середину. Маргіта називали кожду по прізвищу, для Ельки, повідала, котра дає молока, котра мала вположити ся, а котра ялова. Вівці почислено тай повпущано в середину; вони були великого, чужого гатунку. Арне дістав двоє ягнят із над моря. „Його ти дуже тягне до такого, сего ніхто по нім не надієв би ся“. Потім пішли в stodолу подивити ся на сіно, що йно звезене; Елька мусіла його попахати, — бо таке сіно не скрізь“.

Крізь шпару показала вона поля, розповіла, кілька котре родить, а кілька на те посіяло ся. Справлено три нові кусні поля під лісом, посаджено там першого року картофлю, бо того вимогає земля; по другім боці те-ж новина, але там земля трохи йнакша, то посіяно там ячмінь; розуміє ся, те поле вгноєно спаленим торфом, бо на всім тім Арне добре знає ся. „Кажу-ж тобі, що тота, котра сюди прийде, дістане все готове...“ Вони вийшли на двір тай пішли дхаті; але Елька, ко-

тра на все те не сказала нічого, попросила тепер, коли вони йшли попри городець, чи не могла би ввійти туди. Коли Маргіта пристала на се, то Елька попросила, чи не могла би урвати собі одну або дві квітці. В однім куточку городця була лавочка, Елька сіла на неї, мов би для стрібунку, бо раз-же й устала.

„Мусимо квапити ся, бо може бути пізно“, сказала Маргіта в дверях. Вони ввійшли до дому. Маргіта запитала ся Ельку, чи не перекусила би що, будши тут у-перше, але та зачервоніла ся тай подякувала красенько. Вони розглянули ся, де були; вікна виходили на дорогу, се була кімната, де звичайно жили; не була велика, але мила, з годинником та грубою. Тут висіла скрипка Нільсова — стара та чорна, але з новими струнами. Тутже висіло й кілька рушниць Арневих, вудки англійські тай інші річи, котрі мати знімала й показувала Ельці. Тота все обзирала тай доторкала всего. Кімната була лише побілена, бо так любив Арне; не була помальована й тота кімната, що проти скали, відки з-близенька всьміхали ся зелені гори, а за ними мріли другі, голубі; сея кімната була більша тай краща; обі малі кімнатки в крилі були мальовані; там мала сидіти на старість мати, — як би прийшла до дому господиня. Маргіта страшенно любила мальовані кімнати, то й стеля тут була мальована в самі рожі; імя єї було написане на шафі, на ліжку тай інших річах, — се все поробив Арне. Вони навідали ся до кухні, до комори, до дривітні, тай пішли в верх. „Там що-найкраще“, повідає мати.

Там були гарно встроєні кімнати — як раз під пару тим, що з низу, — але нові, ще не заселені, крім одної, що виходила на скалу. В сих

кімнатах висіли або стояли різні домашні знаряди, невживані в будденнім домашнім обході. Тут висіла гурма позшиваних звірячих шкір тай інша потріб до постелі; мати брала все в руки, піднімала, тай Елька робила те саме; вона придивляла ся радісно всім тим річам, трібувала се-те, питала ся тай з'охочувала ся чим раз більше. Тепер же, — повідає нарешті Маргіта, — найдемо ключ від Арневого куфра“. Вона досягла з під скрині ключ, тай обі пішли до тої кімнати, що від скали. Страшенний водопад почув ся знов; бо вікно було відчинене. Відси могла вона бачити стрілу води, як летіла з помежи скал, але не самий водопад, а трохи вище, де стріла ще не згинала ся, бо на самий край того місця, відки кидала ся в глибінь, зо страшенним розгоном води, впав був кусень скали. Верхня частина скали була поросла сьвіжою травою, кілька ялиць укопало ся було в неї тай вихоплювало ся в гору, запустивши коріне в скалупини скали. Вітер дуже був розхрістав деревину, а водопад підмив, так що з на чотири ступні від коріня не було ні однісїнької галузки. Деревина мов би застрягла по коліна, галузе потрїскало а про те стояла твердо тай вихоплювала ся з помежи скал у верх. Отсе побачила Елька зразу; потім повела очима далі тай оглянула білі снігові верхи над зеленими заломами гір. Далі подивила ся в низ; над полями царював мир та врожай. Нарешті відвернула ся від вікна тай стала обзирати кімнату. Якке-ж мило тай тихо було в сій кімнаті, не вважаючи на гук водопаду! Елька, що правда, не могла зразу й розібрати гаразд одну річ від одної, таке то все було до-щоту, та ще й нове для неї. На сю кімнату Арне обернув, видко, всю свою любов і хоть як було в ній, а все-ж таки в усім, що

до найменшої дрібниці, значно було скусний смак. Коли Елька обзирала се все, їй видавало ся, що з кождісінької річи чує його сьпіванки або бачить його усьміх. Вона стала придивляти ся дечому ліпше. Найперше вразили єї око величезні полиці з такою силою книжок, що й піп ледви їх мав більше. Верх полиць висіла шафка; в ній були й його гроші. Вони дістали спадщину двічі, — пояснила Маргіта, — та надіють ся ще третьої, як усе піде гаразд. „Але гроші, дитинко, не найкраща річ у сьвітї; Арне може дістати краще щось...“ У шафці подибали ся ріжні дрібнички, на котрі сьмішно було дивити ся; Елька обзирала все, рада мов дитина. Але мати вказала їй на велику скриню, де лежала його одежа; вона піднімала окремі річи тай показувала Ельці, котра чудувала ся усему щиро. Маргіта поплескала єї по плечи тай повідає глянувши їй добряче в очи: „Я тебе, дитинко, сьогодні бачу в-перше, а вже тя люблю“. — Поки Елька встигла засоромити ся, Маргіта сїпнула єї за рукав, тай каже по-шепки: „А в отсїй малій, червоній скринці — тут ти, небогонько є, що є!“ Елька оглянула сю річ: се була мала чотиригранна скринка. Ой, якже, би вона хотїла єї мати! „Він, — шептала далї Маргіта — не хоче, аби я знала, що тутечки; в-одно ховає ключик“. Вона пішла між одїж на стїні, зняла відти оксамїтну камізьелку, пошукала в кишенї від годинника, тай найшла ключик. „Ходи, побачиш“, повідає — все по-шепки. Вони пішли тихесенько, на пальцях, тай вклякли перед ним. Що йно мати відчинила скриньку, а відти пішли такі пахощі, аж Елька сплеснула в долонї. Стали дивити ся, що там таке. Зверху лежала роспрїстерга хустка, мати зняла єї. „А тепер, ади, — шепоче вона, виймаючи делїкатну,

шовкову хустину, якої мущини не носять, — „Се певно для дівчини“. Елька розложила хустину собі на колінах, обіздрила, та не сказала й слова. „А ось іще одна“, повідає мати. Елька стала й тоту обзирати, мати не втерпіла — перевязала нею Ельку, хоть та й не хотіла й відхилила була голову на бік. Вона не знала, що дала би за таку хустину, але таки не про се думала. Стали вони помаленьки складати хустини. „А осьде, ади“, — сказала мати, виймаючи скілька гарних шовкових стяжок. „Усе, усе для дівчини“! Елька почервоніла ся, мов грань, але не сказала й слова. „А ось іще щось!“ Мати вийняла гарний звоєць чорної шовкової матерії на сукню. „Се дуже делкатне“, повідає, тай обернула до сьвітла. Коли Елька помацала сю матерію, руки її дрігнули, груди стали ходити, вона почула, що кров підходить їй у голову, рада би була відвернути ся, але не випадало. „Що поїхав у місто, то все щось купив“, повідає мати. Елька не могла вже далі видержати, очи її блудили від одної річи до другої, та все спочивали на матерії на сукню. Лице Ельчине палало, вона не могла вже далі нічого й пізнавати. Але мати робила своє далі. Вона вийняла ще послідну річ, завиту в папері, стала розвивати папір один за одним — а там пара черевиків, та таких гарних, таких гарних! Мати завважала, що вони більше литі, ніж шиті; Елька не сказала й слова, але коли помацала один черевичок, то на нім відбили ся всі її пальці. „Я дуже впріла“, каже вона, тай обтерла собі руки. Тепер-же мати повклала все уважно назад на своє місце. „Се не инакше, лише скуповував по-малу для котроїсь, але не сьмів її дати“, завважала мати, тай поглянула на Ельку; „ховав

оттут так довго в скриньці“. Вона ще раз поправила все старанно. „А тепер — повідає — подивимо ся, що в онтій шуфлядці“. Вона відчиняла шуфляду помалесеньки, мов би там мало бути щось дуже гарне. Там лежала пряжка широка, з-на нове, потім пара звязаних до купи золотих перстенів, нарешті оправлена в оксаміт кантичка із золотими запинками; коли се Ельці потемніло в очах, бо на золотій блясі верх кантички побачила вирізано своє ім'я тай прізвище: „Елі, донька Боарда Беен“... Мати хотіла, аби вона обіздрала се, але не було відповіди, лише сльоза капала за сльозою на оксамітну матерію. Мати сховала швидко все, замкла шуфляду тай потягла Ельку за руку до своєї кімнати. В обіймах її плакала донька, а з нею й мати, але ні одна з них не сказала й слова...

* * *

Незабаром Елька вийшла на двір у городець, сама одна; мати пішла до кухні, ладити добру вечерю, бо вже далі пора була й синові прийти до дому. Пізніше вийшла мати в городець ід Ельці та захопила єї там, як сиділа на землі та писала прутиком по піску. Побачивши Маргіту, вона перечеркнула написане, поглянула вгору тай усьміхнула ся; вона очевидячки плакала. „Тут нічого плакати, дитинко“, сказала Маргіта гладячи єї по лицю; „он вечеря готова, тай Арне зараз буде“. Тай справді щось чорне вказало ся ген-ген, межі корчами при дорозі. Елька втікла до хати, мати пішла за нею. Там було понакладано на столі страшенно: молошна каша, вудженина та ріжні ласощі; та Елька на те й не дивила ся, сіла собі в закутку на крісло, під годинником, тулила ся до стіни тай здригала ся, скоро лише

що рушило ся. Мати стояла коло стола. Коли се вчув ся певний хід по бурку каміннім, потім по деревяній підлозі в сїнях, нарешті по сходах; коли се відчинили ся двері тай увійшов Арне. Він побачив найперше Ельку, лишив двері відчинені тай став. Се ще дужше збило Ельку з толку; вона встала, та зараз пожалувала того, тай обернула ся до стїни. „Ти тут? ти?“ запитав ся він, тай запалїв ся. Вона підняла руку тай закрила собі лице, мов би від сонця. „Як-же ти прийшла сюди?“ сказав він, тай пустив ся до неї; вона спустила руку, повернула ся трохи до него, але схилила голову, тай стала плакати. „Чого ти плачеш, Елі?“ запитав ся він, тай приступив ся до неї. Вона не відповіла, але ще дужше плакала. „Боже тебе благослови, Елі!“ сказав він тай обхопив єї рукою; вона схилила голову йому на груди. Він їй щось шепнув у вухо, вона не відповіла, лиш обіймила його за шию обіруч.

Оттак стояли вони довго; не чути було ніякого голосу крім шуму води, далекого та тихого, що нагадував царюване Вічного. Коли се хтось заплакав коло стола; Арне дивить ся а то мати; він єї й не завважав був. „Оттепер аж я певна, що мене не покинеш, Арнику“, сказала вона тай приступила ся до них; вона страшенно плакала, — та як їй, повідає, любо...

Повечерявши та попрощав ся з мамою, пішли обоє до попівського двора.

Була ясна, лїтня ніч. Усе немов сходило ся в великі купи тай шептало. Навіть тому, хто знав з дитини такі ночі, здавали ся вони чудні; іде ся й жде ся, що туй-туй стане ся щось; ясно як у день, лише що все спить. Нераз небо трохи зачервонїє ся між двома величезними блїдими

хмарами, тай виглядає, мов око заспане. Чути немов шум якийсь, але се в нашій власній, передражненій голові. Чоловік западає ся перед самим собою, стає такий малесенький, тай думає про свого Бога.

То й наші голубятка, що помандрували сю ніченьку, пристали одно до одного міцно; вони були аж надто щасливі, тай бояли ся, що хтось їм возьме те щастє. „Я майже не вірю сему“, завважав Арне. Вона промовила стихонька: „Мені майже так само“. „Але-ж се правда“, сказав він, натискаючи на кожде слово; „тепер я вже не маю ся тай не гадаю лиш, тепер я нарешті зробив щось!“ Але згодя він завважав, невесело: „Не я се робив, не я, а мама!“... Над сим він-ді задумав ся, бо знову згодя додав: „Яж до сегодня справді нічого не зробив, тай не був нігде. Я все лише придивляв ся та прислухував ся.“ Він увійшов ще трохи, тай повідає тепло: „Богу дякую, щом дійшов таким чином кінця... тепер люде побачать багато дечого, що не було би таке, яке би повинно бути“... Тай знову згодя: „Як би чоловік один не звернув був на мене вваги та не завів був межи люде, то я мабуть і доси маяв би ся сам онде в лісі“... Він замовк.

„Коханий! а як, гадаєш, що скажуть тато?“ запитала ся Елька. „Та я-ж піду до твоїх родичів таки завтра, скоро день... се вже я чейже зроблю сам“, відповів Арне, тай хотїв від тепер бути й собі радий, веселий, не сумний... ніколи! „Елі, се-ж ти найшла там у ліщині мою сьпіванку?... Вона засьміяла ся. „Тай знала-сь голос, що я найшов до неї?“ Вона зачервонїла ся, спустила очи в землю тай повідає: „Я просто взяла підхожий“... Потім засьміяла ся весело, а він питає ся: „А другу сьпі-

ванку ти не знала?“ „Яку?“ запитала ся вона, поглянувши на него... „Елі, не гнівай ся за се на мене... але якось-то на весні, отгучечки... я чув, як ти сьпівала, сидячи в горі під плотом у попівськiм городі“... Вона змішала ся немало, та потім засьміяла ся тай повідає: „Се́ було лиш за кару!“ „Що таке?“ „Ах се... так... я-ж тому не винна; то твої мама:... еге-ж, еге-ж... иншим разом...“ „Ні, кажи зараз!“ Вона не хотіла; він задержав ся тай крикнув: „Чей-же не були-сте вверху, в моїй кімнаті?“ Він, став такий поважний, що Елька налякала ся тай спустила очи в землю. Але він додав делікатно: „Мама найшли, бачу ключик від моєї скриньки?“ Вона стояла часинку задумана, потім поглянула на него тай усьміхнула ся, але немов лише на те, аби здержати сльози. Та він обхопив її тепло за шию тай пригорнув до себе. Дріжав легонько, в очах йому замерехтіло, кров люнула в голову, він нахилив її д Ельчиній голові тай луснув лицем о лице; губи, немов би п'яні, почали мацати кругом; Арне ледви держав ся на нōгах, тай мусів пустити її. Йшов далі, не сьміючи поглянути на неї. Хмари мали такі чудненькі постати: гонтам одна, навперед него, виглядала мов коза з великими рогами, вона ставала дуба; а там ізгорбила ся стара баба з величезним носом, розхрістана; а ондечки плив великан на ходільницях, розлупаний від ніг до голови. Внизу над горами небо було чисте, голубе, скали дивили ся сумно, вода лежала супокійно коло їх ніг, мов не сьміла рушити ся. Над нею немов нависли сиві хмари, ні сонця, ні місяця, але повен любови сходил до неї лїс, як усюди, птиці будили ся та поцьвіркували по-малу мов би пів-сонні, в онтих корчах чула ся мов би відповідь, але, як нічого

було бояти ся, то й знов позасипали. Скрізь царював мир; Арне чув, що благодать його розпростирає ся над його душею, як вечір над природою. „Великий, всемогучий Боже!“ сказав він так голосно, аби вчув сам, тай зложив руки, але пішов трошечки на перед, аби Елька не бачила.

Більше не міг Арне промовити до Ельки, ані вона до него. Але вертаючн ся, вже на зорях, до дому, зложив він собі плян до сьпіванки, котру й викінчив у кілька день опісля, тай сьпівав якийсь час раз-у-раз. Ось та сьпіванка :

Я думав : стану славний-май,
Коли покину рідний край,
Тай гейже все, всіх забувати,
Аби лиш сьвіта повидати.

Аж Елі запала у душу мені,
Тай вже ані в гадці мені чужина ;
Тепер мета моя, на яву й у сні,
Лиш Ельчина ясна-прекрасна зьвізда.

Я думав : стану славний-май,
Коли покину рідний край,
Тай гейже все, всіх забувати,
Та гадкою десь мандрувати.

Аж вона, єдина, навчила мене,
Що в сьвітї найбільше, найкраще добро
Не — славний снити й зниматись над усе,
А чоловіком бути ув-одно.

Я думав : стану славний-май,
Коли покину рідний край,
Тай гейже північ проклинати,
Та цїпнути, та сумувати.

Наколи-ж я Ельку, голубоньку вздрів —
Любов ми зас'яла, мов вічна весна,
Тай сором ми стало, що-м тільки хибив :
Благословлю-ж тебе, дружинонько моя !

Пізніше зложив ще ось-яку сьпіванку :

Як склало ся се все, — я вже й сам не знаю !
Бо ані се буря, ані повінь злая :
Се потік кипучий у грудях моїх
Справив мене в річку щастя тай утіх,
Що й рівненько й тихо пливе собі в море.

Вже-ж то в самім житю щось та мусить бути :
Манить воно д'собі, кому — воріг лютий, —
Сум дав кріпку силу та ніжне серденько.
Той страх, небеспеку, впадок, біль тяженький
Пригортає радо, мов дари весільні.

Коли-ж жите справді може тобі дати,
Що тепер ти дало, — о, то знай-же, брате,
Що тут споконвіку була божа сила,
Вона й море щастя твого сотворила,
Пливи-ж собі в море вічного добра.

Але, ні в одній сьпіванці його не було стілько
дяки, що в отсій :

Тай силу-ж дав ми мій простий сьпів !
Від неї радощі житя тай горе
На серце впали дощиком, рососою —
Тай я весною геть ожив, розцвив.

Лишенько мене —
Ні, не зломило,
Сьпів та надія
Любову зродили.

Тай силу-ж дав ми мій простий сьпів !
З усім мене здружив, до чого-м важко йшов ;
Кругом мя обснував добром, красов любовов —
Тай самолюбства вже й на нім бих не хотів.

Я мусів на-перед
Без болю тай жалю,
А впинивсь дома
На вірність тай любову.

Тай силу-ж давми мій простий сьпів !
Нехай-же кріпить мя на службу мому люду,
Нехай я від тепер йому ватажком буду,
В добрі й просьвіті, доки буду жив.

О, радосте моя,
О щасте без жалю,
Про вірність тай любову
В-одно сьпівати-му.

XV.

Була осінь, люде стали звозити з поля хліб.
День був ясний, в ночі йшов дощ, то лагідне повітре було миле, як в літі. Хоть се була субота, про те плило чимало чайок по Чорнім Озері до церкви ; чоловіки, в самих сорочках, із заковченими рукавами, веслували ; жінки сиділи на переді тай ззаду, в ясних хустках на голові. Але ще більше чайок ішло на другий бік, до Беена, аби потому відплисти відти разом великим гуртом ; бо сьогодні справляв Боард Беен весіле своїй доньці Ельці з Арним Кампенom.

Усі двері були відчинені, одні люде виходили, другі входили ; в страху, аби не поваляти нової одежинки, стояли на подвірю діти, з бубликами в руках, та ззирали ся на себе ; високо на сходах

сиділа стара жінка сама одна тай плакала — се була Маргіта Кампен. Вона мала на пальци великий срібний перстень, до котрого причеплено було чимало перстінців, тай позирала часом на него, бо дістала-ж його від Нільса того дня, коли вінчали ся, хоть не носила його потім ніколи.

У двох чи трьох кімнатах господарили кухар та два дружби — годованець попів тай брат Ельчин — і частували весільників, що надходили раз-у-раз. На горі, в своїй кімнаті сиділа княгиня та попадая тай Матильда, котра приїхала була із міста вмисно на те, аби допомогти прибрати княгиню ; вони обіцяли се собі були взаїмно, ще дітьми... Внизу, в кімнаті, коло того вікна, де Елька написала була „Арне“, стояв князь, в суконній одежині, круглій, міцно обшитою куртці та в чорнім капелюсі, з ковнірем, ушитим Елькою. Вікно було відчинене, Арне спер ся на туртуру, тай дивив ся на другий бік озера, на тиху його воду тай затоку із церквою у верху.

На дворі, в хіднику, зустрітило ся двоє людей, що йшли з роботи : він від озера, де що йно помогав порядкувати чайки до весільної плавби. Мав на собі круглу куртку з чорного сукна, сподні сині, котрі пускали, так що руки його були геть засинені ; при білім ковнярі яло ся було його ясному лицеву тай попелястому та довгому волосу ; чоло високе було погідне, довкола рота грав усьміх. Се був Боард. Вона йшла з кухні. Одягнена до церкви, висока та гнучка, ступала певно, та трохи квапила ся. Побачивши Боарда, вона стала, тай один бік рота скривив ся трішки в гору. Се була Віргіта, жінка Боардова. Обоє мали сказати собі щось, але ні одно не находило слів. Боард був більше збитий з пантелику, ніж вона ; він лише

всьміхався все більше й більше, та власне ся несьміливість допомогла йому. Він обернувся до сходів тай повідає, ступаючи по них у гору: „Може підеш зо мною?“ Вона пішла за ним. На горі вони впинилися в кімнаті самі одні, а про те Боард зачинив двері, тай видавалося, мов би хотів побути тут довше. Коли нарешті обернувся, Віргіта сперлася була на вікно тай дивилася на двір. Боард вийняв з кешені на грудях малу флящину зо срібною затичкою, тай хотів подарувати її жінці. Вона не хотіла прийняти, хочь він і запевняв, що в флящині вино, прислане попом. Отже Боард потяг раз сам; тай став просити жінку під милий біг, аби покушала. Та, все дарма. Він заткав флящину, поклав її назад у кишеню, тай сів собі на скриню.

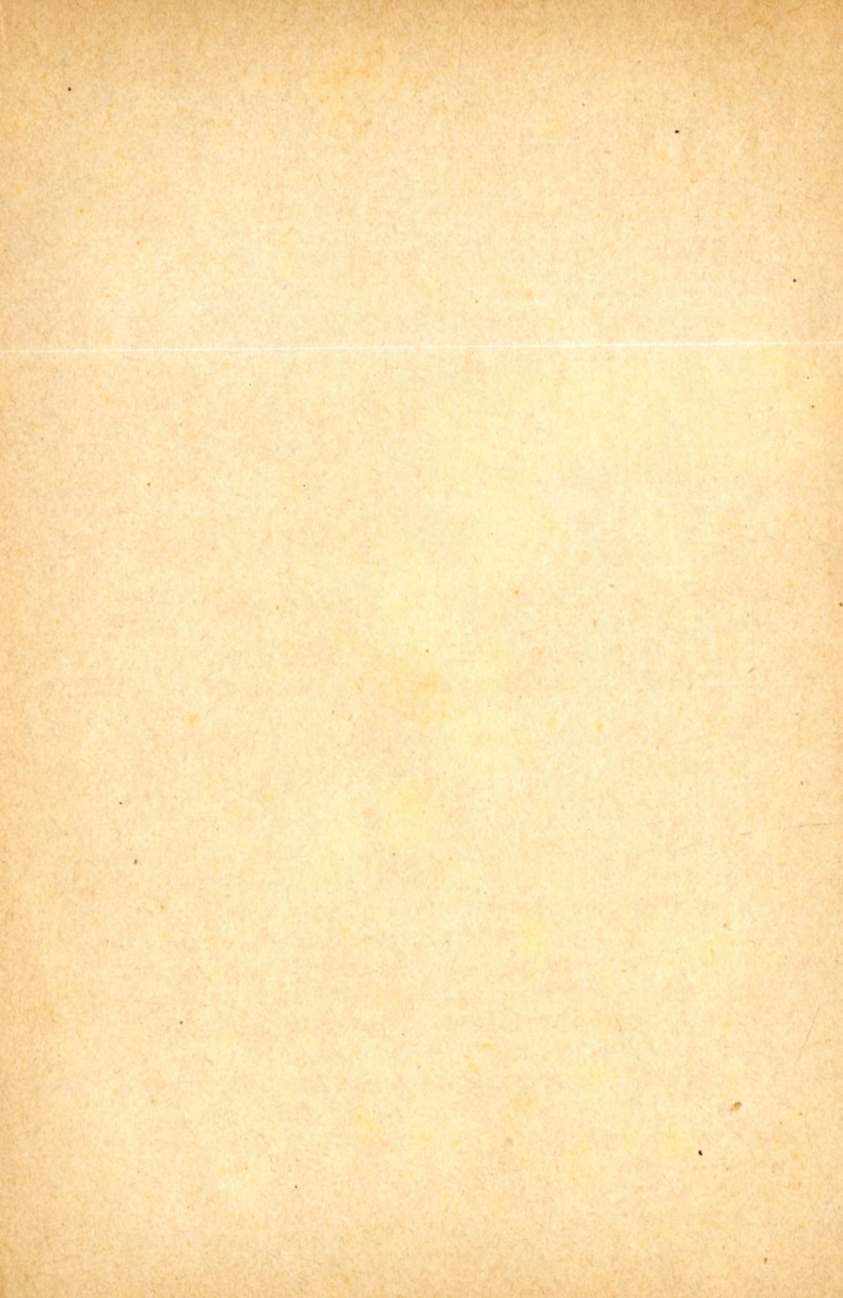
Кілька раз він віддихнув глибоко, нарешті й повідає, дивлячись навперед себе в землю: „Мені так любо нині, що мушу, гадаю, поговорити з тобою; бо давно вже ми не говорили з собою щиро“. Віргіта підперла голову рукою, лікоть її спирався на нижню футрину від вікна. Боард говорив далі: „Я думав нині за Нільса Кравця; се-ж він нас розлучив, він, я гадав, що то буде лиш до весіля, а воно тривало трішки довше“. Вона зітхнула важко. Він кілька раз обтер собі рукавом чоло, тай, видко, змагався з собою страшенно; нарешті й повідає: „Нині беремо за свого сина сина його — гарного, доброго, просьвіченого — віддаємо за него свою доньку єдину... Так, що-ж би ти сказала на се, Віргіто, якби сьогодні й ми обоє справили собі весіле — справдешне весіле, таке, аби вже ніколи не розлучити ся?“ Його голос задріжав, у горлі здавило. Віргіта схилила голову, та не сказала й слова. Він довго ждав, але вона нічого не відповідала,

а самому те-ж нічого вже було сказати. Він підвів очи на Віргіту, тай поблід на смерть — вона й не обернула ся до него. Він устав, але саме тоді хтось застукав у двері тихонько тай запитав ся ніжним голосом: „А чи йдете вже, мамо?“ Се була Елька. Віргіта підвела голову, поглянула на двері, тай побачила бліде Боардове лице... „А чи йдете вже, мамо?“ запитало ся за дверми ще раз. „Та йду вже, йду!“ сказала Віргіта пришибленим голосом, підняла ся, подала Боардови руку тай стала плакати страшенно. Обі руці стиснули ся; вони були старі, тай ймили ся так міцно, мов би шукали ся безперестанно цілих двацять років. Тримаючи ся так, обоє пішли в двері; коли-ж незабаром після того весіле справило ся д'озерови тай Арне подав Ельці руку, тай пішов на самий перед, і Боард се побачив, то, проти звичаю, взяв і собі жінку під руку тай ішов так за молодими, всьміхаючись поважно. Лише Маргіта Кампен ішла за ними сама одна. Боард жартував нині, сидів із візчиками тай балакав. Один із них, обзираючи високу стрімку скалу, завважив, як могла вона порости? „Хотіла, чи не хотіла, — мусіла!“ сказав Боард, тай повів очима по товаристві весільнім, аж зупинив ся на молодих тай на жінці своїй. „І хто би се був приповів двацять років тому?!“ погадав він собі.

Єсінець.

Одинокий

Німецько - український С Л О В А Р

уладили

В. КМІЦИКЕВИЧ І СПІЛКА.

Ціна оправленого полотном примірника 10 К.

**Для передплатників „Науки і Розваги“
ціна Словара знижена на 7 Корон.**

За попереднім надісланем ціни висилаєть ся Словар з оплаченою пересилкою. Із сих користних умовин повинні наші передплатники як найбільше користати.

Німецько-український Словар знаного нашому громадянству перекладчика Фр. Шіллера і Плятона проф. Володимира Кміцикевича і Спілки являєть ся великим здобутком нашої лексикографічної літератури. Критика знатоків приняла появу його дуже прихильно. Редакція „Науки і Розваги“ поручає його своїм передплатникам. Знане німецької мови в нас з року на рік упадає на велику шкоду нашої загальної культури. Німецька оригінальна і перекладана зі всіх світових мов література являєть ся невичерпаємим жерелом для кожної освіченої людини, а тим більше для нас, що маємо так мало перекладаних з чужих мов творів.

13 кр.
А-42008

А 42.008

1914

Приймаєть ся передплата на рік 1914
літературно-наукової бібліотеки

„Наука і Розвага“.

Передплата виносить на цілий рік 4 К.
на піврік 2 К.

„Наука і Розвага“ буде друковатись поодинокими більшими або меньшими книжочками, так що до кінця року вийде 52 аркушів друку. До того дістануть всі передплатники календар „Товариш“ на рік 1915 20 аркушів друку. Богато книжочок будуть на ліпшій папері й ілюстровані.

Видавництво наше має на ділі зробити дешевою ціною доступними найкращі твори наших письменників і світової літератури в добрих перекладах. Для осягнення сеї цілі просимо допомоги нашого патріотичного громадянства передплатою, порадою і співробітництвом.

Адреса редакції, адміністрації і експедиції:
Чернівці, улица Моргенбесера число 5.

Видає і за редакцію відвічає: **Олександр Левицький.**

»НАУКА І РОЗВАГА«
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

ч. 1.

Б. Бернзон.

АРНЕ

Оповіданє з норвезького мужицького житя.

Переклав **М. Павлик.**

Ціна: 60 сотиків.

Чернівці, 1914.
УКРАЇНСЬКА НАКЛАДНЯ.